

Д.С. Мазоха

На шляху до педагогічної професії

Вступ до спеціальності

МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОПЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Д.С. МАЗОХА

НА ШЛЯХУ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ

Вступ до спеціальності

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

КИЇВ- 2005

УДК 37.13(075-8)
ББК 74.00я73
М 13

Гриф надано
Міністерством освіти і науки України

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Максимов О.С., - доктор педагогічних наук., професор
Мелітопольського державного педагогічного університету;

Чернов Б.О. - кандидат педагогічних наук, професор. Переяслав-
Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія
Сковороди.

Мазоха Д.С.

М 13 На шляху до педагогічної професії (Вступ до спеціальності):
Навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2005.
- 168 с.

ISBN 966-364-057-X

У навчально-методичному посібнику вміщено матеріали для самостійного опанування майбутніми вчителями початкової школи питань щодо модернізації вищої освіти в Україні. їх професійної підготовки в педагогічному вузі. змісту та організації навчально-виховного процесу в педагогічних університетах, самостійної роботи студентів, практичної підготовки в школі, педагогічної компетентності вчителя початкових класів, формування його творчої активності та самовиховання.

Посібник підготовлений з урахуванням вимог діючої навчальної програми і розрахований на студентів та викладачів педагогічних закладів освіти, вчителів початкових класів.

УДК 37.13(075.8)
ББК 74.00я73

ISBN 966-364-057-X

Мазоха Д.С. 2005

Центр навчальної літератури, 2005

ЗМІСТ

I. Типова програма нормативної навчальної дисципліни "Вступ до спеціальності" ("На шляху до педагогічної професії")	6
II. Навчально-методичне забезпечення дисципліни	11
III. Плани практичних занять	133
IV. Індивідуальні навчально-дослідні та тестові завдання	135
V. Словник педагогічних термінів	143
VI. Рекомендована література	161

ПЕРЕДМОВА

У доповіді "Філософія освіти XXI століття" на ЮВІЛЕЙНІЙ сесії АПН міністр освіти і науки України, президент АПН України В.Г. Кремень підкреслив: "Суспільство XXI століття цілком слушно називають "суспільством знань". Самі знання постійно примножуються, і людина природно, витрачає все більше часу на набуття знань. Проявляється це, наприклад, у тому, що вища освіта перестає виконувати лише традиційну функцію підготовки фахівців для, як ми раніше говоорили, народного господарства. Здобуття вищої освіти стає все більш обов'язковим етапом у розвитку особистості"[].

Безумовно, така постановка питання, з якою неможливе не погодитись, буде вимагай постійних активних зусиль в ґрунтовному науковому аналізі стану вищої освіти, вивченні наявного вітчизняного і зарубіжного досвіду, розробці і запровадженні сучасних новітніх методик і методів навчання.

Підготовка педагогічних і науково-педагогічних кадрів - важлива умова модернізації освіти. Враховуючи те, що в нашій державі педагогічна професія є масовою, необхідно формувати професійне ставлення студентів до обраного фаху, психологічно готувати їх до майбутньої педагогічної діяльності, плекати професіоналів своєї справи. Частково ці завдання вирішуються в ході опанування курсу «Вступ до спеціальності».

Мета даного курсу полягає в орієнтуванні студентів щодо змісту педагогічної діяльності, її сутності та ролі в сучасному суспільстві, основних шляхів і методів набуття педагогічного досвіду.

Основними завданнями курсу «Вступ до спеціальності» є такі: допомогти студентам адаптуватися до навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти, засвоїти зміст педагогічної діяльності, її суспільне значення, а також сприяти здобуттю знань, виробленню вмінь і навичок для успішної самореалізації у майбутній професійній діяльності. 1

Одним з найважливіших таких напрямків є самостійна навчальна робота студентів. Важливість цієї проблеми для наукового вивчення полягає, насамперед, в зміні функцій вищої освіти у вихованні особистості, а також в недостатності вивчення її педагогічною наукою, відсутності більш-менш чіткої теоретичної визначеності понять і закономірностей цього важливого дидактичного явища, особливо коли умовою Європейської вищої освіти є обов'язкове, понад 50%, виділення часу на самостійну роботу.

Підготовка студентів до здійснення виробничих функцій та основних завдань діяльності починається з перших днів навчання у вузі. Курс «Вступ до спеціальності» покликаний ознайомити студентів з основними вимогами до організації і здійснення їх власної діяльності протягом усіх років навчання у відповідності із завданнями освітньо-кваліфікаційної характеристики майбутнього фахівця. Значна увага приділяється місцю і ролі особистості вчителя у сучасній педагогічній

діяльності, вимогам суспільства щодо її розвитку і вдосконалення, умінню здійснювати діагностику своїх педагогічних здібностей, аналізу власної діяльності. Вивчення курсу «Вступ до спеціальності» готує студентів до вивчення навчальних дисциплін за планом спеціальності і сприяє загальній адаптації студентів до навчання у вузі.

Студенти повинні *знати*:

- систему вищої педагогічної освіти в Україні, її організаційну основу і структуру;
- завдання вищої педагогічної школи, функції вчителя та типові задачі виробничої діяльності;
- принципи та основні форми організації навчально-виховного процесу у вузі, права та обов'язки студентів;
- види навчальних занять, наукової роботи студентів, види педагогічної практики;
- основні положення навчального плану спеціальності, перспективу вивчення навчальних дисциплін, розподіл часу на виконання завдань навчального шану;
- особливості організації та здійснення самостійної роботи;
- шляхи формування педагогічних умінь, засоби їх діагностики та корекції, умови побудови системи самонавчання.

Студенти повинні *вміти* :

- діагностувати власні здібності та здібності інших студентів до навчальної діяльності;
- обирати методи, форми та засоби самоудосконалення для організації ефективної навчальної діяльності;
- аналізував навчальну літературу, володіти навичками опрацювання змісту навчального матеріалу, робити висновки та узагальнення на основі опрацювання літературних джерел, вміти користуватися періодичними виданнями, знаходити необхідну літературу відповідно до проблеми, що вивчається; .
- раціонально організовувати навчальний час згідно умов та вимог навчально-виховного процесу;
- конспектувати зміст лекцій, вибирати оптимальні шляхи підготовки до практичних і семінарських занять;
- адаптуватися до умов навчання у вузі, специфіки його організації, видів контролю та оцінювання результатів діяльності;
- аналізувати результати власної навчальної діяльності, здійснювати корекцію, формувати у себе педагогічне мислення, професійні переконання;

«Вступ до спеціальності» - навчальна дисципліна, створена у відповідності з вимогами Державного стандарту підготовки вчителів початкової школи.

Оволодіння змістом даного курсу допоможе студенту визначити індивідуальний стиль навчальної діяльності з метою його подальшого удосконалення та самокорекції.

I. ТИПОВА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ **"ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ"**
("На шляху до педагогічної професії")

1.1. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

"ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ"
("На шляху до педагогічної професії")

ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ

Предмет: ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Курс: бакалавр (денна форма навчання)	Напря́м, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
Кількість кредитів: 1 Модулів: 2 + (індивідуальні навчальні завдання) Змістовних модулів: 2 Загальна кількість годин: 54 Тижневих годин: 2	0101 Педагогічна освіта бакалавр	Нормативний навчальний курс 1 семестр Лекції (теоретична підготовка): 14 год. Практичні 12 год. Самостійна робота: 20 год. Індивідуальна робота: (<i>творчі роботи, реферати,</i> <i>індивідуальні навчальні</i> <i>проекти)</i> 8 год. Вид контролю: залік

1.2. ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ ЗА ОКРЕМИМИ ТЕМАМИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І *СУЧАСНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ*

Тема 1. Модернізація вищої освіти в Україні і Болонський процес

Тенденції розвитку вищої освіти України на сучасному етапі. Відмінність та подібність систем вищої освіти України і Європейських держав. Основні документи, які регламентують процес підготовки сучасного спеціаліста з вищою освітою: Закон України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Статут вищого закладу освіти. Права й обов'язки студентів.

Європейський вибір України — невід'ємна складова її подальшого розвитку. Хронологія та коротка характеристика подій з налагодження співробітництва України і ЄС. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС — один із важливих інструментів створення в Україні нової правової системи та громадянського суспільства. Входження освіти і науки України у європейське інформаційне та освітнє поле як вагомий чинник економічного, соціального, інтелектуального, інноваційно-технологічного та культурного розвитку.

Передумови входження вищої освіти України до Болонського процесу: адаптація законодавства, структурні зміни освіти, запровадження у систему вищої освіти Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи.

Тема 2. Вища педагогічна освіта в Україні

Завдання вищих закладів освіти у світлі Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти в Україні, цільової комплексної програми «Вчитель».

Концепція педагогічної освіти. Навчальний план закладу освіти, Соціально-гуманітарна, психолого-педагогічна і фахова підготовка. Єдність теоретичної і практичної підготовки вчителя.

Принципи та основні форми організації навчального процесу у вузі. Лекції, семінари, практичні і лабораторні заняття, спецсемінари, спецкурси, факультативи. Консультації та колоквіуми.

Творчий характер роботи студентів. Курсові, **дипломні**, кваліфікаційні та магістерські роботи. Форми організації контролю й оцінки знань та умінь. Підсумкова атестація студентів.

Тема 3. Самостійна і науково-дослідна роботи студентів

Організація самостійної роботи студентів та її значення. Поняття професійного самовиховання та його роль у формуванні особистості вчителя. Професійний ідеал і засоби професійного самовиховання. Програма самовиховання. Оцінювання результатів самовиховання. Основи самоосвіти студентів педагогічного вузу. Методи самоосвіти. Наукова організація праці студента. Робота з літературними джерелами, бібліографічними виданнями, картотеками й каталогами.

Поняття культури розумової праці студента. Працездатність і умови її збереження. Режим дня, режим праці й відпочинку. Навчальна робота в аудиторії. Слухання й конспектування лекції. Після лекційне доопрацювання конспекту.

Робота студентів із навчальною літературою. Методи роботи з книгою (перегляд, вибіркоче читання, суцільне читання, читання з опрацюванням матеріалу). Прийоми осмислення тексту. Фіксація інформації. Виписки, складання плану, схеми, таблиці, графіки, тези. Конспектування, оформлення конспектів.

Рациональний взаємозв'язок аудиторної і самостійної роботи студентів.

Тема 4. Педагогічна практика в системі підготовки майбутнього вчителя-класоведа

Педагогічна практика як форма самостійної роботи студентів. Програма практичної діяльності студентів у процесі навчання. Мета і завдання педагогічної практики. Основні форми педагогічної практики в університеті, особливості змісту та її організації. Організаційно-методичні засади проведення педагогічних практик у педагогічних університетах. Бази педагогічної практики.

Навчально-дослідницька й наукова робота студентів під час педагогічної практики. Самовиховання та самоосвіта у процесі проходження практики.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II
ПЕДАГОГІЧНА ПРОФЕСІЯ
I ОСОБИСТІСТЬ ВЧИТЕЛЯ-КЛАСОВОДА

Тема 5. Основи педагогічної діяльності
та вимоги до особистості вчителя-класовода

Виникнення і становлення педагогічної професії. Особливості педагогічної професії. Соціальна сутність педагогічної діяльності вчителя та її види. Структура педагогічної діяльності. Основні функції педагогічної діяльності, її двобічний характер. Творчий характер педагогічної діяльності. Сучасні вимоги до педагогічної діяльності. Особливості діяльності вчителя у сільській школі. Учителю учора, сьогодні, завтра.

Особистість учителя і вимоги суспільства до неї. Педагогічне покликання і педагогічні здібності. Професійна етика і педагогічний такт учителя. Стиль спілкування учителя з учнями, батьками учнів, колегами. Моральна культура вчителя.

Поняття про професійну компетентність учителя, її структура. Зміст теоретичної готовності вчителя. Зміст практичної готовності вчителя.

Тема 6. Початкова школа —
основне місце професійної діяльності майбутнього педагога

Школа першого ступеня — початкова ланка в системі освіти України та її роль у національному відродженні. Соціальна роль учителя, його функції, вимоги до нього. Зміст теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя. Місце педагогічного спілкування у професійній діяльності педагога.

Тема 7. Педагогічні орієнтири
у формуванні творчої особистості майбутнього вчителя

Педагогічний досвід - підвалини становлення творчої особистості вчителя-класовода. Творчий характер діяльності вчителя початкової школи. Зміст теоретичної готовності вчителя. Зміст практичної готовності вчителя. Професійна компетентність, педагогічна майстерність і шляхи оволодіння ними. Самовиховання і його роль у професійному становленні майбутнього вчителя-класовода.

СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

Тема

Лекції	Семінарські та практичні	Самостійна робота
--------	--------------------------	-------------------

Змістовий модуль I. Сучасна система підготовки вчителя

1. Модернізація вищої освіти в Україні і Болонський процес	2	2	2	Проект (4 год)
2. Вища педагогічна освіта в Україні	2	2	2	
3. Самостійна робота студентів у ВНЗ	2	2	4	
4. Педагогічна практика в системі підготовки майбутнього вчителя-класовода	2	2	4	

змістовий модуль II. Педагогічна професія і особистість вчителя-класовода

5. Основи педагогічної діяльності та вимоги до особистості, вчителя-класовода	2	2	2	Проект (4 год)
6. Початкова школа - основне місце професійної діяльності майбутнього педагога	2	2	2	
7. Педагогічний досвід і творчість вчителя	2	2	4	
<i>Усього годин</i>	<i>14</i>	<i>12</i>	<i>20</i>	<i>8</i>

II. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

2.1. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Модернізація вищої освіти в Україні і Болонський процес

Сьогодні, виходячи зі світових тенденцій, *вища освіта розглядається як процес перетворення засвоєного у навчанні досвіду (знання, цінності, навички, уміння, звички) на особистісно-соціально значущі психічні властивості людини за умов, що знання та цінності визначають світосприйняття, стають переконанням і формують спрямованість особистості, обсяг знань стає ерудицією та компетентністю, навички і уміння доводяться до майстерності та професійної здібності, а звички стають нормами загальнолюдської моралі і поведінки*. На цьому сходяться вітчизняні й зарубіжні педагоги-дослідники.

Із дефініції поняття "вища освіта" зрозуміло, що навчання не може бути ціллю освіти, адже воно є лише необхідною її передумовою. Метою вищої освіти є формування певних психічних властивостей, а все інше підпорядковується цій меті. Узагальнення завдань освітній сфері XXI століття, соціальних цілей освіти в їхньому гуманітарному контексті дозволяють визначити головні якості людини з вищою освітою [17]:

- здатність вчитися;
- глобальне мислення;
- терпимість до відмінностей щодо цінностей і норм моралі;
- культурна компетентність;
- функціональна грамотність;
- екологічність;
- культура людського спілкування;
- етичність (ідеологія, релігія);
- естетичність;
- професійна універсальність;
- професійна гнучкість;
- професійність як інтеграція загальної освіченості та ґрунтовних і широких спеціальних навичок і умінь;
- здатність застосовувати знання в конкретних ситуаціях;
- самостійність і критичність мислення;
- відповідальність, дисциплінованість, акуратність, духовний контроль та прихильність до праці;
- висока культура взаємодій у групах;

- соціальна підготовленість (ролі);
- підготовленість до невідомого майбутнього;
- вміння пристосовуватися до перемін.

Аналіз означених якостей (психічних властивостей) людини з вищою освітою доводить, що на сучасному спіні перспективного розвитку вищої школи набуває значення:

- а) не те, що викладають, а те, як у вищому навчальному закладі вчать, яке культурне середовище оточує тих, хто /кінчається;*
- б) становлення студента як самостійно критично мислячого суб'єкта своєї праці, а не об'єкта навчання.*

З огляду на ці міркування і висновки, а також на сферу впливу вищої школи, беззаперечним буде твердження щодо необхідності принципової перебудови і вдосконалення організації навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти. Очевидно, що це в першу чергу стосується співвідношення тих форм навчання, які формують знання, уміння і навички і тих, що створюють умови для формування у студентів здатностей до самостійного прийняття рішень, вирішення нестандартних і нетипових завдань, високої професійної мобільності, *яка характеризується в першу чергу здатністю самостійно добувати необхідні знання, постійно і самостійно вчитися.*

Дійсно міцним надбанням студента є лише ті знання, до яких він прийшов самостійно, через власний досвід, думку і діяльність. Саме тому вища школа поступово й неухильно переходить від "передачі" студентам інформації в готовому вигляді до управління їхньою самостійною навчально-пізнавальною діяльністю, формування у них досвіду самостійної творчої діяльності.

Складовими системи освіти є наукові, науково-методичні й методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні й місцеві органи управління освітою та самоврядування у цій галузі. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта - основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави.

Закон України "Про освіту" (ст. 3) гарантує громадянам України право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання,

стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

- розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;
- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;
- різними формами навчання - очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

Навчально-виховна діяльність закладів освіти базується на таких принципах (Ст. 6):

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини у повній реалізації здібностей, таланту,
- всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок з освітою та національною історією, культурою,
- традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою та виробництвом;
- взаємозв'язок з наукою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність у системі освіти;
- безперервність і різноманітність системи освіти;
- об'єднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Управління освітою здійснюється державними органами управління та органами громадського самоврядування.

До державних органів управління вищою освітою належать:

- Міністерство освіти і науки України;
- центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані навчальні заклади освіти;
- Вища атестаційна комісія України
- Державна акредитаційна комісія.

Міністерство освіти і науки України є центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти і виконує такі функції:

- бере участь у визначенні державної політики у сфері освіти, науки, професійної підготовки кадрів;
- розробляє програми розвитку освіти, державні стандарти;
- забезпечує зв'язок із закладами освіти, державними органами інших країн з питань, які входять до його компетенції;
- проводить акредитацію вищих та професійно технічних навчальних закладів, видає їм ліцензії, сертифікати;
- організовує атестацію педагогічних і науково-педагогічних працівників щодо присвоєння їм кваліфікаційних, педагогічних та вчених звань.

Приймом громадян до вищих закладів освіти проводиться на конкурсній основі відповідно до здібностей незалежно від форми власності закладів освіти та джерел оплати за навчання. Навчання у вищих закладах освіти державної форми власності оплачується державою.

Вищими закладами освіти є: технікум, коледж, інститут, консерваторія, академія, університет та ін.

Відповідно до статуту вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації:

- перший рівень — технікум, училище, інші, прирівняні до них, вищі заклади освіти;
- другий рівень — коледж, інші, прирівняні до нього, вищі заклади освіти;
- третій і четвертий рівні (залежно від результатів акредитації) - інститут, консерваторія, академія, університет.

Вищі заклади освіти готують фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- молодший спеціаліст — забезпечують технікуми, училища та інші вищі заклади освіти першого рівня акредитації;
- бакалавр - забезпечують коледжі, вищі заклади освіти другого рівня акредитації;
- спеціаліст, магістр - забезпечують вищі заклади освіти третього і четвертого рівнів акредитації.

Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти.

Виходячи з її структури, перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня "Молодший спеціаліст"; другий - "Бакалавр" (базова вища освіта); третій - "Спеціаліст", "Магістр" (повна вища освіта).

Післядипломна освіта (спеціалізація, стажування, клінічна ординатура, підвищення кваліфікації та перепідготовка кадрів). Післядипломна освіта забезпечує одержання нової кваліфікації, нової спе-

ціальності та професії на основі раніше здобутої у закладі освіти і досвіду практичної діяльності, поглиблення професійних знань, умінь за спеціальністю, професією.

Післядипломна освіта здійснюється такими закладами:

- академії, інститути (центри) підвищення кваліфікації, перепідготовки, удосконалення, навчально-курсів комбінати;

- підрозділи вищих закладів освіти (філіали, факультети, відділення та ін.);

- професійно-технічні заклади освіти;

- відповідні підрозділи в організаціях та підприємствах.

Ці заклади можуть працювати заочною, вечірньою, заочною формами навчання, мати філіали і вести науково-дослідницьку роботу.

Аспірантура в Україні є основною формою підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів. Існує очна (три роки) із забезпеченням аспірантів державною стипендією і заочна аспірантура (чотири роки). До аспірантури приймають осіб, які виявили здатність до науково-дослідної чи науково-педагогічної діяльності, мають закінчену вищу освіту, стаж практичної роботи після закінчення вищого закладу освіти не менше двох років (за обраною спеціальністю) і склали вступні екзамени. Аспірант працює під керівництвом свого наукового керівника, складає екзамени кандидатського мінімуму, готує дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Докторантура - вищий ступінь у системі підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів, частина системи безперервної освіти. Діє при провідних вищих закладах освіти, наукових установах і організаціях. До докторантури з відривом від виробництва приймаються особи які мають науковий ступінь кандидата наук і досягли значних успіхів в обраній галузі. Термін підготовки в докторантурі зараховується до стажу наукової праці і є трирічним. Докторантам виплачується державна стипендія, а для надання їм допомоги у проведенні дисертаційного дослідження за місцем підготовки можуть призначатися наукові консультанти.

Система вищої освіти передбачає здобуття громадянами України певних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Бакалавр - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно орієнтовані уміння і знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад.

Спеціаліст - це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні уміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад.

Магістр - освітньо-кваліфікаційний рівень. фахівця який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста отримав поглиблені спеціальні вміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у освітній галузі.

Кандидат наук - перший науковий ступінь в Україні, ЩО присуджується особам з вищою освітою, які склали кандидатський мінімум і захистили кандидатську дисертацію. Ступінь кандидата наук присуджують спеціалізовані ради вищих закладів освіти або науково-дослідних установ.

Доктор наук - науковий ступінь, який присуджуються особам, що захистили докторську дисертацію й мали до того, як правило, вчений ступінь кандидата наук (в Україні) або магістра.

Старший науковий співробітник - вчено знання I штатна посада в науково-дослідних установах. Це звання присуджується докторам і кандидатам наук, які мають друковані праці або винаходи і обіймають відповідні посади.

Доцент - вчене звання для викладачів вищих накладів освіти, яке присвоюється особам, що мають, як правило, науковий ступінь кандидата наук, друковані наукові праці або винаходи і обрані на посаду.

Професор - вчене звання, що присвоюється найбільш кваліфікованим викладачам вищих закладів освіти і науковим працівникам науково-дослідних установ. Це звання надається особам, які мають вчений ступінь доктора наук, а в окремих випадках - висококваліфікованим спеціалістам, які не здобули вченого звання, але мають певні заслуги в галузі науки, техніки, з багаторічною педагогічною діяльністю, а також є авторами наукових праць і навчально-методичних посібників.

Євроінтеграція України як чинник соціально-економічного розвитку держави. У сучасному світі, який ввійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Поряд з іншими напрямками європейської інтеграції, згідно зі "Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу", затверд-

женою Указом Президента України, особливе місце займають культурно-освітній та науково-технічний, що зумовлено потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме в цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього і науково-технічного середовища.

Здійснення цього завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни, на поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських учених та фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Протягом 1995 - 2004 рр. Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило масштабні заходи щодо створення нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України. Прийнятий в Україні комплекс нормативно-правових документів пройшов апробацію на міжнародному рівні і визначає ідеологію реформування всієї освітньої галузі.

Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою зумовлюється процесами її глобалізації, потребами формування позитивних умов для *індивідуального розвитку* людини, її соціалізації і самореалізації в цьому світі.

У 2001 році вступив у дію "Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти». Цим документом регламентуються нові вимоги до освіти і професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі, що зумовлено ідеями і принципами ступеневої освіти в Україні. Серед засад і факторів, що зумовили виникнення концепції ступеневої освіти названі:

- демократизація суспільства, формування нових соціально-економічних структур, їхня орієнтація на ринкові відносини, жорстка професійна конкуренція;
- необхідність розрізнення двох процесів, що є основою діяль-

ності вищого навчального закладу, — освіти і професійної підготовки. Відповідно до ступеневої освіти підготовка фахівця (4 ступеня) орієнтована на мобільність і мінливість соціальної і виробничої діяльності, адаптація до яких виступає як одна з ознак рівня освіти;

- забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру при одночасному дотриманні ними принципів соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей і моралі;

- диференціація вимог до характеру і змісту освіти, професійної підготовки фахівців з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

- введення механізму об'єктивного педагогічного контролю з визначення результатів діяльності системи вищої освіти і навчальних досягнень тих, хто навчається. До такого віднесена технологія стандартизованого тестування.

Основні цілі Болонського процесу зводяться до такого:

- побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;

- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому європейської систем вищої освіти;

- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;

- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи в цілому;

- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних і європейських культурних цінностей;

- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж.

Співпраця з європейцями у сфері освіти на шляху входження України в Європу є одним із пріоритетів розвитку української вищої освіти. Проте не є самоціллю проголошення йти будь-якими шляхами тільки в Європу, тільки інтегрування в Європу.

Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти.

Сьогодні в Україні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. Країни-учасниці Болонського процесу підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження безперервного навчання. Вони вживають заходів, щоб спрямувати національну

політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості навчатися незалежно від віку, враховуючи попередню освіту. Наголошують, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Впровадження ступеневої системи вищої освіти і введення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр" та "магістр" надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство. До того ж, завдяки цьому в Україні значно розширилися правові рамки фахівців, про що свідчить ратифікована Верховною Радою України концепція "Про визнання кваліфікацій вищої освіти в європейському регіоні" (Лісабон, 1997 р.).

Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, що набула особа в результаті реалізації вищим навчальним закладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

Основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу):

- 1) введення двоциклового навчання;
- 2) впровадження кредитної системи;
- 3) формування системи контролю якості освіти;
- 4) розширення мобільності студентів і викладачів;
- 5) забезпечення працевлаштування випускників;
- 6) привабливість європейської системи освіти.

Болонська декларація висуває завдання домогтися, щоб учені ступені відповідали європейському ринку праці, а отже, були свідоцтвом кваліфікації при працевлаштуванні в галузі, за якою здобута освіта. Класифікація ступенів та кваліфікацій має важливе значення, тому що їх присвоєння свідчить про важливі перехідні рубежі від системи освіти до ринку праці у межах конкретної країни.

Двоступеневу систему вищої освіти схвалили учасники Болонського форуму, зазначаючи, що введення такої системи бажане і в інших європейських країнах.

Двоетапна система вищої освіти впроваджується на основі двох ключових навчальних циклів: *"незакінченої вищої"* (до дипломної освіти і *"закінченої вищої"* (післядипломної) освіти, причому тривалість першого циклу - *не менше як три роки*.

Вчений (академічний) ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, на європейському ринку праці має сприйматися як відповідний рівень кваліфікації. Після завершення першо-

го циклу вищої освіти присвоюється *вчений (академічний) ступінь бакалавра*.

Кінцевим результатом другого циклу навчання протягом одного - двох років має бути *вчений (академічний) ступінь магістра*, як у багатьох європейських країнах. Навчання на другому циклі йде за індивідуальними програмами, у складанні яких активну участь беруть студент та науковий керівник.

При здобутті вченого ступеня мають видаватися стандартизовані додатки до дипломів, які містять детальну Інформацію про навчання, призначену для навчальних закладів і потенційних роботодавців.

Головними функціями додатка до диплома є:

- гарантування його володарю визнання роботодавцями набутих ним знань і вмінь;
- зазначення можливості, яку надає отримана кваліфікація щодо доступу до подальшого академічного чи професійного навчання;
- інформація щодо подробиць, які стосуються прав випускника вищого навчального закладу, відносно його професійного статусу.

Практика показує, що далеко не всі види дипломів відповідають цим вимогам. Причиною цього фахівці вважають надто малу кількість інформації, яку містить диплом. У даному випадку термін "*диплом*" має розширене значення, оскільки йдеться про довільні освітні документи атестаційного плану (*освітні кваліфікації*).

Кваліфікація ступенів та кваліфікацій має важливе значення, тому що їх присвоєння свідчить про важливі перехідні рубежі від системи освіти до ринку праці у межах конкретної країни.

У контексті Міжнародної стандартної кваліфікації занять(МСКЗ-88) "*кваліфікація*" визначається як здатність робітника виконувати конкретні завдання та обов'язки у рамках певного виду діяльності. Вона має такі параметри:

- *рівень кваліфікації*, який визначається складністю і об'ємом завдань та обов'язків, що виконує робітник;
- *кваліфікаційна спеціалізація*, яка визначається певною галуззю потрібних знань;

У сфері праці "*Кваліфікація*" визначається як рівень підготовки, ступінь придатності до якого-небудь виду праці. При цьому, підкреслюється, що:

- фахівці однієї професії можуть мати різну кваліфікацію;
- незалежно від кваліфікації фахівця перелік параметрів, що характеризують усіх фахівців однієї і тієї професії, однаковий;
- відмінність фахівців однієї професії але різної кваліфікації визначається значеннями параметрів, які характеризують кваліфікацію фахівця.

Серед проблем сучасної вищої школи в Україні - питання співвідношення академічної освіти, що дає можливість зростання в академічному плані і професійної освіти, швидко адаптуватись на ринку праці. У цьому ключі Україна намагається зберегти прекрасну фундаментальну освіту, фундаментальну підготовку.

Перегляд статусу кваліфікацій в українській освіті буде означати зміну орієнтирів: від підготовки студента до майбутнього примусового "розподілу" настав час перейти до нової філософії освіти, заснованої на підготовці випускника вищого навчального закладу для конкретного ринку праці.

Вища школа готує випускника не до конкретного робочого місця, а до вільного пошуку роботи на ринку праці. В Україні дотепер існує надмірно дробова й еkleктична система записів у документах про вищу освіту. Потенційний роботодавець повинен пізнавати насамперед запис, що відповідає номенклатурі професій (спеціальностей), які затребовані на ринку праці.

Європейська Комісія на засіданні Генеральної Дирекції з питань освіти і культури окреслила заходи, щоб надалі розвивати Болонський процес щодо спільного Європейського простору вищої освіти. Одним із напрямів було прийняття системи зрозумілих і порівнюваних учених (академічних) ступенів. Це насамперед широкомасштабне впровадження додатка до диплома, що значно спростить процедуру визнання кваліфікацій у європейському регіоні.

В Україні нині розробляється Додаток до диплома відповідно до Закону України "Про вищу освіту" (стаття 9), що дотримується моделі, яка була розроблена Європейською Комісією, Радою Європи з урахуванням специфіки національної системи вищої освіти.

Додаток до диплома про вищу освіту (далі Додаток) є документом про освіту, що видається власнику диплома для надання додаткової розширеної інформації про вищий навчальний заклад, який надає кваліфікацію, про рівень кваліфікації, про зміст і обсяг освіти, особливості навчання і форми підсумкового контролю та його академічні і професійні права тощо.

Додаток як невід'ємна складова документа про вищу освіту є дійсним лише з дипломом про вищу освіту, серія і номер яких збігаються.

Заповнюється цей документ вищим навчальним закладом на підставі зведеної відомості, що подається державній екзаменаційній (кваліфікаційній) комісії, а також результатів державної атестації. Відповідальність за достовірність поданої в Додатку інформації несе керівник вищого навчального закладу.

Задля впровадження наведеної моделі стандартизованого додатка

до диплома у вищій школі України має бути впроваджена *кредитно-модульна система* організації навчального процесу та система об'єктивного педагогічного контролю знань.

Впровадження кредитно-модульно системи у вищій школі України має на меті:

- досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка виходить із знань, умінь та навичок, що є надбанням випускника;

- затребування українських освітянських кваліфікацій європейським ринком праці;

- затвердження загальноприйнятної та порівнянної системи освітньо-кваліфікаційних ступенів;

- впровадження стандартизованого додатка до диплома, модель якого розроблена Європейською Комісією, Радою Європи

- стимулювання викладачів і студентів вищих навчальних закладів до вдосконалення системи об'єктивної оцінки якості знань;

- забезпечення "прозорості" системи вищої освіти та академічного і професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів, посвідчень та ін).

Кредитно-модульній системі як невід'ємному атрибуту Болонської декларації надаються дві основні функції. Перша - сприяння мобільності студентів і викладачів та спрощення переходів з одного університету до іншого. Друга - акумулююча, чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності. Сума кредитів визначає, на що здатний студент, який навчається за тією чи іншою програмою.

Проте, для студента - майбутнього фахівця - важливо не лише осмислити й засвоїти інформацію, а й оволодіти способами її *практичного застосування і прийняття рішень*. За таких умов зменшується частка прямого, ззовні заданого інформування і розширюється застосування інтерактивних форм і методів роботи студентів під керівництвом викладача (тьютора) та *повноцінної самостійної роботи* в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, що особливо важливо для системи дистанційного навчання.

Кредити ЕСТ8 є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначені для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати *навчальне навантаження студента*, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, *необхідної для завершення повного року академічного навчан-*

ня у закладі, *тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота* - в бібліотеці чи вдома - і *екзамени чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням*. ЕСТ8, отже, базується на *повному навантаженні студента*, а не обмежується лише аудиторними годинами.

У ЕСТ8 *60 кредитів* становить навчальне навантаження *на один навчальний рік*, і, як правило, 30 кредитів - на семестр. Кредити ЕСТ8 - це відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загального річного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи на факультеті, що призначає кредити.

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме системі оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців.

Головне завдання - як досягти найбільш об'єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції і, насамперед, удві головні - контролюючу й мотивуючу.

Оцінки системи ЕСТ8 від "А" до "Е" присвоюються за умови складання заліку, і оцінки від "РХ" до "Р" присвоюються у випадку його нескладання; відмінність між "РХ" та "Р" сприятиме визначенню майбутнього навчального плану для деяких не дуже успішних студентів. Ті заклади, які не спроможні розрізнити рівні незадовільного складання заліку, застосовуватимуть тільки оцінку "Р", не беручи до уваги оцінку "РХ"; коли місцевий та закордонний заклади вирішать, як їхні бали відповідатимуть оцінкам системи ЕСТ8, відбудеться перерахування оцінок.

Отже, заклади вищої освіти можуть застосовувати шкалу оцінювання системи ЕСТ8 найбільш, на їхню думку, доцільно. Проте рекомендується незначна гнучкість, оскільки шкалу оцінювання системи ЕСТ8 створено для відображення різних систем оцінювання, які є в країнах-членах ЄС та країнах Європейської асоціації вільної торгівлі.

Нагальною потребою є розширення впровадження елементів ЕСТ8 за рахунок введення кредитно-модульної системи формування навчальних програм; посилення ролі самостійної роботи студентів та змін педагогічних методик, впровадження активних методів і сучасних інформаційних технологій навчання.

Як свідчить практика, час на сесійний контроль при сучасній системі організації навчального процесу використовується нерационально. Відстрочка зворотного зв'язку на кінець семестру не дає змоги вживати оперативні виховні і дидактичні заходи щодо підвищення якості навчання (контроль будь-якого процесу після його завершення неможливий).

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу у вищих навчальних закладах зміст навчальних дисциплін розподіляється на змістові модулі (2-4 за семестр). Змістовий модуль (розділ, підрозділ) навчальної дисципліни містить окремі модулі (теми) аудиторної і самостійної роботи студента. Кожен змістовий модуль має бути оцінений.

Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни.

Підсумкове оцінювання засвоєння навчального матеріалу дисципліни визначається без проведення семестрового екзамену (заліку) як інтегрована оцінка засвоєння всіх змістових модулів з урахуванням "вагових" коефіцієнтів.

Студент, який набрав протягом семестру необхідну кількість балів, може:

- не складати екзамен (залік) і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;
- складати екзамен (залік) для підвищення свого рейтингу за певною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов'язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;
- поглиблено вивчити окремі розділи (теми) навчальних дисциплін, окремі навчальні дисципліни які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, що відведено графіком навчального процесу на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх особистих потреб.

Студент, який набрав протягом семестру менше від необхідної кількості балів, зобов'язаний складати екзамен (залік).

Структуру вищої освіти України за своєю ідеологією та цілями узгоджено із структурами освіти більшості розвинутих країн світу.

Для входження України до Європейського простору вищої освіти потрібно впровадити в систему вищої освіти:

- широкомасштабну довгострокову стратегію системної модернізації всієї системи освіти;
- систему якості освіти, яка відповідає стандартам ЄС, потребам ринкової економіки, внутрішнього розвитку держави та суспільства;
- державний реєстр напрямів підготовки та спеціальностей відповідно до
- загальноприйняту та порівняльну систему вчених ступенів;
- законодавче підсилені умови для полегшення працевлаштування українських громадян в Європі та міжнародній конкурентоспроможності системи вищої освіти України;
- систему кредитів на зразок Європейської системи трансферу

кредитів (ECT8) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів;

- законодавче підсилені умови задля забезпечення мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою:

- забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних освітянських послуг;

- забезпечення визнання та зарахування часу, впродовж якого викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу був у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження викладаючи та виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав;

- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти для вироблення порівняльних критеріїв та методологій.

Для вищої школи України в контексті Болонського процесу необхідно розробити та законодавчо врегулювати процедуру *контролю якості* та акредитації, а також посилення міжнародної конкурентоспроможності випускників вищої школи України.

Політика в галузі вищої освіти, професійної підготовки і сертифікації фахівців спрямовується на досягнення оптимального впорядкування педагогічної діяльності з обліком особистісних, соціальних, економічних і державних потреб та інтересів акціонерів вищої школи.

Подальші дії для досягнення шести цілей Болонського процесу:

- прийняття системи легкозрозумілих і адекватних ступенів;
- прийняття системи двоциклової освіти (доступне і післяступеневе навчання); впровадження системи кредитів - системи накопичення кредитів (ECT8) або інших сумісних з нею систем, які здатні забезпечити як диференціно-розрізняльну, так і функції накопичення;

- сприяння мобільності студентів і викладачів (усунення перешкод вільному пересуванню студентів і викладачів);

- забезпечення високоякісних стандартів вищої освіти; сприяння європейському підходу до вищої освіти (впровадження програм, курсів, модулів з "європейським" змістом);

- навчання протягом усього життя;

- спільна праця вищих навчальних закладів і студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у формуванні Європейського простору вищої освіти.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Визначте головні цілі, що стоять перед освітньою сферою у XXI столітті.*
2. *Охарактеризуйте сучасну систему освіти України.*
3. *Які гарантії для громадян України визначено в Законі „Про освіту“*
4. *Назвіть державні органи управління вищою освітою України.*
5. *За якими освітньо-кваліфікаційними рівнями здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ.*
6. *Охарактеризуйте основні чинники соціально-економічного розвитку України в процесі Євроінтеграції.*
7. *Назвіть основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу).*
8. *Поясніть особливості двоступеневої системи вищої освіти в європейських країнах.*
9. *Дайте характеристику Диплома і Додатка до диплома що розроблені Європейською Комісією.*
10. *Розкрийте особливості впровадження кредитно модульної системи організації навчального процесу у ВНЗ України.*
11. *Охарактеризуйте європейську систему оцінювання знань студентів вузів.*
12. *Перерахуйте шляхи входження України до Європейського простору вищої освіти.*

Тема 2. Вища педагогічна освіта України

За останні роки в системі освіти України, відповідно до Закону "Про освіту" (Ст. 29), визначилась структура освітніх навчально-виховних закладів, що включають відповідні ланки. Розгалужена система включає в себе заклади освіти, наукові, науково-методичні й методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні й місцеві органи управління освітою та самоврядування у цій галузі.

У цілому навчально-виховна діяльність закладів освіти базується на таких принципах (ст. 6):

- *доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;*
- *рівність умов кожної людини у повній реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку;*
- *гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;*
- *органічний зв'язок з освітою та національною історією, культурою, традиціями;*

- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;

- науковий, світський характер освіти;

- інтеграція з наукою та виробництвом;

- взаємозв'язок з наукою інших країн;

- гнучкість і прогностичність системи освіти;

- єдність і наступність у системі освіти;

- безперервність і різноманітність системи освіти;

- поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

До державних органів управління вищою освітою належать:

- Міністерство освіти і науки України;

- центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані навчальні заклади освіти;

- Вища атестаційна комісія України

- Державна, акредитаційна комісія.

Центральним органом державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти, є Міністерство освіти і науки України.

Пропозиції щодо формування державної політики у сфері освіти вносять органи громадського самоврядування, а саме:

- Всеукраїнський з'їзд працівників освіти;

- загальні збори колективу навчального закладу;

- районна, міська, обласна конференція педагогічних працівників;

- з'їзд працівників освіти Автономної Республіки Крим.

Складовою частиною структури освіти в Україні є різні типи навчально-виховних закладів.

Дошкільна освіта. До закладів дошкільної ланки освіти входять: дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки сімейні, прогулянкові, дошкільні компенсуючі (для дітей, які потребують корекції фізичного і психічного розвитку) та комбінованого типу з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей, а також дитячі садки інтернатного типу, дитячі будинки та ін.

Дошкільне виховання спрямовується на практичне оволодіння рідною мовою в сім'ї та дошкільному виховному закладі; забезпечення пізнавальної активності, творчих і художніх здібностей в ігровій та інших видах дитячої діяльності; виховання культури спілкування, поваги й любові до батьків, родини, Батьківщини; започаткування основ трудового виховання, екологічної культури, моральної орієнтації в національних та загальнолюдських цінностях.

Вагоме місце в освітньому просторі займає цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і

практичної діяльності - здобуттю молоддю *загальної середньої освіти*. Основою подальшої освіти і трудової діяльності є результат: інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості.

Навчання та виховання ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

До загальноосвітніх закладів, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту»(1999 р.), належать:

- *середня загальноосвітня школа* — загальноосвітній заклад I-III ступенів (I ступінь — початкова школа; II ступінь — основна школа; III ступінь — старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);

- *спеціалізована школа (школа-інтернат)* — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;

- *гімназія* — загальноосвітній навчальний заклад III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;

- *ліцей* — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;

- *колегіум* — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурноестетичного профілю;

- *загальноосвітня школа-інтернат* — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;

- *спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат)* — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

- *загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат)* — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;

- *школа соціальної реабілітації* — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюються окремо для хлопців і дівчат);

- *вечірня (змінна) школа* — загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

Іншими навчальними закладами системи загальної середньої освіти є:

- *позашкільний навчально-виховний заклад — навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);*
- *міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;*
- *професійно-технічний навчальний заклад — навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;*
- *вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації — навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти.*

Ч Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I—III ступенів становить:

- у загальноосвітніх закладах I ступеня — 4 роки;
- у загальноосвітніх закладах II ступеня — 5 років;
- у загальноосвітніх закладах III ступеня — 3 роки.

Індивідуальне навчання, згідно з «Положенням про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти», школа організовує: для осіб, які:

- *виявили бажання навчатися індивідуально (з урахуванням побажання батьків або осіб, які їх замінюють);*
- *мають високі навчальні можливості;*
- *не можуть відвідувати школу за станом здоров'я;*
- *не спроможні засвоїти навчальний матеріал в обсязі базового рівня, у визначені державою терміни.*

Навчально-виховний процес, як передбачає Концепція загальноосвітньої школи України, у цій установі має будуватися на демократичних засадах, а зміст, форми і методи навчання та виховання нинішні відповідати не лише даним сучасної науки, а й нормам загальнолюдської моралі. У виборі форм організації навчально-виховного процесу школа має бути самостійною, адже, як наголошується в Концепції, будь-яке нав'язування учителям типів, структур уроків чи методів їх проведення є недопустимим. Проте, це ще не означає, ЩО вчитель може нехтувати відомими загальнопедагогічними чи методичними вимогами до організації навчально-виховного процесу, до врахування освітньої, розвиваючої та виховної мети занять, віко-

вих та індивідуальних особливостей учнів, характеру матеріалу, який вивчається.

У навчальному процесі потрібно створювати умови для розвитку пізнавальної діяльності учнів, розвитку їх індивідуальних можливостей завдяки використанню індивідуальної та групової, самостійної і керованої, класної і домашньої їх діяльності. Для цього пропонується використовувати значні можливості всієї різноманітності форм навчальних занять - уроку, лекції, семінару, практичного заняття, дидактичної гри, колоквиуму та поєднання їх у раціональній системі, яка будується з урахуванням змісту навчального матеріалу, передбачуваного рівня засвоєння знань.

Позашкільна освіта. Позашкільна освіта та виховання є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні.

Здійснюються вони позашкільними закладами, до яких належать палаци, будинки, центри, станції дитячої творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади.

Професійно-технічна освіта. Професійно-технічна освіта здійснюється на основі базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту і має на меті забезпечити громадянам здобуття професії відповідно до їхніх покликань, інтересів, здібностей, перепідготовки, підвищення їх професійної кваліфікації.

Здобувається професійно-технічна освіта в таких закладах освіти: професійно-технічне училище, професійно-художнє училище, професійне училище соціальної реабілітації, училище-агрофірма, училище-завод, вище професійне училище, навчально-виробничий центр, центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, навчально-курсний комбінат, інші типи закладів, що надають робітничу професію. Вони можуть мати денні, вечірні відділення, створювати і входити до різних комплексів, об'єднань.

Усі учні державних професійно-технічних закладів освіти забезпечуються безкоштовним харчуванням і стипендією, а учні з числа дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей, які потребують особливих умов виховання, перебувають на повному утриманні держави.

Випускникам професійно-технічних закладів освіти відповідно до їх освітньо-кваліфікаційного рівня присвоюється кваліфікація «*кваліфікований робітник*» з набутої професії відповідного розряду (категорії).

Важливе місце в системі освіти займає професійна підготовка майбутніх педагогів. У Концепції педагогічної освіти зазначено, що педагогічна освіта покликана забезпечувати формування вчителя, який здатний розвивати особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти різного типу.

Завдання педагогічної освіти:

- 1) створення цілісної системи безперервної педагогічної освіти;
- 2) підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток особистості;
- 3) організація профорієнтаційної роботи та відбору здібної молоді для навчання у вищих педагогічних навчальних закладах;
- 4) розробка і запровадження державних стандартів педагогічної освіти;
- 5) удосконалення мережі закладів педагогічної освіти;
- 6) формування, державного замовлення на підготовку педагогічних працівників;
- 7) створення нової навчально-методичної літератури, розробка актуальних проблем педагогічної освіти;
- 8) визначення змісту освіти для психолого-педагогічної підготовки фахівців з непедагогічних спеціальностей;
- 9) сприяння просвітницькій роботі серед населення з проблем сімейного виховання, організації дозвілля молоді, здорового способу життя.

Нормативною базою підготовки майбутніх педагогів є навчальний план, який складається вищим педагогічним навчальним закладом на основі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять (лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, консультації, навчальні і виробничі практики) та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю, а також відображається обсяг часу, відведеного на самостійну роботу.

Цей документ розробляється на весь період реалізації відповідної освітньо-професійної програми підготовки і затверджується керівником вищого закладу освіти.

У навчальному плані з спеціальності 6.00.02 "Початкове навчання" передбачається соціально-гуманітарна, психолого-педагогічна, фахова та практична підготовка.

Соціально-гуманітарна підготовка включає подальше поглиб-

лення та професіоналізацію знань з таких напрямів: *українознавство, філософія, політологія, соціологія, історія, правознавство, економіка, фізична культура, екологія, культурологія, релігієзнавство, етика, естетика, мовознавство.*

Соціально-гуманітарні дисципліни є обов'язковими для вивчення за усіма педагогічними спеціальностями. Якщо ж вони є фаховими з відповідної спеціальності, то вилучаються із загального переліку і вносяться до переліку фахових дисциплін.

Психолого-педагогічна підготовка визначається педагогічними та психологічними дисциплінами:

- педагогічні (*вступ до спеціальності, історія педагогіки, загальна педагогіка, педагогічна, майстерність, методика виховної роботи, порівняльна педагогіка, соціальна педагогіка, сучасні педагогічні технології тощо*);

- психологічні (*загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, історія психологи, соціальна психологія тощо*).

Фахова підготовка передбачає набуття студентами теоретичних знань, вироблення практичних умінь і навичок із здійснення професійної педагогічної діяльності.

Зміст фахової підготовки, виходячи зі ступеневості вищої освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр), диференціюється з урахуванням специфіки спеціальностей.

Практична підготовка здійснюється через навчальні та фахові (педагогічні) практики.

Різновидом звичайного навчального плану є робочий навчальний план та індивідуальний навчальний план студента.

Індивідуальний навчальний план студента — це нормативний документ, за яким здійснюється навчання студента з урахуванням вимог освітньо-професійної програми відповідного рівня підготовки та його особистих освітньо-професійних інтересів і потреб.

Даний документ складається на основі робочого навчального плану і включає всі нормативні та вибіркові навчальні дисципліни, обрані студентом, з обов'язковим урахуванням структурно-логічної схеми підготовки.

Індивідуальний навчальний план складається на кожен навчальний рік і затверджується у порядку, встановленому вищим закладом освіти, але, зазвичай, деканом факультету.

Методичне керівництво індивідуальним навчанням студентів та контроль за виконанням ними індивідуальних навчальних планів здійснюється деканами факультетів і відповідними кафедрами.

Навчальна програма — це нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-

професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань та умінь студентів.

Навчальні програми нормативних дисциплін включаються до комплексу документів державного стандарту освіти, розробляються і затверджуються як його складові, а вибіркових - розробляються і затверджуються вищим закладом освіти.

Підтипом навчальної програми є *робоча навчальна програма*. Це — нормативний документ вищого закладу освіти, який розробляється для кожної навчальної дисципліни на основі навчальної програми дисципліни відповідно до навчального плану.

У робочій навчальній програмі відображається конкретний зміст навчальної дисципліни, послідовність та організаційно-методичні прийоми і форми її вивчення, обсяг часу на різні види навчальної роботи, засоби і форми поточного та підсумкового контролю. Її складовими є тематичний план, пакет методичних матеріалів для проведення поточного і підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури, засобів наочності, технічних засобів навчання тощо.

Навчальна робота у вузі організовується й реалізується у формі навчальних занять, основними видами яких є: лекція, семінар, практичне заняття, лабораторна робота, індивідуальні заняття, самостійна робота, консультації.

Так, пізнавальна діяльність студентів виявляється:

- у прослуховуванні та конспектуванні лекцій;
- у читанні й опрацюванні рекомендованої літератури; конспектуванні рекомендованої літератури;
- у вирішенні (виконанні, розв'язанні) практичних завдань;
- в участі у науково-дослідних роботах, у проведенні експериментів, тощо.

Загальнонавчальні вміння можна розподілити на чотири групи:

- 1) *навчально-організаційні;*
- 2) *навчально-інтелектуальні;*
- 3) *навчально-інформаційні;*
- 4) *навчально-комунікативні.*

До *навчально-організаційних умінь* належать:

- *уміння організувати своє робоче місце;*
- *уміння планувати поточну роботу;*
- *уміння націлити себе на виконання поставленого завдання;*
- *уміння здійснювати самоконтроль і самоаналіз навчальної діяльності; уміння організувати пізнавальну діяльність у колективі, співробітничати під час вирішення навчальних завдань (умін-*

ня пояснювати, надавати допомогу іншим тощо).

Навчально-інтелектуальні (загальнологічні) вміння:

- охайно та швидко писати (для успішного навчання необхідно писати зі швидкістю не менше 60 знаків на хвилину);
- уміння читати у заданому темпі, читати усвідомлено, виразно;
- швидке читання - понад 300 слів за хвилину;
- читання в темпі скоромовки - 180 - 300 слів за хвилину;
- оптимальне читання - 120 - 150 слів за хвилину;
- нормальне читання 80-90 слів за хвилину;
- уміння аналізувати навчальний матеріал;
- уміння порівнювати об'єкти, факти, явища;
- уміння систематизувати матеріал;
- уміння узагальнювати, робити резюме;
- уміння виділяти головне, істотне;
- уміння синтезувати матеріал;
- уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- уміння виділяти логічно закінчені частини в прочитаному, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності між ними;
- уміння застосовувати дослідницькі прийоми (постановка завдань, формулювання гіпотези, вибір методів вирішення, доказ, перевірка).

Навчально-інформаційні вміння:

- 1) уміння користуватися каталогом або комп'ютерним джерелом інформації;
- 2) уміння користуватися словниками, енциклопедіями, довідниками, коментарями, змістом;
- 3) уміння скласти картотеку;
- 4) уміння користуватися друкованими та електронними засобами інформації та технічними засобами (телебачення; радіо);
- 5) уміння скласти план, тези, конспект, анотацію тощо.

Навчально-комунікативні вміння:

- 1) уміння слухати - одне з найважчих, що потребує зосередженості, рівномірного розподілу уваги протягом досить великого періоду часу, воно вимагає певної роботи над собою й залежить від стійкості нервової системи та психіки;
- 2) уміння слухати лектора та одночасно записувати зміст його лекції;
- 3) уміння читати текст і одночасно слухати інструктаж викладача про роботу над текстом, над логічно складеними частинами;
- 4) уміння літературною мовою викладати свої думки;
- В) уміння виступати перед аудиторією;

- в) уміння скласти план виступу;
- 7) уміння вести полеміку, брати участь у дискусії;
- 8) уміння ставити уточнюючі запитання;
- 9) уміння аргументувати, доводити.

Ефективною формою організації навчання є *лекція*, до якої ставляться певні вимоги: моральний бік лекції і викладача, науковість та інформаційність (сучасний науковий рівень), доказовість і аргументованість, наявність достатньої кількості яскравих, переконливих прикладів, фактів, обґрунтувань, документів і наукових доказів, емоційність викладу інформації, активізація мислення слухачів, постановка запитань для роздумів; чітка структура і логіка розкриття послідовно - викладених запитань; методична обробка — виведення головних думок і положень, підкреслення висновків, повторення їх у різних формулюваннях; викладання доступною і зрозумілою мовою; використання, за можливості, аудіовізуальних дидактичних матеріалів.

Структура лекції залежить від змісту і характеру викладеного матеріалу, але існує й загальна структурна основа, яку застосовують до будь-якої лекції. Це, передусім, повідомлення теми і плану лекції, до якого входять основні питання, що можуть слугувати для складання екзаменаційних білетів, та суворе його дотримання.

Вступна лекція має за мету дати студентам загальне уявлення про завдання і зміст усього курсу, розкрити структуру й логіку розвитку конкретної галузі науки, техніки, культури, взаємозв'язок з іншими дисциплінами. Головне завдання вступної лекції — сприяти розвитку у студентів інтересу до предмета з метою його творчого засвоєння.

Тематична лекція присвячується розкриттю конкретної теми навчальної програми з конкретної дисципліни.

Оглядову лекцію нерідко читають перед або під час виробничої практики. Головне її завдання полягає в тому, щоб сприяти забезпеченню належного взаємозв'язку і наступності між теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками студентів. Крім цього, оглядову лекцію читають також студентам перед виконанням дипломних робіт або складанням державних іспитів, абітурієнтам перед вступними іспитами, студентам-заочникам.

На кожній лекції розглядаються найгостріші проблемні або вузлові питання, показуються шляхи вирішення окремих із них сучасною наукою і практикою, обговорюються важкі для самостійного опрацювання студентами питання навчальної програми.

До того ж, обов'язково ставляться питання, які вимагають вирішення не тільки в ході самої лекції, але й після неї у процесі

самостійної роботи студента з літературою. Студент, який не відвідує лекцій, не може повноцінно включитися в навчально-пізнавальну діяльність.

Графічним відображенням будь-якої лекції є конспектування, у процесі якого потрібно навчитися скорочувати необхідну інформацію. Наприклад, деяка з неї може бути записана за допомогою опорного слова або фрази. Треба використовувати загальноприйняті або власні скорочення («ст.» стаття, «з-н» - закон...), аббревіатури термінів (ЗМІ - засоби масової інформації), математичні символи («<», «>», «=» тощо). Якщо середня швидкість запису дорослої людини 20 слів за 1 хв., то при вмілому скороченні вона може сягати 80 - 90 слів за 1 хв. Варто робити різного роду підкреслення, виділення фраз, заголовків, законів тощо, а нумерацію різних пунктів і підсумків слід помічати на полях.

Процес навчання у вищому закладі освіти передбачає також практичні заняття, які призначені для поглибленого вивчення дисципліни. Ця форма організації навчального процесу відіграє важливу роль у виробленні в студентів навичок застосування здобутих знань для вирішення практичних завдань. Різні форми практичних занять (заняття іноземної мови, лабораторні роботи, семінарські заняття, практикуми) на молодших курсах проводяться через 2-3 лекції і логічно продовжують роботу, розпочату на них.

План практичного заняття повинен відповідати загальним ідеям і спрямованості лекційного курсу, співвідноситися з ним. Сама ж структура цих занять, в основному, однакова:

- вступне слово викладача;
- відповіді на запитання студентів із незрозумілого матеріалу;
- практична частина як планова;
- заключне слово викладача.

Крім цього, практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення зі студентами, виконання завдань з їх обговоренням, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання.

Семінарські заняття як форма навчання в сучасній вищій школі є одним з основних видів практичних занять з гуманітарних наук. Вони призначені для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання. Головна мета семінарських занять — забезпечити студентам можливість оволодіти навичками і вміннями використання теоретичних знань, - реалізується завдяки вирішенню таких завдань:

- *розвиток творчого і професійного мислення;*

- *пізнавальна мотивація;*
- *професійне використання знань у навчальних умовах;*
- *повторення і закріплення знань;*
- *контроль;*
- *педагогічне спілкування.*

Під час семінарських занять і підготовки до них у студентів формуються елементарні навички науково-дослідницької роботи, уміння готувати доповіді і виступати з ними перед аудиторією, здатність працювати одночасно з кількома літературними джерелами, аналізувати їх зміст і узагальнювати отриманий матеріал. Розвиток цих якостей у студентів має особливо важливе значення для їхньої майбутньої практичної діяльності.

Самому семінару передують кілька етапів. Після прослуховування лекції з теми семінару, підбирається література, опрацювавши яку, складається текст виступу (план, тези, доповідь). І вже після цього - безпосередня активна участь у проведенні семінару.

Оскільки виступ на семінарі відображає, рівень оволодіння студентом необхідними знаннями під час лекції та самостійного опрацювання навчального матеріалу, потрібно глибоко продумати не тільки його зміст, а й форму викладу. Зокрема, варто уникати книжних виразів, проте, водночас сам виступ має бути літературно грамотним. Крім того, його бажано готувати за таким планом: вступ, глибоке і добре аргументоване висвітлення питання, невелике узагальнення — висновки.

Після виступу студент має бути готовим відповісти на запитання викладача або товаришів по суті своєї розповіді, а це вимагає глибокого вивчення матеріалу з усіх тем.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їхні виступи, активність у дискусіях, уміння формулювати і відстоювати свою думку тощо. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться у відповідний журнал, а за окремі - враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

На старших курсах проводяться *спецсемінари* з окремих проблем, до проведення яких залучаються відомі вчені, а також спеціалісти — працівники наукових закладів та інших організацій. У ході спецсемінару важливу роль відіграє орієнтація студентів на групову роботу, використання спеціальних прийомів навчання, наприклад, моделювання ситуації.

Консультація - це форма організації навчально-пізнавальної діяльності з одним чи групою студентів. Вони є передекзаменаційними (передзаліковими), поточними, тематичними, за якої студент

отримує від викладача відповіді на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування, йому незрозумілих.

Колоквіум (від лат. «colloquium» — розмова) — одна з форм навчальних занять, розмова викладача зі студентами для в'яснення рівня їхніх знань. Колоквіум виконує контрольну-навчальну функцію. Він особливо корисний, коли предмет читається 2—3 семестри, а підсумковий контроль — один. Його можна призначати замість семінару на підсумковому практичному занятті. Колоквіум дає можливість діагностувати засвоєння знань, виконує організаційну функцію, активізує студентів і може бути рекомендований у викладацькій практиці як одна з найбільш дієвих форм зворотного зв'язку.

Індивідуальне заняття проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. Такі заняття організуються за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студента і можуть охоплювати частину або повний обсяг занять з однієї чи декількох навчальних дисциплін, а в окремих випадках — повний обсяг навчальних занять для конкретного освітнього або кваліфікаційного рівня.

Види індивідуальних навчальних занять, їх обсяг, форми та методи проведення, а також методи поточного та підсумкового контролю (крім державної атестації) визначаються індивідуальним навчальним планом студента.

Основою навчання у вузі є *самостійна робота* студентів (див. тему 3). Організація самостійної діяльності полягає не лише в тому, що студентам пропонується опрацювати певну літературу. Самоосвітня діяльність розглядається як сукупність кількох «само»: самооцінка - вміння оцінити свої можливості; самооблік - вміння брати до уваги особистісні якості; самоорганізація - вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати діяльність та впорядковувати робоче місце; самореалізація - реалізація особистістю своїх можливостей; самокритичність-уміння критично оцінювати достоїнства та недоліки своєї роботи; самоконтроль - здатність контролювати свою діяльність.

Матеріал, який викладається на заняттях, поглиблюється і розширюється під час самостійного опрацювання навчальної літератури: підручників, монографій, наукових статей, шкіл, брошур, першоджерел тощо.

За час навчання в загальноосвітній школі нинішні першокурсники звикли до існуючої в ній системи обліку та оцінювання знань, умінь і навичок. Види, форми і методика контролю успішності, кри-

терії оцінювання знань, умінь і навичок студентів у вишому навчальному закладі істотно відрізняються від шкільної системи. Це вимагає переорієнтації першокурсників зі звичного для них стереотипу підготовки до навчальних занять до нових умов навчання у вищій школі, передусім через ознайомлення їх з методикою контролю й оцінювання знань, умінь і навичок.

Насамперед студентів знайомлять з тим, що у вишому педагогічному навчальному закладі мають місце міжсесійний контроль (попередня, поточна і тематична перевірка) і підсумковий.

Міжсесійний контроль. *Попередню перевірку* здійснюють з метою визначення ступеня готовності студентів до навчання залежно від етапу навчання і місця проведення контролю. Наприклад, на початку навчального року з метою встановлення рівня знань студентів, перед вивченням нового розділу для визначення питань, що потребують повторення, ступеня готовності студентів до сприйняття нової інформації за новою навчальною програмою, яку належить вивчити, у процесі підготовки студентів до практичних чи лабораторних робіт, до роботи над першоджерелами тощо. На базі отриманої інформації проводиться необхідне коригування навчальної діяльності студента, що особливо важливо для стимулювання його самостійної роботи.

Поточна перевірка є органічною частиною навчального процесу і проводиться на лекціях, семінарах, практичних і лабораторних роботах. Найчастіше вона здійснюється у таких формах:

- *усна співбесіда за матеріалами розглянутої теми на початку наступної лекції, з оцінкою відповідей студентів (10-15 хв.);*
- *письмове фронтальне опитування студентів на початку чи в кінці лекції (10-15 хв.); відповіді перевіряються і оцінюються викладачем у позалекційний час; бажано, щоб контрольні запитання були заздалегідь підготовлені на окремих аркушах, на яких студенти напишуть відповіді;*
- *фронтальний безмашинний стандартизований контроль знань студентів за кількома темами лекційного курсу (5-20 хв.); проводиться найчастіше на початку семінарських занять, практичних чи лабораторних робіт;*
- *перевірка за допомогою перфокарт (5-7 хв.);*
- *письмова перевірка у вигляді диктантів, творів з гуманітарних дисциплін і контрольних робіт із природничо-математичних дисциплін;*
- *домашні завдання;*
- *практична перевірка знань на лабораторних і практичних заняттях;*

- *тестова перевірка знань студентів.*

Тематична перевірка знань студентів здійснюється на семінарських заняттях, Колоквіумах, консультаціях. Основне завдання тематичної перевірки — дати можливість студентам осмислити тему в цілому, в усіх її взаємозв'язках. Тематичний і поточний контроль взаємопов'язані і входять до системи міжсесійного контролю. Наприклад, оцінка знань на семінарських заняттях — форма поточної перевірки знань студентів, їхньої самостійної роботи. Водночас семінарські заняття виступають зовнішньою формою організації тематичної перевірки- Цьому сприяє передусім те, що семінарські заняття присвячуються найважливішим темам дисципліни, що вивчається. Сказане стосується також лабораторних і практичних занять. Семінарські, практичні і лабораторні заняття сприяють не тільки перевірці знань і способів діяльності, а й виступають важливою формою тематичної перевірки й оцінки знань.

Підсумкова перевірка. Заліки, екзамени, курсові та дипломні роботи, виробнича і педагогічна практика традиційно вважаються основними формами підсумкового контролю навчальної роботи студентів.

Успішність студентів визначається і фіксується такими оцінками: за результатами заліків — «зараховано» і «незараховано», за результатами іспитів — «відмінно», «добре», «задовільно» і «незадовільно». Оцінка за підсумками диференційованого заліку виставляється так само, як і за результатами іспиту.

Заліки — це підсумкова форма перевірки результатів виконання студентами практичних і лабораторних робіт, засвоєння ними матеріалу семінарських занять, результатів практики.

Заліки, зазвичай, проводяться без білетів і оцінок, у вигляді бесіди викладача зі студентами. Співбесіди можуть проходити індивідуально. Шд час заліку викладач констатує факт виконання чи невиконання студентами необхідних робіт. Якщо студент якісно і систематично працював протягом семестру, викладач може поставити йому залік «автоматично».

Іспити, зазвичай, складаються за білетами, затвердженими кафедрою, з якими викладач знайомить студентів перед іспитом.

Досвідчені викладачі нерідко проводять *іспити за білетами* у вигляді вільного спілкування. При цьому запитання білета виступають стрижнем такої бесіди, а оцінка оголошується як її підсумок. Це сприяє створенню атмосфери довіри та взаєморозуміння.

А от у деяких вищих закладах освіти нагромаджено певний досвід проведення іспитів і без білетів (з урахуванням специфіки курсу).

Іспит-автомат часто практикується викладачами щодо студентів-

відмінників, які серйозно і систематично працюють упродовж року.

Курсові роботи студенти захищають на засіданнях кафедр або перед спеціально створеними комісіями.

Державні випускні іспити приймає державна екзаменаційна комісія (ДЕК) у наперед визначеному і затвердженому складі. Окрім державних екзаменів, студенти-випускники захищають перед ДЕК *дипломні роботи*.

Особливо важливо ознайомити студентів з *нормами оцінювання*.

Оцінки «відмінно» заслуговує студент, який виявив всебічні, систематичні і глибокі знання програмового матеріалу, вміння вільно виконувати завдання, передбачені програмою, і ознайомлений з основною та додатковою літературою, рекомендованою програмою. Оцінка «відмінно» виставляється тим, хто засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни в їхньому значенні для набутої професії, виявив творчі здібності в розумінні і використанні навчально-програмового матеріалу.

Оцінки «добре» повинні отримувати студенти, які виявили повне знання навчально-програмового матеріалу, успішно виконують передбачені програмою завдання, засвоїли основну літературу, рекомендовану програмою. Як правило, оцінка «добре» виставляється студентам, які засвідчили систематичний характер знань із дисципліни і здатні до їх самостійного поповнення та оновлення у ході подальшої навчальної роботи і професійної діяльності.

Оцінки «задовільно» заслуговує студент, що виявив знання основного навчального матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання і майбутньої роботи за професією, справляється з виконанням завдань, передбачених програмою, ознайомлений з основною літературою, рекомендованою програмою. Зазвичай, оцінка «задовільно» виставляється студентам, що припустилися огріхів у відповіді на іспиті і при виконанні екзаменаційних завдань, але спроможні усунути ці огріхи.

Оцінка «незадовільно» виставляється студентіві, який виявив прогалини у знаннях основного навчально-програмового матеріалу, студентам, які неспроможні продовжити навчання чи приступити до професійної діяльності після закінчення вузу без додаткових занять з відповідної дисципліни.

У формуванні особистості майбутнього учителя важливе місце займає виховна робота вищого педагогічного навчального закладу. Вона будується на засадах загальнолюдських і національних цінностей і проводиться планово з урахуванням специфіки педагогічного факультету. Процес виховної роботи відбувається під безпосереднім керівництвом відділу виховної роботи й охоплює усі структурні ланки

університету на декількох рівнях - загальноуніверситетському, факультетському, курсовому, груповому, індивідуальному.

До найбільш ефективних форм організації виховної роботи, які використовуються у педагогічному університеті, слід віднести: бесіди, лекторії, зустрічі, екскурсії, турніри КВК, вікторини, інформаційно-пізнавальні години, гурткову роботу, круглі столи, ділові зустрічі, дискусії, захист майбутніх професій, тематичні конференції, диспути, брифінги, літературні читання, усні журнали, читацькі конференції, тематичні вечори та вечори відпочинку, свята, обряди, участь у державних акціях, дні факультету, спортивні змагання, козацькі забави, участь у студентських олімпіадах, роботу клубів за інтересами, огляди художньої самодіяльності, агітбригади, конкурси, роботу в таборах праці і відпочинку, культпоходи до театрів, кінотеатрів, музеїв, на художні виставки, фестивалі, відеолекторії, концерти класичної та популярної музики, комп'ютерні заняття тощо.

Важлива роль у вихованні студентської молоді належить куратору академічної групи. Кураторами призначаються досвідчені викладачі кафедр університету з урахуванням особливостей спеціальності студентів академічної групи, їхня робота є службовим обов'язком викладача і передбачається індивідуальним планом у розділі «Виховна робота».

Головним завданням діяльності куратора є загальне, професійне і моральне становлення студентів академічної групи — майбутніх учителів. У центрі уваги куратора повинні бути зміни в особистості студента, у процесі індивідуальної діяльності з формування власного фахового потенціалу. Наставник покликаний забезпечити поступовий перехід студента з фіксованого рівня на першому році навчання на більш високий і максимально можливий при присвоєнні Державною кваліфікаційною комісією кваліфікації бакалавр. Не менш важливою функцією куратора є і захист студента, реалізація його права на вибір, що здійснюється через самостійну, звільнену від дріб'язкової опіки діяльність.

Основні положення щодо змісту, організації і діяльності педагогічного університету ґрунтуються на основних засадах Конституції України, Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), цільової комплексної програми «Вчитель», Законі України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту» інших державних нормативних документах та Статуту університету.

Статут державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди — це документ, що регламентує діяльність П-ХДПУ імені Григорія Сковороди.

Управління університетом здійснює уповноважений Міністерством освіти України *ректор* університету, який діє на засадах єдинона-

чальності і призначається на посаду відповідно до Закону України «Про вищу освіту».

Вищим колегіальним органом самоврядування Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди є конференція трудового колективу.

Для вирішення основних питань діяльності університету створюються робочі (*ректорат, деканат, приймальна комісія*) та до-радчі органи (*вчена рада, бюджетно-фінансова комісія*).

Права та обов'язки вихованців педагогічного університету визначаються відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Положення про державний вищий заклад освіти.

Студенти вищих навчальних закладів, які навчаються за денною формою навчання, мають право на:

- пільговий проїзд у транспорті;
 - забезпечення гуртожитком у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
 - отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства;
 - користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою вищого навчального закладу;
 - участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозиумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;
 - участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально - виховного процесу, дозвілля, побуту, оздоровлення тощо;
 - моральне та матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;
 - захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;
 - безкоштовне користування бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів;
 - канікулярну відпустку не менше ніж вісім календарних тижнів.
- Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають певні обов'язки, зокрема:

1) дотримуватись законів, Статуту та Правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

2) виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану.

З університету студент може бути відрахований:

- 1) за власним бажанням;
- 2) за невиконання вимог навчального плану та графіку навчального процесу;
- 3) за появу на заняттях, у навчальному корпусі, бібліотеці, гуртожитку в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсикологічного сп'яніння;
- 4) за вироком суду, що вступає у законну силу, чи постановою органу, до компетенції, якого належить накладання адміністративного стягнення або застосування заходів громадянського впливу;
- 5) за одноразове грубе порушення навчальної дисципліни або Правил внутрішнього розпорядку університету (за погодженням з профспілковою організацією).

З метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їхніх прав в університеті функціонує студентське самоврядування, яке не лише сприяє формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника, а й гармонійному розвитку особистості молодшої людини.

У вищій школі функціонують такі органи студентського самоврядування: студентський комітет університету, студентські комітети факультетів та академгруп, студентські ради гуртожитків, а найвищим органом є конференція студентів університету, на якій затверджується положення про студентське самоврядування, обирається студентський комітет університету, визначається його структура і термін повноважень, заслуховується його звіт.

Студентські комітети факультетів і академгруп обираються на загальних зборах студентів факультетів, на зборах академгруп, студентські ради гуртожитків - на загальних зборах мешканців гуртожитків.

Студентське самоврядування є складовою частиною демократизації суспільства, важливою ланкою, яка забезпечує надання студентам самостійності, необхідних для цього повноважень, підвищення їх відповідальності за високу якість навчання і виховання молодих поколінь.

Завдання для самостійної роботи:

1. Що розуміємо під системою освіти України?
2. Назвіть принципи навчально-виховної діяльності закладів освіти.
3. Назвіть пріоритетні напрямки розвитку системи освіти в Україні.
4. Охарактеризуйте основні ланки системи освіти України.
5. Назвіть державні органи управління вищою освітою.

6. Поясніть, для кого школа організовує індивідуальне навчання.
7. Назвіть термін навчання у ЗОШ I-III ст. для здобуття повної загальної середньої освіти.
8. Назвіть права та обов'язки студента вищого закладу освіти.
9. Охарактеризуйте основні форми організації навчання у вищому педагогічному закладі освіти. §
10. Розкрийте суть навчально-пізнавальної діяльності студента під час лекції або іншого навчального заняття.
11. Назвіть види і форми контролю ЗУН. ^
12. Охарактеризуйте критерії та норми оцінювання ЗУН.
13. Назвіть форми організації виховної роботи, які використовуються у педагогічному університеті.
14. Поясніть, як ви готуватиметеся до складання заліків та іспитів.
15. Поясніть, у чому виявляється пізнавальна діяльність студентів.
16. Назвіть права і обов'язки студентів ВУЗу.

Тема 3. Самостійна і науково-дослідна робота студентів

Сучасній людині недостатньо бути освіченою та володіти різнобічними знаннями, щоб досягти світоглядної зрілості, моральної досконалості, високої духовної культури, розвитку творчих здібностей. Для цього необхідна ще й постійна потреба до оновлення і поповнення знань, придбання нових умінь і навичок самоосвіти.

Максимальну активність ко;ного, хто навчається, за своєю сутністю припускає самостійна робота, яка проявляється в організації роботи, використанні цілеспрямованого сприйняття, переробці, закріпленні, застосуванні знань, і, звісно ж, у свідомому прагненні перетворити засвоєні знання в особисті переконання та неухильно керуватися ними у своїй повсякденній діяльності. Лише шляхом залучення до самостійної роботи, і це головне, що має зрозуміти кожен студент, можливий розвиток його інтелектуальних і творчих здібностей, самостійності мислення.

"...учень, студент в навчальному і виховному процесі повинен набути важливих компетенцій через застосування знань. - йдеться у виступі Міністра освіти і науки України, президента АІШ України В.Г.Кременя на ювілейній сесії Академії педагогічних наук у грудні 2002 року. - Для цього необхідний перехід від кваліфікації до компетенції, яка дає змогу знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, що уможливорює діяльність освіченої особи-

стості незалежно від локального чи глобального контексту ринку праці. Така людина, оволодівши технологією прийняття рішень, свободою вибору, буде здатна адаптуватися в умовах постійних змін" (газета "Освіта України" №102-103 від 28 грудня 2002 року).

Самоосвіта студентів є складовою частиною всієї системи навчальної роботи вузу, яка припускає уміння учитися, самостійну роботу з різними джерелами знань, вироблення потреби пізнати, формування допитливості. Завдяки самоосвіті студенти здобувають навички самостійного оволодіння знаннями, елементами наукового мислення, методами наукових досліджень, формують готовність до постійного відновлення і придбання нових знань, а також до наступної професійної самоосвіти, інакше кажучи - не обмежуються одержанням значного обсягу знань.

До основних форм самостійної роботи студентів відносять роботу над підручниками, навчальними посібниками, першоджерелами на лекціях, семінарах і у позалекційний час (конспектування, реферування, складання тез); над конспектами лекцій перед ними і після них; над документами; в лабораторіях, на практичних заняттях; розв'язування задач, виконання вправ; самостійні спостереження; написання творів і переказів; підготовка доповідей, наукових повідомлень; переклад спеціальної літератури; виконання завдань з креслення, різного роду індивідуальних завдань, курсових і дипломних проєктів; залучення студентів всіх курсів до активної науково-дослідної роботи різної складності і т.ін.

Всі види самостійних робіт студентів умовно поділяються на роботи *репродуктивного* типу, *творчі* і *комбіновані* (які включають елементи творчості і репродукції).

Шкільні методи самостійної роботи малопридатні у вузівській системі навчання, і тому студентів, починаючи з першого дня їх перебування в університеті, необхідно навчати систематично та інтенсивно самостійно працювати в аудиторії, в лабораторії, в бібліотеці, щоб вони якнайшвидше оволоділи навичками самостійної навчальної діяльності і ввійшли в ритм творчого студентського життя.

Проте не тільки добре виконувати свої виробничі функції, але і вміти навчатись спеціаліст повинен і після закінчення вузу. Отже, методикою самонавчання для наступного самостійного опанування найновішими досягненнями науки і техніки студентам слід оволодівати саме у вищому навчальному закладі.

Зважаючи на те, що при вивченні кожного предмета важливим є не тільки засвоєння навчального матеріалу, а й оволодіння культурою розумової праці, досвідом творчої діяльності, уміння оволодіва-

ти знаннями автори [7] розділяють на дві групи.

До першої групи входять специфічні уміння, які є основою професійних, їх можна назвати специфічно предметними, адже з допомогою специфічних методів пізнання, вивчаючи кожен конкретний навчальний предмет, студент оволодіває істинами, які відносяться до відповідних галузей наукових знань: філософських, психологічних, педагогічних, мовних, природничих і т.ін.

До другої групи умій віднесені так звані загальнопізнавальні уміння, володіння якими необхідне для опанування різних галузей наукового знання, а саме:

- читати з різною метою (для засвоєння важливих деталей, для відповіді на запитання до тексту, для критичної оцінки, для довготермінового запам'ятовування, для розвитку словникового запасу і т.ін.);
- працювати з першоджерелами, користуватися книгою як знаряддям праці;
- шукати необхідну інформацію;
- користуватися довідником;
- конспектувати (лекцію, наукову літературу);
- складати картотеку і користуватися нею;
- будувати систему спостережень;
- правильно описувати процес, за яким здійснюється спостере-

- виділяти головне (в науковому тексті, експерименті);
- слухати, на слух виділяти головне;
- вести полеміку, аргументовано відстоювати свою точку зору;
- коротко і стисло викладати свої і чужі думки;
- логічно мислити;
- систематизувати і класифікувати явища;
- бачити і розуміти причини і наслідки процесу виникнення і розвитку того чи іншого явища природи (суспільства);
- аналізувати факти, робити узагальнення і висновки;
- самостійно ставити задачі і т.і.

У системі вищої освіти України у 2004 році розпочато проведення педагогічного експерименту, в ході якого не менше 50% загального обсягу навчального часу відведено на самостійну роботу студентів. Адже вона є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота сту-

ти знаннями автори [7] розділяють на дві групи.

До першої групи входять специфічні уміння, які є основою професійних, їх можна назвати специфічно предметними, адже з допомогою специфічних методів пізнання, вивчаючи кожен конкретний навчальний предмет, студент оволодіває істинами, які відносяться до відповідних галузей наукових знань: філософських, психологічних, педагогічних, мовних, природничих і т.ін.

До другої групи умінь віднесені так звані загальнопізнавальні уміння, володіння якими необхідне для опанування різних галузей наукового знання, а саме:

- читати з різною метою (для засвоєння важливих деталей, для відповіді на запитання до тексту, для критичної оцінки, для довготермінового запам'ятовування, для розвитку словникового запасу і т.ін.);
- працювати з першоджерелами, користуватися книгою як знаряддям праці;
- шукати необхідну інформацію;
- користуватися довідником;
- конспектувати (лекцію, наукову літературу);
- складати картотеку і користуватися нею;
- будувати систему спостережень;
- правильно описувати процес, за яким здійснюється спостере-

- виділяти головне (в науковому тексті, експерименті);
- слухати, на слух виділяти головне;
- вести полеміку, аргументовано відстоювати свою точку зору;
- коротко і стисло викладати свої і чужі думки;
- логічно мислити;
- систематизувати і класифікувати явища;
- бачити і розуміти причини і наслідки процесу виникнення і розвитку того чи іншого явища природи (суспільства);
- аналізувати факти, робити узагальнення і висновки;
- самостійно ставити задачі і т.і.

У системі вищої освіти України у 2004 році розпочато проведення педагогічного експерименту, в ході якого не менше 50% загального обсягу навчального часу відведено на самостійну роботу студентів. Адже вона є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи студента над конкретною дисципліною визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача. Самостійна робота сту-

дента забезпечується системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, конспект лекцій викладача, практикум тощо. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента, самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної дисципліни може виконуватись у бібліотеці вищого навчального закладу, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також у домашніх умовах.

Важливе значення у системі самостійної роботи студентів мають контрольні-залікові заходи, які хоча й проводяться в аудиторії в присутності викладача, проте без його участі. Такі заходи мають на меті контролювати рівень засвоєння студентами передбаченого робочою програмою обсягу матеріалу навчальної дисципліни, а це, як свідчить практика, від чверті до половини, чи то й більше навчального матеріалу. Тобто мова йде не про поточний контроль засвоєння студентами окремих тем та розділів, який перш за все спрямований на забезпечення зворотного зв'язку з аудиторією і коригування змісту навчального матеріалу і методів навчання, а про контроль, який нерідко - це справедливо, - відносять до модульного. Адже, як правило, на контрольні-залікові заняття викладачі виносять навчальний матеріал, який більш-менш логічно завершений за змістом і внутрішньо пов'язаний, а також вимагає приблизно однакових методів контролю.

На наш погляд, заслуговують на увагу творчі завдання наскрізного характеру. При проведенні контрольних-залікових заходів з професійних та спеціальних дисциплін вони, по-перше, продемонструють не просто рівень залишкових знань у пам'яті студента, а дозволять об'єктивно оцінити його здатність практично застосовувати одержані теоретичні знання, а по-друге, створять в аудиторії здоровий дух змагальності, умови якого будуть для всіх однаковими, а саме — їх зміст вимагатиме тих знань, умінь і навичок, які передбачені кваліфікаційними характеристиками спеціалістів і стандартами вищої освіти.

Іще однією складовою самостійної навчальної діяльності студентів є підготовка, написання і захист курсових і дипломних робіт. У "Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах" [15] курсові і дипломні проекти або роботи як форми організації навчання віднесені до індивідуальних завдань, а не до самостійної роботи студентів. "Курсові проекти (роботи), йдеться

у "Положенні", - виконуються з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання". Отже, курсову роботу можуть виконати всі студенти згідно із навчальним планом. Захист проводиться в присутності 2-3 викладачів відповідної кафедри.

Щодо дипломних проектів: "Дипломні (кваліфікаційні) проекти (роботи) виконуються на завершальному етапі навчання студентів у вищому навчальному закладі і передбачають:

- систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних, виробничих й інших завдань;

- розвиток навичок самостійної роботи і оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою проекту (роботи)".

За своїм статусом дипломна робота прирівнюється до державного екзамену з відповідної навчальної дисципліни, і виконують її найбільш підготовлені студенти (без «3»). Захищаються дипломні роботи перед Державною атестаційною комісією.

Кваліфікаційна робота виконується на завершальному етапі навчання студентів за програмою підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Безумовно, за вимогами до змісту і завданнями курсові і дипломні проекти (роботи), як бачимо з наведеного, передбачають активну самостійну роботу студентів. Адже обидві згадані форми навчання мають на меті навчити студентів застосовувати знання, одержані в процесі вивчення фундаментальних і професійних дисциплін, при вирішенні конкретних професійних завдань. А досягти цього, як свідчать відомі принципи дидактики, можна тільки за рахунок включення студента в активну пізнавальну діяльність шляхом індивідуалізації і самостійності його навчальної роботи.

Перш за все впродовж навчання студент повинен оволодіти методами і способами добування знань, а не тільки їх сумою. Мабуть, нічого особливого немає в тому, якщо ми визначимо як одне із завдань вищої школи - це набуття студентами елементарних навичок створювати нові проблеми і шукати шляхи їх вирішення. Маються на увазі не тільки практичні, а і теоретичні проблеми.

Зробимо спробу систематизувати можливі форми організації самостійної навчальної діяльності студентів.

Характер самостійної навчальної роботи студентів		Дидактичні ресурси організації роботи
За місцем реалізації	За формою організації	Самостійна робота
Поза аудиторією	Самостійне вивчення і поглиблення знань матеріалу навчальної дисципліни	Навчальна і допоміжна література, методичні рекомендації, перелік питань, завдань і проблем для самостійної роботи
Поза аудиторією	Підготовка до виконання лабораторних і практичних робіт та семінарських занять	Методичні рекомендації, завдання на проведення лабораторних і практичних робіт, плани семінарських занять, навчальна і спеціальна література
Поза аудиторією	Виконання обов'язкових завдань для самостійного опанування	Завдання, методичні вказівки з наведеними при необхідності алгоритмами вирішення типових задач, навчальна, довідкова і спеціальна література
В аудиторії	Контрольно-залікові заняття	Завдання, довідкова література, технічні засоби навчання
Поза аудиторією	Виконання курсових і дипломних робіт	Методичні вказівки, структура робота, алгоритм творчого пошуку рішень, творчі завдання, довідкова педагогічна та навчальна література
В аудиторії	Виконання лабораторних і практичних робіт	Методичні вказівки з проведення лабораторних робіт, плани проведення ділових ігор, творчі завдання
Поза аудиторією	Науково-дослідні роботи студентів	Плани наукових досліджень, збірники науково-педагогічних досліджень, творчі завдання, наукова і спеціальна психолого-педагогічна література

Наведена нами систематизація самостійної роботи студентів за місцем її здійснення і за формою організації дозволяє більш чітко і дидактично обґрунтовано визначитись з технологією її організації. Тим більше, що при систематизації було відзначено і необхідний дидактичний ресурс для кожної з форм самостійної навчальної діяльності студентів.

У навчальному процесі велику ефективність мають застосування сучасні інформаційні технології, перш за все такі, як мережа Інтернет, електронні підручники і навчальні посібники.

Сьогодні найдоступнішим методом є створення електронних підручників і навчальних посібників. І хоча цей процес дуже трудомісткий, вимагає як високої творчості, так і високої кваліфікації викладачів, все ж він себе виправдовує високою мобільністю змісту (його можливо коригувати в будь-який час) відносно низькими затратами (відпадає необхідність витратити час і кошти на друкування). Найбільш зручною формою електронних навчальних посібників є формування їх бібліотеки в пам'яті комп'ютерів або ж на магнітних дискетах, адже, таким чином, студент має можливість у будь-який час прочитати чи скопіювати для себе посібник в повному обсязі або ж необхідну його частину.

І все ж першочергово молодий учитель повинен навчитися працювати із джерелом знань - книгою, проте певні знання необхідні навіть для того, щоб здобути їх з книжки.

Передусім важливо навчитися читати книжки. Під технікою читання варто розуміти навички раціонального і швидкого читання. Техніка швидкого читання ґрунтується на вмінні сприймати одночасно кілька слів, а то й цілий абзац, без мисленевого їх висловлювання. У цей момент пам'ять і мислення настільки активізовані, що дозволяють сприймати майже весь текст. Зрозуміло, що для цього потрібні спеціальна підготовка і тривале тренування, проте ця форма читання форма читання ознайомлююча за характером і доступна всім.

Другим важливим етапом у покращенні техніки читання є вироблення відповідної установки, готовності до самовдосконалення. Вагомє місце тут займають вольові зусилля, уміння примусити себе працювати в заданому ритмі і напрямку.

Економія часу у процесі роботи з книгою досягається не лише за рахунок швидкості читання, а й за рахунок вибору найкращого в даних умовах різновиду читання.

Попереднє читання. У процесі такого читання відмічаються всі незнайомі, іноземні слова, наукові терміни і поняття, щоб у подальшому можна було в'яснити їх значення, наприклад, за словниками чи довідниками.

Наскрізне читання (читання підряд) — означає уважне прочитання всього матеріалу. Цей вид читання використовується за необхідності повністю охопити зміст розділу, статті, книги в цілому.

Вибіркове читання передбачає певний відбір матеріалу для читання з метою його поглибленого вивчення. Інколи така необхідність виникає, коли треба знайти відповідь на певне запитання, тобто цей вид читання визначається інтересами і практичними потребами читача.

Повторне читання — з метою повернутися до того, що дуже потрібне або не зовсім зрозуміле, через якийсь час є потреба ґрунтовно осмислити його.

Аналітичне читання (або читання з опрацюванням матеріалу) — критичний розбір змісту з метою глибокого його вивчення, конспектування найістотнішого. Використовується під час роботи з першоджерелами, часто супроводжується виписуванням фактів, цитат, висновків на картки, складанням тез, рефератів і т. д.

Змішане читання — застосування різних видів читання залежно від змісту матеріалу, цілей і завдань його вивчення.

Пропонуємо зразки оформлення бібліографічного переліку джерел, який подається у студентських рефератах, курсових та дипломних роботах.

Оформлення літератури:

а) один, два або три автори:

Мазоха Д.С. Вступ до спеціальності («На шляху до педагогічної професії»); Навч. метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ; Інтерлінк, 2004. - 161с.

Вихруц А.В., Карагодін В.М., Тхоржевська Т.Д. Основи християнської педагогіки.—Тернопіль: Освіта, 1999.— 166с.

б) чотири автори:

Основи організації та методики викладання у вищій школі /Білоус В.Т., Горюнова Л.І., Цимбалюк АЗ., Цимбілюк СЯ./Навчально-методичний посібник. - Ірпінь; Академія ДПС України, 2001. - 146с.

в) п'ять і більше авторів:

Системний аналіз структури как елемент народного хозяйства/ Белоусова НЖ., Вишняк Е.И., Левит В.Ю. й др. — Москва: Экономика, 1981. — 62 с.

г) колектив авторів:

Програма середньої загальноосвітньої школи з музики для І-ІІ класів /Під ред. О.Л.Ростовського та ін. - К.; Освіта, 1988. - 85с.

Багатотомне видання:

Макаренко А.С. Твори; В7-ми т. - Т.5. - К.; Рад шк. - 1954. - 387с.

Перекладні видання:

Гроссе З., Вайсмангель Х. Химия для любознательных: Перее. с нем. — Москва: Химия, 1980.—392с.

Збірки наукових праць:

Школа першого степеня; Теорія і практика. Зб.наук. статей.- Переяслав-Хмельницький; П-ХмДПУ, 2003.— №8. - 236с.

Словники:

Гончаренко СУ. Український педагогічний словник. - К.; Либідь, 1997. 376с.

Складові частини збірника:

Сухомлинська О.В. Олександр Залужний; віхи життя і педагогічної творчості //Проблеми національної освіти в Україні на початку ХХ ст.; Зб. наук, праць. - К.; Ін-т педагогіки, 1996. - С.33 - 38.

Статті з журналів:

Болюбаш ЯЛ. Державна програма «Вчитель» - поступ назустріч учителю //Рідна школа. - 2002. - №10. - С.3 -7.

У навчальному процесі вузу дуже поширений такий вид самостійної роботи, як реферат, що особливо часто використовується при вивченні гуманітарних дисциплін.

Реферат (від латинського *re^eg* — доповідаю, повідомляю) — короткий виклад змісту документа чи його частини, що включає основні фактичні зведення і висновки, необхідні для первісного ознайомлення з документом і визначення доцільності звертання до нього.

Але реферат — це не тільки короткий послідовний виклад змісту книги (чи її глави), журнальної чи газетної статті, тобто добутку друку. Поняттям "реферат" охоплюється також короткий виклад неопублікованої роботи.

Сучасні вимоги до реферату — точність і об'єктивність у передачі, повнота відображення основних елементів змісту, приступність сприйняття тексту реферату як за змістом, так і за формою.

Задання реферату — не тільки повідомити про зміст реферованої роботи, але і дати уявлення про проблеми у відповідній галузі науки чи виробництва.

У навчальному процесі реферат розуміється в трохи іншому, більш широкому змісті: це — короткий виклад у письмовому чи виді у формі публічної доповіді змісту книги, навчання, наукової проблеми, результатів наукового дослідження і т.п. Інакше кажучи, це доповідь на визначену тему, що висвітлює її питання на основі огляду літератури й інших джерел. Отже, головне, що повинні показати студент, — це уміння працювати з літературою, починаючи з її пошуку і кінчаючи оформленням списку використаних джерел.

В організаційному плані написання реферату - процес, розподілений у часі по етапах. Всі етапи роботи можуть бути згруповані в три основні: підготовчий, виконавський і заключний.

Підготовчий етап

Підготовчий етап містить у собі пошуки літератури з визначеної теми з використанням різних бібліографічних джерел; вибір літератури в конкретній бібліотеці; визначення кола довідкових посібників для наступної роботи з теми.

При виборі літератури в бібліотеці можна скористатися послугами будь-якої книгарні для вибору літератури — своєї вузівської, міської, обласної, державної.

Орієнтуватися в книжковому фонді підготовлений читач повинен самостійно, а путівником, який полегшить йому знайомство з бібліотекою, допоможе знайти потрібну книгу, є *каталоги*. Переглядаючи їх, можна довідатися про наявність тієї чи іншої літератури, яка необхідна. На кожну книгу складається своєрідний паспорт - каталожна картка. Усі картки групуються у відповідній системі, щоб неважко було розшукати те, що вам потрібно.

Добре складений каталог не тільки відповідає на читацькі питання, але й сприяє пробудженню в читачів нових, стимулює читання книг. Бібліотечні каталоги поділяються на три основних види: *алфавітний, систематичний і предметний*. Найчастіше у бібліотеці зустрічаються перші два. Як доповнення до систематичного каталогу створюється систематична картотека статей, у яку поміщують опис газетних статей з найбільш популярних журналів, а також інші матеріали центральної, обласної, місцевої преси.

Таке ж призначення — доповнювати систематичний каталог — мають і *тематичні картотеки*, які складаються на найбільш важливі теми політичного, господарського, культурного життя країни.

В умовах "інформаційного вибуху" велике значення довідкової літератури, призначеної для термінового отримання інформації наукового, практичного чи пізнавального характеру.

Читання книг (інших джерел), а також ведення записів прочитаного містять у собі виконавський характер. Зупинимося на найпростіших видах записів — *виписках* і цитатах.

Виписувати (на окремих аркушах, картках, в зошитах) варто тільки те, що є складнішим, чи запам'ятовується важче, а також місця, що сподобалися, проте, коли вони будуть записані не дослівно, а переведені з книжкової на власну мову. Виписки виділяють з тексту найістотніше і таким чином допомагають глибше його зрозуміти, краще використати в роботі над рефератом. Проте вони не лише дають можливість зробити записи на майбутнє, а й допомагають краще вивчити літературу.

Цитати (від лат. *gĭo* — "призиваю у свідки") — це виписки з тексту книг (статей) окремо виділених частин, що висловлюються словами автора. Незважаючи на те, що це добре знають усі студенти, все ж дуже часто спостерігається неправильне оформлення цитат, адже тут потрібно дотримуватися відповідних правил.

1. Цитувати по можливості закінченими частинами тексту (окремими невеликими абзацами).

2. Кожну цитату варто брати в лапки.

3. Цитуючи, необхідно відтворювати всі наявні в тексті виділення, застосовані автором (курсив, жирний шрифт, і т.і.). Якщо якінебудь виділені місця вносяться самим читачем, то це повинно бути особливо визначено.

4. Після кожної цитати потрібно вказувати її джерело. Звичайно ставлять у квадратних дужках номер, під яким джерело зазначене в списку використаної літератури. У випадку використання того самого джерела, уже згаданого в попередній цитаті, вказують у дужках: "там же".

Більш складною і більш творчою формою запису є тези ("затверджую"). Вони бувають простими (короткими), якщо думки, що розкриваються в них, містять тільки одне твердження і нічим більше не підтверджуються, та складними (розгорнутими), за умови, якщо вони підкріплюються твердженнями, аргументами.

Робота з тезами є гарним засобом розвитку логічного мислення, адже вимагає від студента глибокого продумування, розуміння змісту книги чи статті, уміння виділити головні положення, правильно і коротко їх формулювати.

Конспект ("огляд, виклад") — найбільш складна і найбільш детальна форма запису прочитання його, тому що поєднує в собі багато видів записів — позначки, виписки, цитати, план, тези.

Є декілька видів конспектів. Так, він вважається *текстуальним*, якщо запис іде відповідно до розміщеного в книзі матеріалу і в основному - словами конспектованого тексту. Конспект буде *вільним*, коли при записі не дотримують порядку викладу, і думки подаються власними словами. А універсальною формою запису не випадково є *змішаний* конспект, адже у ньому знаходять місце і цитування, і запис, близький до тексту, і вільний виклад матеріалу.

Конспектування - складний вид роботи, який засвоїти вдається відразу далеко не кожному. Бажаний результат дадуть тільки постійне спілкування з книгою, систематична робота з різними видами літератури.

Заключний етап

Заключний етап містить у собі обробку наявних матеріалів і написання реферату; складання списку використаної літератури.

Найперше *заддання даного етапу* - це систематизація і переробка знань. Систематизувати отримані матеріали — значить привести їх у відповідний порядок щодо складеного плану роботи (реферату, доповіді).

Що стосується творчої переробки матеріалу, психологія розрізняє репродуктивну (відтворюючу) і продуктивну (творчу) переробку знань. При репродуктивній переробці на першому плані — відповідність перетвореного матеріалу його вихідному змісту, зафіксованому в першоджерелах, документах, монографіях, статтях, підручниках, текстах лекцій і т.п. Інакше кажучи, частина матеріалу відтворюється точно, буквально (нетрансформоване відтворення), частина — видозмінена, своїми словами (трансформоване відтворення). Репродуктивне опрацювання потрібне насамперед при виступах з окремих питань на семінарських заняттях, співбесідах, при здачі заліків, іспитів.

У продуктивному (творчому) опрацюванні головна увага приділяється новизні змісту, аналізу його цінності з обліком уже наявних досягнень у визначеній галузі знань, практичної діяльності людей (в основному це відноситься до наукової праці). В умовах навчання і самоосвіти, про які у нас йде мова, вона потрібна при підготовці теоретичних доповідей, рефератів, курсових і дипломних робіт.

Розпочинаючи написання реферату (доповіді), володіючи багатим і різноманітним матеріалом, необхідно пам'ятати - і це головне - якими вимогами потрібно керуватися, за якими критеріями буде оцінюватися ваша робота, чи будуть її читати, чи слухати (мова йде не про оцінку в балах!).

Зазвичай *реферати і доповіді в рамках навчального процесу у вузі оцінюються за наступними основними критеріями:*

- актуальність змісту, високий теоретичний рівень, глибина й повнота аналізу фактів, явищ, проблем, що відносяться до теми;
- інформаційна насиченість, новизна, оригінальність викладу питань;
- простота і дохідливість викладу;
- структурна організованість, логічність, граматична правильність і стилістична виразність;
- переконливість, аргументованість, практична значимість і теоретична обґрунтованість пропозицій і висновків, зроблених у рефераті (доповіді).

Складання списку використаної літератури. Відповідно до вимог, запропонованих при написанні реферату, необхідно скласти список літератури, яка використовувалася в роботі над ним

А коли основна робота над рефератом закінчена, потрібно правильно оформити його. Насамперед визначитися з обсягом. У рам-

ках розумного, він не повинен бути більш як 12—15 сторінок на стандартних листах (формат А4), а структура може бути такою:

Титульний лист

Міністерство освіти і науки України
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди

Кафедра педагогіки і методики
початкового навчання

САМООСВІТА ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННЮ ВЧИТЕЛЯ

Реферат за курсом "Вступ до спеціальності"

І.В.Петренко
студент групи ПН 12
Керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Опанасенко Н.І.

Переяслав-Хмельницький, 2004

Зміст

Вступ

Основна частина

Текст може бути написаний від руки чи надрукований на машинці (комп'ютері) на однотипних аркушах паперу (переважно формату А4). Поля повинні залишатися на всіх чотирьох сторонах листа: верхнє поле — 20—25 мм, нижнє — 20 мм, ліве — 25—30 мм, праве — 5 мм.

Висновки

Висновки відображають підсумок роботи. Вони можуть містити повтор основних тез роботи, щоб акцентувати на них увагу читачів (слухачів), містити загальний висновок, до якого прийшов автор реферату, а також пропозиції для подальшої наукової розробки питання і т.п. Ніякі конкретні випадки, факти, цифри не аналізуються.

Висновки за обсягом повинні бути меншими, ніж вступ.

Список використаної літератури

Додатки

У розділі "Додатки" розміщується цифровий матеріал у вигляді таблиць, креслення, діаграми, схеми, графіки, фотографії і т.п., який повинен доповнювати і пояснювати текст, робити його більш наочним і дохідливим.

Досвід навчально-виховної діяльності вищих педагогічних закладів освіти переконує: ефективно вирішити питання підготовки майбутніх учителів можна лише за умови, що в цьому процесі братимуть активну участь самі студенти. Професійне самовдосконалення майбутнього педагога — це свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня своєї професійно-педагогічної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до зовнішніх соціальних вимог, умов професійної педагогічної діяльності і власної програми розвитку. В основі цього процесу лежить психологічний механізм постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявним рівнем професіоналізму («Я — реальне професійне») і деяким уявним його станом («Я — ідеальне професійне»). Професійно-педагогічне самовдосконалення майбутнього педагога відбувається у двох взаємопов'язаних формах — самоосвіті і самовихованні, які взаємно доповнюють один одного. Основним змістом самоосвіти, як зазначалося вище, є удосконалення наявних у студента знань, умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійно-педагогічної компетенції. Самовиховання виступає як активна, цілеспрямована діяльність студента із систематичного формування і розвитку в собі позитивних та усунення негативних якостей особистості.

Інколи самовиховання проходить непомітно навіть для самої людини, адже, розвиваючи сильні сторони своєї натури, долаючи недоліки, вона не завжди усвідомлює, що займається самовихованням. Зазвичай, таке неусвідомлене самовиховання має епізодичний характер, що, зрозуміло, відбувається без чіткого плану і розгорнутої програми, що не може не знизити його результативності. Цілеспрямоване, усвідомлене самовиховання характеризується набагато вищою ефективністю.

В Організуючи процес самовиховання студентів першого курсу, викладачі спираються, передусім, на той факт, що для них є характерним займатися самоаналізом, самооцінкою, самовихованням, але практика засвідчує, що, зазвичай, це проходить нецілеспрямовано щодо майбутнього фаху. Щоб самовиховання стало професійно усвідомленим та цілеспрямованим, майбутній педагог повинен відчувати, оцінити свою придатність до педагогічної професії.

«*а Основними завданнями вищого педагогічного закладу освіти щодо самовиховання майбутніх учителів є:

- показати значення, актуальність процесу самовиховання для всебічного розвитку особистості людини;

- допомогти студентам в адекватній самооцінці своєї особистості;

- пробудити бажання зайнятися професійним самовихованням;
- допомогти розробити програму самовиховання, шляхи та засоби її реалізації;

- стимулювати у студентів потребу до організації самовиховання школярів у своїй подальшій практичній діяльності.

Серед причин, які ускладнюють організацію процесу самовиховання першокурсників, — поверхове знання змісту і специфіки педагогічної професії, вимог, які вона ставить до вчителя; відсутність достатніх знань про професійне самовиховання, про методику його здійснення; відсутність допомоги в організації професійного самовиховання з боку викладачів.

Тільки тоді, коли перед майбутніми вчителями ставитимуться вимоги дещо вищі за їхні можливості, процес самовиховання перебуватиме у постійному розвитку. Суттєвою умовою є відношення студентів до поставлених вимог, адже тільки коли вони усвідомлено прийматимуть їх, відчуватимуть потребу у самовихованні. Процес самовиховання є неперервним, тому і його мета, і поняття про ідеал постійно змінюються, а вимоги до студента повинні постійно зростати.

Структурно процес самовиховання майбутніх педагогів можна умовно поділити на такі етапи:

- самоусвідомлення і прийняття рішення зайнятися самовихованням;

- планування і розробка програми самовиховання;

- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань у роботі над собою;

- самоконтроль і самокорекція цієї діяльності.

Початок роботи майбутнього педагога із самовиховання — етап самопізнання, яке дозволяє виявити свої здібності і можливості, рівень розвитку потрібних якостей особистості.

І Завдяки самопізнанню і самооцінці майбутній педагог усвідомлює необхідність самовиховання, поступово створює модель майбутньої роботи над собою. Конкретизується рішення про самовиховання на другому етапі - етапі *планування та розробки програми*, який передбачає: визначення мети і основних завдань як на перспективу, так і на певні етапи життя і діяльності студента; розробку програми (плану) особистого розвитку; визначення умов діяльності із самовиховання (вироблення власних правил поведінки, вибір форм, засобів, методів і прийомів вирішення завдань у роботі над собою).

Безперечно, самовиховання майбутнього педагога буде ефективнішим, якщо він докладе достатньо зусиль і на етапі самоконтролю та самокорекції. На цьому етапі суть діяльності студента полягає в тому, що він контролює роботу над собою, повністю тримає її в полі своєї свідомості (рефлексії) і на цій основі своєчасно виявляє або попереджує можливі відхилення реалізованої програми самовиховання від заданої, планової, вносить відповідні корективи до плану подальшої роботи. Саме для цього студентам пропонують вести щоденник, у якому методом самозвіту відображати зміст, характер роботи над собою за день, тиждень, місяць.

Зрозуміло, що ефективність роботи із самовиховання майбутніх учителів залежить від того, наскільки вони володіють його прийомами. Саме тому студентів слід ознайомити з тими прийомами самовиховання, які можна використовувати на кожному етапі цього процесу.

Самоспостереження — спостереження за своїми діями, вчинками, думками, почуттями. Воно є необхідною передумовою контролю особистості за власною поведінкою та діяльністю.

Самоаналіз — роздуми над своєю поведінкою, окремими вчинками. Його використання допомагає студентам розкрити причини своїх успіхів чи невдач, розвиває самосвідомість і сприяє самопізнанню.

Самооцінка — судження людини про міру наявності у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком.

На етапі планування роботи над собою використовують самозобов'язання, особистий план роботи над собою, програму самовиховання, девіз життя.

Самозобов'язання — письмово оформлені зобов'язання перед собою за певний період часу домогтися сформування у себе конкретних позитивних якостей чи позбутися якихось недоліків. Вони можуть бути оформлені і у вигляді власних правил поведінки.

Під час реалізації програми самовиховання можна використати такі його прийоми, як самопереконування, самонавіювання, самонаказ, самосхвалення, самозаохочення, самоосуд та інші.

Самопереконування полягає в тому, що студентів у певній конкретній ситуації пропонують знайти аргументи і за допомогою них переконатися в тому, правильно чи неправильно він вчинив. Самопереконування застосовується у тих випадках, коли людина прийняла якусь пропозицію, вказівку, наказ, але у неї не вистачає рішучості діяти відповідно до них.

Самонавіювання — психічний вплив людини на саму себе. Цей прийом передбачає вплив на самого себе шляхом повторення подумки чи вголос певних суджень до повного оволодіння собою («Я зможу спокійно вислухати зауваження»).

Самозаохочення застосовують у випадках, коли студент, долаючи труднощі, виконав складне завдання. До нього вдаються, коли необхідно подолати негативні риси характеру.

Самоосуд — прояв незадоволення своїми діями, вчинками, поведінкою.

Докори сумління пробуджують свідомість, викликають внутрішнє хвилювання і почуття вини перед іншими. Самоосуд викликає бажання позбутися недоліків у своїй поведінці.

Самонаказ — прийняття особистістю твердого рішення ніколи не відступати від власних принципів, завжди поводитись тільки належним чином.

На етапі контролю і регуляції використовують прийоми самоконтролю, самозвіту, самооцінки та інші.

Самоконтроль — у психології один із видів усвідомленої регуляції людиною власної поведінки та діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, висунутим вимогам, правилам, зразкам.

Самозвіт — звітування особистості подумки перед собою про виконання взятих зобов'язань, плану самовиховання, програми самовиховання. Самозвітом можна займатися і щоденно, відзначаючи, що зроблено протягом дня у плані вдосконалення своєї особистості.

З методикою використання цих та інших прийомів самовиховання можна познайомитись у будь-якому посібнику з педагогіки.

Науково-дослідна робота студентів (НДРС) вищого закладу освіти є одним із напрямків їхньої самостійної роботи, основних чинників підготовки висококваліфікованих педагогів.

Поняття науково-дослідної роботи студентів охоплює два взаємопов'язаних елементи: навчання студентів елементів дослідницької діяльності, організації і методики наукової творчості; наукові дослідження, які здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Характерними рисами науково-дослідної роботи студентів вищих педагогічних закладів освіти є єдність цілей і напрямків навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів наукової роботи, що реалізується як у навчальному процесі, так і в позанавчальний час. Упродовж навчання це забезпечує їх безперервну участь у науковій діяльності.

Зміст і структура НДРС забезпечують послідовність її засобів і форм відповідно до логіки і послідовності навчального процесу, що зумовлює спадкоємність методів і форм від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь і навичок у процесі виконання ними наукової роботи.

У вищих закладах освіти склалася певна структура НДРС: про-ректор з наукової роботи — рада НДРС університету — рада студентського науково-творчого товариства (СНТТ) факультету — СНТТ кафедри. Наукове керівництво СНТТ здійснюється науковим керівником, який обирається вченою радою університету. Голова (з числа студентів) і члени ради СНТТ призначаються і затверджуються наказом ректора по вищому закладу освіти.

Рада СНТТ вищого закладу освіти:

- створює факультетські ради СНТТ і керує ними, разом з ними організовує гуртки, творчі секції і бюро та ін.;
- інформує громадськість університету про роботу СНТТ;
- щорічно організовує підсумкові студентські наукові конференції;
- організовує виставки і презентації кращих наукових праць;
- забезпечує участь студентів у регіональних і всеукраїнських конкурсах, огаядах, конференціях та олімпіадах;
- сприяє широкому впровадженню результатів студентських досліджень у практику, публікації статей;
- організовує взаємодію СНТТ університету з іншими вищими навчальними закладами, закладами освіти і культури.

Залучення студентів до науково-дослідної роботи здійснюється через академічну групу. На початку навчального року на стаціонарі, під час настановчої сесії на заочному відділенні в групах, на курсах і факультетах проводять бесіди з науково-дослідницької діяльності, в яких подається докладна інформація щодо запланованої наукової тематики вищого навчального закладу, факультетів, кафедр.

Зміст і характер науково-дослідної роботи студентів визначаються:

- проблематикою науково-дослідницької і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, вищого навчального закладу;
- тематикою досліджень, що здійснюються кафедрами у творчій співпраці із закладами освіти;
- умовами дослідної роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливостей доступу до потрібної наукової інформації, наявністю комп'ютерної техніки, забезпечення науково-дослідної роботи студентів кваліфікованим науковим керівництвом.

Науково-дослідницька діяльність студентів вищого педагогічного закладу освіти здійснюється за такими напрямками:

- науково-дослідна робота, що є невід'ємним елементом навчального процесу і входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів;
- науково-дослідна робота, що здійснюється поза навчальним процесом у межах студентського науково-творчого товариства, у наукових гуртках, проблемних групах та ін.;

- науково-організаційні заходи: конференції, конкурси, олімпіади та ін.

Науково-дослідницька робота студентів у межах навчального процесу є обов'язковою для кожного студента і охоплює майже всі форми навчальної роботи:

- написання рефератів з конкретної наукової теми у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного і психолого-педагогічного циклів, фундаментальних і професійно орієнтованих, спеціальних дисциплін, курсів спеціалізації та за вибором;

- виконання лабораторних, практичних, семінарських та самостійних завдань, контрольних робіт з елементами проблемного пошуку;

- виконання нетипових завдань дослідницького характеру під час педагогічної (та інших видів) практики, індивідуальних завдань;

- розробка методичних матеріалів з використанням дослідницьких методів (педагогічне спостереження, анкетування, бесіда, соціометрія та ін.);

- підготовка і захист курсових та дипломних робіт, пов'язаних із проблематикою досліджень кафедр.

У деяких вищих педагогічних навчальних закладах з метою ефективно організації науково-дослідницької діяльності студентів організовують спеціальне вивчення курсу з основ організації та методики проведення наукових досліджень в галузі психолого-педагогічних наук, фахових методик та спеціальних дисциплін. Окрім того, приступаючи до вивчення кожної навчальної дисципліни, викладачі на перших лекціях знайомлять студентів зі специфікою методів дослідження даної науки.

У навчальному процесі організована належним чином науково-дослідна робота студентів сприяє поглибленому засвоєнню ними дисциплін, які вивчаються, дозволяє виявити свою індивідуальність, сформувати власну думку щодо конкретного навчального предмета.

Поза навчальним процесом науково-дослідна робота студентів є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованого педагога, яка передбачає:

- участь студентів у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій, лабораторій та ін.;

- участь студентів у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт, проведення досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів;

- роботу у студентських інформаційно-аналітичних та культурологічних центрах, перекладацьких бюро;

- рекламну, лекторську діяльність та ін.;

- написання статей, тез, доповідей, інших публікацій.

Найпопулярнішими формами організації студентської науково-дослідної роботи є наукові гуртки, проблемні групи, секції, студії, бюро, центри, кожен з яких — це невеликий творчий студентський колектив (до 15 чол.), що працює над однією або кількома суміжними науковими проблемами, за планами, які складаються на семестр або навчальний рік.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте зміст самостійної роботи студента вищого закладу освіти.
2. Назвіть основні форми самостійної роботи студентів.
3. Назвіть види самостійної роботи студентів.
4. Поясніть особливості контрольно-залікових заходів у системі самостійної роботи студентів.
5. Поясніть сутність застосування в навчальному процесі сучасних інформаційних технологій.
6. Охарактеризуйте дві групи вмінь оволодіння знаннями.,
7. Поясніть методику роботи з книгою.
8. Назвіть і поясніть види читання.
9. Наведіть приклади оформлення бібліографічних джерел.
10. Дайте визначення поняття «реферат». Назвіть та охарактеризуйте його основні етапи написання.
11. Розкрийте місце наукової роботи студента в його самостійній роботі.
12. Покажіть роль самовиховання у підготовці майбутнього педагога.
13. Перерахуйте основні завдання вищого педагогічного закладу освіти щодо самовиховання майбутніх учителів.
14. Назвіть етапи процесу самовиховання майбутніх педагогів.
15. Охарактеризуйте прийоми самовиховання.
16. Назвіть форми організації студентської науково-дослідної роботи.

Б

Тема 4. Педагогічна практика

в системі підготовки майбутнього вчителя-класовода

У системі професійної підготовки освітянина, зокрема, вчителя, вихователя важливе місце відводиться педагогічній практиці, яка є складовим і невід'ємним компонентом особистісного становлення фахівця, котрому належить вивести дітей на стежину суспільного буття, в якому необхідним елементом є знання про людство, його здобутки, надбання і створені матеріальні цінності та духовні осно-

ви. Педагог - це індивід, життя якого є пошуком знань і їх перенесення новим поколінням суспільства. Вся суть педагога - в уміннях ефективно передати знання дитячому розуму, виробивши у підростаючого покоління інтерес до постійного пошуку доцільних знань та їх застосування. Практика — одна з найважливіших складових професійної підготовки будь-якого фахівця. Вона дозволяє студенту практично спробувати свої сили в обраній професії, навчитися застосовувати у професійній діяльності знання, одержані в процесі теоретичної підготовки.

Незважаючи на істотні зміни, обумовлені освітянською реформою, в цілому система підготовки педагогічних кадрів у вищому професійному навчальному закладах зберігає свою традиційну структуру, в якій велике значення надається організації педагогічної практики студентів. У кожному педагогічному вузі налагоджені механізми взаємодії з освітніми установами та їхніми працівниками щодо проведення практики, визначені її зміст і форми, установлені звітність і контроль. І хоча за останні роки з'явилися нові педагогічні спеціальності, організація навчального процесу в межах їх нового змісту, включаючи і практичну підготовку, в цілому здійснюється на основі традиційних, відпрацьованих десятиліттями підходів.

У структурній суті педагогічної практики ми вбачаємо ряд конкретних компонентів. Зокрема, в ході педагогічної практики кожен студент, майбутній педагог покликаний:

по-перше, апробувати професійні знання, що включають змістову основу предметності (мови, математики, природознавства тощо) знання суспільства, розвитку людини, стану природи, рослинного і тваринного світу тощо;

по-друге, відпрацювати уміння спілкуватися:

а) у навчально-виховному процесі з дітьми;

б) в умовах позанавчального середовища;

в) зі старшим поколінням, в т.ч. і педагогами школи, тощо;

по-третє, формувати вміння організувати навчальні заняття,

а) чітко визначити мету й завдання уроку;

б) використовувати раціональні прийоми й методи навчання;

в) підбирати й визначити послідовність використання наочних посібників і технічних засобів навчання.

Впливаючи на всі сторони розвитку дитячої особистості, практикант здобуває фундаментальні знання для подальшої професійної діяльності в майбутньому. Професіоналізм майбутнього вчителя, вихователя народжується в години спілкування з дітьми. Творчість у ході педагогічної практики — це шлях студента-практиканта до майстерності. Керівники практик, викладачі-методисти повинні спрямовувати практиканта на розвиток творчості в підготовці до уроків,

до занять з дітьми в класі, на подвір'ї, під час, організованого дозвілля тощо.

Формування умінь, а також визначених професійно значимих особистісних якостей у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів набуває навіть більш важливого значення, ніж оволодіння теоретичними знаннями, оскільки без уміння ефективно застосовувати ці знання на практиці спеціаліст у такій складній фаховій сфері, як початкова школа, що потребує великої відповідальності, взагалі не може відбутися.

Опанувати такими вміннями тільки в процесі вивчення теоретичних дисциплін неможливо. Для цього повинні бути створені спеціальні умови, які б спонукали студентів до цілеспрямованого формування необхідних умінь і навичок. У першу чергу розв'язання цього складного освітнього завдання повинне забезпечуватися педагогічною практикою.

Головна відмінність її полягає в тому, що студент у процесі навчання повинен бути підготовленим до роботи з категорією дітей молодшого шкільного віку. Якщо студент, що навчається за окремою спеціальністю, знає, що він буде викладати один предмет у загальноосвітній школі, то майбутній учитель початкових класів повинен підготуватися до навчання дітей дисциплін широкого спектру наукових знань. До того ж його робота має яскраво виражену специфіку - вона неоднакова на різних уроках і в позаурочний час. І до цього студент теж має бути професійно підготовленим.

Окремим напрямком діяльності педагога початкової школи є проблема гуманістичності в системі навчально-виховної роботи. Втілюючи ідеї гуманізму в період педагогічної практики керівникам практикантів слід зосередити увагу на тому, що гуманізація навчального процесу повинна знаходити повсякденне втілення. Адже гуманізація - це процес одухотворення, олюднення всього змісту навчально-виховного процесу. І для учня потрібно передбачати таку атмосферу, яка б стимулювала активність внутрішнього життя особистості, її творчість і саморозвиток.

Така особливість спеціальності висуває свої вимоги до організації і проведення практики. Неможливо просто перенести схему проведення навчальної практики, наприклад, майбутнього вчителя-предметника в навчальний процес підготовки педагога початкової школи. Повинні бути вироблені особливі підходи, які б враховували специфіку школи I ступеня, а організація практики передбачала б становлення вчителя молодших класів упродовж усього періоду навчання.

Таким чином, мета професійно-педагогічної практики полягає у формуванні професійних умінь і особистісних якостей фахівця гу-

маністичної спрямованості й оволодіння ним видами педагогічної діяльності на рівнях "бакалавр" і "спеціаліст" відповідної кваліфікації.

Виходячи зі сформульованої мети, можна визначити наступні основні завдання практики:

1) поглиблення й удосконалення теоретичних знань і встановлення їхнього зв'язку з практичною діяльністю;

2) розвиток особистісних якостей, необхідних учителю початкової школи в його педагогічній роботі;

3) формування професійних умінь і навичок:

- комунікативних,
- організаторських,
- діагностичних,
- проєктувальних,
- дидактичних,
- аналітичних;

4) знайомство з основними типами й видами освітніх установ, у яких проводяться різні види педагогічних практик;

- із загальноосвітніми школами, навчально-виховними комплексами "Дитсадок-школа";

- із центрами дозвілля й творчості дітей;

5) освоєння сучасних соціально-педагогічних технологій колективної, групової, індивідуальної роботи з різними категоріями дітей;

6) створення умов для розвитку здібностей і самореалізації студента, для формування його власного стилю діяльності;

7) формування в студентів творчого й дослідницького підходів до педагогічної діяльності;

8) розвиток навичок професійної рефлексії.

Розробку програми практики здійснено на основі таких принципів:

- зворотний зв'язок теоретичного навчання і практики — з одного боку, осмислення й застосування студентами на практиці теоретичних знань про людину й суспільство, одержаних при вивченні циклів гуманітарних і соціально-економічних та природничих дисциплін, усвідомлення їх значимості для успішної професійної діяльності, а з другого боку - закріплення при вивченні теоретичних дисциплін та організації навчально-дослідної роботи емпіричних знань, одержаних на практиці.

Реалізація цього принципу вимагає інтегрованого підходу до розробки завдань практики, виконання яких повинно спиратися на знання студентів із опанованих навчальних курсів.

Особлива увага, з погляду реалізації цього принципу, приділяється оформленню результатів практики: звіт повинен носити не фор-

мальний, а науково-виробничий творчий характер. У той же час, навчальний процес має будуватися так, щоб практичний досвід студентів постійно актуалізувався, осмислювався з різних точок зору, з позицій будь-яких навчальних дисциплін;

- *послідовність* — поетапне засвоєння всього комплексу професійних умінь і навичок, почергове оволодіння всіма професійними функціями вчителя;

- *наступність* — змістовний взаємозв'язок усіх видів практик, коли освоєння нового здійснюється на основі досвіду, набутого студентами на попередніх етапах практичної підготовки. Це не означає, що він упродовж усього періоду навчання повинен проходити практику в тому самому класі або школі. Навпаки, зміна установи дозволить студенту зрозуміти загальне й специфічне в діяльності вчителя початкових класів у різних соціально-педагогічних установах з контингентом учнів різного рівня розвитку;

- *динамічність* — поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра соціальних ролей і видів діяльності, в які включається студент; збільшення обсягу й ускладнення змісту діяльності, що від курсу до курсу стає все ближчими до роботи професіонала;

- *поліфункціональність* — одночасне виконання в ході практики будь-яких професійних функцій (організаторської, дидактичної, соціально-виховної, правозахисної) й оволодіння різними професійними ролями (вчителя-класовода, вихователя, консультанта та ін.), а в перспективі — можливість засвоєння в процесі практики основ кількох спеціалізацій як бази, необхідної для успішної адаптації в мінливих соціальних умовах з метою підвищення конкурентоздатності майбутнього вчителя на ринку праці. Відповідно до цього принципу студенти повинні не тільки виробити професійні вміння в межах однієї обраної спеціальності, але й спробувати себе в різних видах і сферах соціально-педагогічної діяльності, у роботі з будь-якими категоріями дітей, щоб мати можливість більш обгрунтовано й осмислено вибрати на старших курсах спеціалізацію й у той же час бути готовим у майбутньому при необхідності змінити її в рамках своєї професії;

- *перспективність* — знайомство зі сферами педагогічної діяльності з урахуванням їх перспективного розвитку. Реалізація даного принципу вимагає ретельного підбору баз практик із тим, щоб майбутній учитель початкових класів міг ознайомитися зі своїми професійними обов'язками. Саме ефективна робота студента в такій установі може стати поштовхом до зацікавленості студентом керівництва школи, що забезпечить йому працевлаштування після закінчення вузу;

- *воля вибору* — врахування інтересів і потреб як студентів, так і керівників практики, що виявляється у виборі місця проходження практики, змісті завдань у рамках загальної програми даного виду практики, тематиці спільної практичної і науково-дослідної роботи. Цей принцип вимагає, щоб у програмі практики студентам, починаючи з першого курсу, пропонувалися як обов'язкові, так і завдання на вибір, а на старших курсах практиканти могли б самостійно вибирати базу практики в залежності від майбутньої професійної діяльності, вносити в програму практики індивідуальні елементи відповідно до своїх професійних інтересів, а також індивідуальні дослідницькі завдання, пов'язані з виконанням курсових і дипломних робіт;

- *співробітництво* — створення під час практики таких умов, при яких стосунки між студентом і керівником практики будуються на пріоритеті довіри й партнерства, а практикант виступає не в ролі пасивного об'єкта навчання, а відразу ж усвідомлює себе самостійним суб'єктом професійної діяльності. Саме такі умови сприяють тому, що в ході практики виявляється взаємна відповідальність за її результати, а не залежність студентів від їхніх керівників, враховуються інтереси й потреби всіх її учасників: студента, дітей, адміністрації базової установи, вузу.

Особливістю практичної підготовки майбутнього педагога є розуміння ним загальнодержавної значущості освіти.

Відомо, що освіта є однією з найбільш інертних сфер суспільного життя. Саме тому при підготовці студентів до педагогічної практики доцільно звернути увагу на новаторський підхід і нововведення, спрямовувати кожного практиканта на внесення конструктивної новизни, інноваційних методів і прийомів у роботі з дітьми.

Тому, консультативну роботу з практикантами необхідно будувати в руслі того, щоб кожен:

- а) особисто усвідомив необхідність педагогічних нововведень;
- б) зміг рішуче відмовитися від звичайних, але застарілих стереотипів мислення;
- в) напрацював у себе нові соціальні установки, ціннісні орієнтації;
- г) визначив змістові цінності з народної педагогіки, родинного виховання;
- д) відійшов від особистісних пристрастей, амбіцій, сліпого наслідування дій педагогів «по-старинці» тощо.
- є) реалізував нові започаткування у своєму професійно-педагогічному оточенні та конкретних практичних справах.

Майбутньому фахівцю треба пам'ятати, що педагогічна діяльність у нових шкільних умовах супроводжується не лише перевагами, але й труднощами. Тому кожен практикант має виявити особистісні

риси активності й неприскіпливості, толерантності й гуманізму, високої відповідальності. Майбутньому вчителю слід послідовно входити в систему міжособистісних стосунків, взаємних вимог, працювати так, щоб відбулася інтелектуальна, моральна та вольова єдність із дитячи колективом.

У шкільному середовищі студенти можуть зустріти вчителів різних типів щодо інноваційних підходів у педагогічній роботі. Одні з них вважають інноваційну діяльність своїм «кредо», невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, тому активні працюють із перспективою. Вони складають новаторську когорту педагогічного колективу школи. Інші сприймають нововведення як фактор підтримки стабільності. Поряд із ними є й такі, що на словах виступають прихильниками інновацій, але в дійсності - пасивні й суттєвих перебудовників зрушень не впроваджують.

Названі вище типи педагогічних кадрів можна згрупувати в такій послідовності: новаторський, ситуативний та декларативний.

Отже, зміст педагогічної практики розкривається перед студентами під час опанування знаннями із усіх предметів і дисциплін, передбачених навчальними планами професійної підготовки вчителя й вихователя. Це знання про управління пізнавальною діяльністю дітей, знання психологічних особливостей і розумових можливостей індивіда, форм і методів, механізмів спілкування з дітьми. Вони є провідними в структурній суті педагогічної практики.

Професійна практика завжди висвітлює новизну середовища педагогічної діяльності. Набуті теоретичні знання студента-практиканта потребують розумового експерименту, бо, щоб втілювати їх, необхідно оволодіти середовищем буття, де є діти зі своїми особливостями, різними рівнями інформованості й пізнання, з певними переконаннями. Саме цей шлях і є незвіданим для практиканта. Знати дітей - це половина відомостей про професійну практику. Оволодіння методикою ведення школяра до знань є вагомою частиною пройденої доріжки до розуму дитини. Зуміти об'єднати зусилля компетентного практиканта і творчо мислячих індивідів - означає належним чином організувати процес навчання й виховання.

Проїшовши професійну практику, студент наближається до педагогічної діяльності майстра освітянської справи, що проявляється в повсякденній турботі про дітей, про рівень їхніх знання, вихованості й кращих рис громадянина України.

Не завжди взаємна обумовленість педагогічної діяльності й професійної практики висвітлюється позитивно. Іноді вся суть зводиться до невірноваженості між суб'єктами взаємодії: педагогом й учнем, школою й сім'єю, шкільним середовищем і можливостями суспільного соціуму, що впливає на освітню галузь.

Отже, до початку професійної практики студенту-практиканту необхідно:

- 1) мати стабільні якості творчого педагога-новатора, який розуміє суть духовного виховання й творення людини майбутнього;
- 2) володіти доцільною й об'ємно-галузевою сумою знань управління процесами педагогічної діяльності;
- 3) вміти здійснювати підходи до дитячого серця й розуму, відкриваючи віконця у світ пізнання і надбань.

Педагогічна практика буде найефективнішою за умови, коли студент-практикант матиме достатню кількість фахової літератури, джерел, які б інформували його про нове, прогресивне в освітянському житті вчителів і вихователів. Адже знання поятійно вдосконалюються й стають більш вагомими й цілісно збагаченими.

Отже, взаємообумовленість педагогічної діяльності й професійної практики майбутнього вчителя, вихователя тісно переплітається з наявністю й змістом професійної книги, прочитаної студентом-практикантом, вчителем школи, вихователем дошкільної установи. "Книга - джерело знань" - це гасло актуальне завжди. Майбутній педагог народжується там, де його сила й розум, слово й діло даруються дітям.

Практикант повинен опанувати важелями, які ведуть до утвердження свідомої дисципліни й виваженості та професійної відповідальності за доручену справу. Запорукою успішного здійснення професійної практики є створення атмосфери довіри й дієвого демократизму та гуманізму в стосунках із школярами.

Педагогом людина стає не відразу. Для утвердження індивіда як учителя-вихователя необхідно пройти складний і неординарний шлях пошуку знань, формування вмінь і професійних навичок. Комунікативність, інтуїція, оптимізм, креативність, упевненість - ті найвищі цінності, що віддзеркалюються у вияві доброго ставлення й любові, милосердя й чуйності до дітей і сприяють становленню молодого педагога.

Практика є ресурсом, цінним компонентом у пізнанні, перевірці й поповненні знань студента про особистість дитини, яка потребує допомоги вчителя, що є передумовою збудження інтересу до педагогічної діяльності.

Для того, щоб залучити студента до участі в практиці, необхідно чітко визначити рівень сформованості в нього інтересу до педагогічної діяльності, до роботи з дітьми. Всім відома істина, що, насамперед, вчителю належить вирішальна роль у навчанні й вихованні школярів, у формуванні в них широкого світогляду, гуманної моралі, творчого пошуку в житті, стійкості й мужності в подоланні перешкод на шляху до людської досконалості. Саме таким харак-

теристикам повинен відповідати студент, який іде на практику.

У жодній соціальній і професійній інституції особистість людини, її характер, переконання, моральне обличчя, ставлення до інших не мають такого вирішального значення, як у професії педагога. Світогляд, глибина й обсяг знань, вчинки й особиста поведінка, самовіддана праця вчителя позитивно впливають на свідомість дитини. Учні в багатьох аспектах наслідують свого наставника, не усвідомлюючи цього. Вони цінують учителя гуманного, доброзичливого, чеснісного й справедливого. Адже оцінка ним дій дитини завжди викликає в учня емоційні хвилювання (як позитивні, так і негативні). Тому моральна відповідальність педагога, у тому числі й студента-практиканта, є надзвичайно важливою й вагомою. Викликати в школярів довіру - це першочерговий крок практиканта до дитячого серця.

Студенту треба пам'ятати, що відзив чи оцінка праці дитини в першу чергу повинні бути позитивними, справедливими і мотивованими, підкреслюючи повсякденну турботу про розвиток кожної особистості. Практиканту необхідно знати, що *предметом* педагогічної практики є підростаюче покоління суспільства, зокрема тієї групи учнів класу, в якій йому доручено діяти. *Об'єктом* професійної практики виступає весь функціонуючий колектив школи, дошкільної установи, освітнього закладу тощо.

Враховуючи те, що педагогічна діяльність надзвичайно складна і багатогранна, меті, сутності та змісту професійно-фахової практики студентів підпорядковується ряд напрямів, блоків, етапів її проведення. Насамперед, педагогічна діяльність студента-практиканта включає такі етапи:

а) підготовка до навчально-виховної роботи (планування, обдумування уроків і підготовка до них, підготовка наочних і технічних засобів, перевірка учнівських робіт (зошитів, альбомів, оздоблених виробів та листівок), аналіз результатів успішності і вихованості учнів, аналіз наслідків взаємо-відносин батьків, учнів і педагога;

б) суто навчально-виховний процес (проведення уроків, додаткових занять, різноманітні консультації навчального і життєвого порядку, керівництво і проведення самопідготовки та самостійної діяльності учнів, проведення гурткової роботи, свят, ранків, вечорів, годин дозвілля),

в) участь у методичній роботі (на засіданнях методичних об'єднань, предметних комісій, педагогічних рад тощо).

Всі названі етапи педагогічної практики студентів є для них систематичною підготовкою до педагогічної діяльності, утвердження їхнього авторитету в очах дітей, вчителів школи та батьків.

Педагогом може бути людина, котра постійно формує в собі практичний імунітет "любити дітей". А любов вчителя до учнів вияв-

ляється через добре ставлення до них. Саме спілкуючись з дітьми, практикант виробляє в собі цю особистісну якість - доброту. Ще однією вимогою до професійної діяльності є чесність перед дитиною. Педагог повинен нести в собі цілий комплекс чеснот: бути чесним в обов'язках і вимогах, в даних обіцянках і їх виконанні. Порядність - це особистісна риса, яка межує з чесністю і гідністю вчителя. Практикант повинен бути прикладом у поведінці: не допускати аморальних вчинків, не займатися палінням тютюну, не вживати алкогольних напоїв, чемно ставитися до всіх працівників школи, до батьків. Винятковість поведінки і порядність практиканта слугують піднесенню його авторитету.

Під час перших уроків у студента-практиканта можуть виникнути проблеми з дисципліною учнів, які будуть неуважними, розмовлятимуть між собою, на зауваження не реагуватимуть. Як же діяти в такій ситуації молодому вчителю? В умовах, коли учні неуважні, не слухають, практикант повинен виявити максимум витримки. Витримка - це така риса характеру, яка виявляється в стійкості, в збереженні психологічної рівноваги, в умінні володіти собою за будь-яких обставин. Із досвідом роботи вона переходить у якісну категорію педагогічної майстерності і стає її стверджуючим механізмом. Витримка не допускає крику на учнів.

Видатний вчений, педагог-практик, Василь Олександрович Сухомлинський писав, що крик - вірна ознака відсутності культури людських стосунків. Крик учителя приголомшує, оглушує дитину... Діти, на яких часто кричать, втрачають здатність сприймати найтонші відтінки почуттів інших людей і - це особливо тривожить - втрачають чутливість до правди, справедливості. Крик заглушує, приглушує голос дитячого сумління.

Педагог, як і близькі родичі - батько й мати - за складом рефлексивної дії має бути дуже ніжною особистістю. Діти, особливо в ранньому шкільному віці, потребують материнської ласки, теплоти душі. Своєчасно сказане вчителем тепле і ніжне слово викликає в учнів відповідні почуття.

«Нормальний тон може бути тільки один. Насамперед він повинен відрізнятися явною мажорністю, проте, ні в якому разі не мати характеру піднесеної, постійно бурхливої, істеричної напруги, яка завжди неприємно б'є в очі і яка загрожує при першій невдачі зірватися і перейти в розчарування», - говорив А.С. Макаренко [11].

У здійсненні навчально-виховної роботи з дітьми практикант повинен володіти красномовством: вміти влучно й конкретно висловитися, донести думку зрозуміло, в доступній формі. Постійне поповнення активного словникового запасу та здатність ним користуватися є прикладом для наслідування учнями. Вміння воло-

діти словом - це мистецтво, адже слово - «інструмент» учителя.

Нинішній практикант повинен опанувати багатством народної творчості, щоб влучно поєднувати його з науковою думкою. Мудре слово, яке дитина пізнала в сім'ї, має бути розкритим, поглибленим у процесі навчання в школі. Адже фольклор - казки і легенди, загадки, прислів'я і приказки, приспиви і примовки - дуже влучно й глибоко розкривають особисті якості людини. Моральний рівень батьків дитини, їх життєві плани, ідеали, освіченість, досвід соціального спілкування мають вирішальне значення у формуванні характеру підростаючого покоління. Тому народна творчість є одним із засобів народного виховання. Вона сприяє формуванню в учнів працелюбності, чесності, культури спілкування, виховує в молодій зміні суспільства почуття власної гідності.

Практикант у шкільному середовищі повинен показувати себе скромною особистістю: в одязі, в стосунках зі старшими, у поведінці, під час зустрічей з новаторами педагогічної праці, у стосунках з учнівською молоддю і батьками.

Важлива риса і особистісна якість - працьовитість - завжди підносить авторитет педагога-практиканта. Працюючи ефективно над змістом проведених уроків, практикант зобов'язаний подбати про обсяг знань які учні мають одержати. Працьовитість практиканта набувається самостійно. Цього можна досягти завдяки старанності й наполегливості, чіткої організації своєї діяльності. У стосунках з дітьми практиканту треба уникнути виявлення негативних особистісних рис характеру, такі як самолюбивість, схильність до обману, заздрість. Він не повинен бути дратівливим, грубим, нестриманим.

Як і вчитель класу, практикант покликаний постійно використовувати негативні звички. Для цього майбутній педагог має стати для них взірцем в особистісних якостях.

Підсумовуючи, треба відмітити, що для педагога-початківця всі добрі особистісні якості набуваєть позитивного значення в спілкуванні з дітьми тому що дитяча спостережливість і мимовільна увага завжди достовірно оцінюють ту чи іншу життєву ситуацію.

Педагогічна практика як форма професійної підготовки студентів зі спеціальності "Початкове навчання" є частиною Державного освітнього стандарту. Виконання її завдань обов'язкове для всіх студентів даної спеціальності. Однак, Стандартом визначений тільки загальний обсяг навчального часу, що відводиться на практику за весь період навчання бакалавра (14 тижнів), а теоретичного обґрунтування і цілісного представлення змісту й структури даного виду навчальної діяльності поки що немає.

Запропонована програма представляє один з можливих підходів до організації педагогічної практики на основі морально-гумані-

стичної концепції практичної підготовки студентів, що навчаються за спеціальністю «Початкове навчання».

Практика для бакалаврів (4 р.н.) і спеціалістів (1 р.н.) має "наскрізний", безперервний характер. Це значить, що вона проводиться щорічно протягом 5-ти років навчання. На кожному курсі, починаючи з другого, студент проходить один-два визначених види практики.

Курс, семестр	Вид практики	Тривалість (у тижнях)
2 (III)	Спостереження за навчальною роботою	2
2(IV)	Позакласна та позашкільна освітньо-виховна практика	Впродовж семестру
2(IV)	Педагогічна практика в дитячих таборах	
3(V)	Спостереження за навчально-виховною роботою "Перші дні дитини в школі"	1
3(VI)	Навчально-виховна практика в школі	6
4(VII)	Виробнича (стажистська)	5
5(X)	Стажистська (переддипломна)	6

Тривалість її від курсу до курсу зростає в міру ускладнення завдань, які ставляться перед студентами, що створює можливість поступово підготувати їх до самостійної професійної діяльності.

Вид практики	Курс	Основні задачі
1	2	3
Спостереження за навчальною роботою	2	Знайомство із системою роботи школи першого ступеня, з фахівцями цих установ, змістом і стилем їхньої діяльності. Вивчення сфери навчальної діяльності і функціональних обов'язків вчителя-класовода початкової школи, його ділового етикету. Удосконалювання аналітичних умінь, професійно значущих особистісних якостей. Формування професійних дидактичних умінь.
Позакласна та поза-	2	Знайомство з основними категоріями дітей молодшого шкільного віку та їхніми проблемами (діти-правопорушники, діти групи

шкільна освітньо-виховна практика

Педагогічна практика в дитячих таборах

Спостереження за навчально-виховною роботою "Перші дні дитини в школі"
Навчально-виховна практика в школі

Виробнича (стажистська)

Стажистська (переддипломна)

ризик). Проведення виховного заходу. Удосконалювання комунікативних і аналітичних умінь, професійно значущих особистісних якостей. Формування діагностичних і організаторських умінь.

Організація і проведення дозвільної, оздоровчої, просвітницької роботи з дітьми. Удосконалювання комунікативних, організаторських, аналітичних, діагностичних умінь і професійно значущих особистісних якостей. Формування дидактичних умінь.

Спостереження за навчально-виховною роботою вчителя-класовода з метою навчання студентів вивчення досвіду вчителя-класовода з питань адаптації дітей до нових умов життєдіяльності, планування та організації навчально-виховного процесу, психолого-педагогічного вивчення дитини, роботи з батьками тощо.

Знайомство з методиками і технологіями навчально-виховної роботи в початковій школі. Удосконалювання комунікативних, організаторських, діагностичних, дидактичних, аналітичних умінь і професійно значущих особистісних якостей.

Самостійне проектування і здійснення професійної діяльності в умовах педагогічного процесу початкової школи в рамках обраної спеціальності. Удосконалювання комплексу професійних умінь і особистісних якостей.

Подальше удосконалення професійно-педагогічних якостей майбутніх вчителів початкових класів, що характеризується високою мірою самостійності та відповідальності, розширенням об'єму і складністю змісту роботи. У процесі цієї практики студенти опановують систему навчально-виховної діяльності вчителя-класовода і класного керівника, що сприяє узагальненню (інтеграції) раніше набутих професійно-педагогічних знань та вмінь.

На другому курсі підготовки бакалавра практика (дидактична) має навчально-пізнавальний характер, що орієнтує майбутніх вчителів на навчально-педагогічну діяльність і дає можливість студенту побачити різні типи уроків, специфіку групової та індивідуальної форм навчальної роботи, познайомитися з посадовими обов'язками й особистісними якостями класовода.

Дидактична практика-спостереження навчального процесу проводиться для студентів спеціальності «Початкове навчання» в школах. Студент у складі групи з 6-8 осіб проходить практику в одному з класів - від другого до четвертого - й освоює роль активного спостерігача. За кожною групою закріплюється два керівники практики - викладачі вузу (методисти з педагогіки і психології, з валеології). Під час практики студенти знайомляться з навчально-виховним процесом у школі, роботою вчителя початкових класів, системою навчально-виховної роботи зі школярами. Майбутні вчителі проводять роботу в таких напрямках:

- здійснюють психолого-педагогічне вивчення окремих учнів і класного колективу на основі сучасних експериментальних психолого-педагогічних методів дослідження, виконують завдання з психології;

- знайомляться з організацією навчально-виховного процесу в школі шляхом бесіди з директором, завучем школи, вивчають навчальний план школи, її матеріально-технічну базу, документацію, ТЗН, наочні посібники;

- ознайомлюються з організацією навчально-виховного процесу у 1-4 класах, системою роботи вчителя початкових класів, документацією та обладнанням класів-кабінетів, підручниками та посібниками для 1-4 класів; роблять психолого-педагогічний та методичний аналіз навчальних програм, підручників, навчально-методичної літератури;

- спостерігають уроки, аналізують їх за схемою та обговорюють, виявляють особливості їх проведення в кожному класі початкової школи, акцентуючи увагу на вивченні ролі та місця гри на уроках, прийомах оцінювання знань учнів; визначають місце наочності на різних етапах уроку та її навчально-виховну функцію, проводять різні види самостійної роботи, визначають обсяг домашніх завдань, вивчають методику їх перевірки та шляхи оптимізації;

- надають посильну допомогу вчителям у підготовці до уроків та позакласних заходів;

- самостійно розробляють та виготовляють дидактичні матеріали та наочні посібники до уроків;

- проводять з учнями окремі види навчально-виховних занять (бесіди, пізнавальні ігри, організовують відпочинок на перервах і т.ін.);

- проводять спостереження за іншими формами роботи в школі: знайомляться з роботою гуртків, проведенням консультацій та співбесід з учнями;

- організовують індивідуальну позаурочну роботу з дітьми; відвідують заняття кращих вчителів-методистів школи;

- дотримуються в роботі з класом санітарно-гігієнічних вимог та норм згідно правових документів;

- аналізують свою педагогічну діяльність, ведуть психолого-педагогічний щоденник.

Проходженню практики передують теоретичні й практичні заняття в рамках лекційних курсів і лабораторно-практичних занять. Лекційна підготовка сприяє освоєнню студентами двох основних теоретичних дисциплін, що мають пропедевтичний характер, — "Загальні основи педагогіки" (108 год.) і "Дидактика" (162 год.). Практичні заняття за даними курсам спрямовані на знайомство студентів із програмою практики, змістом завдань, вимогами до їх виконання та до оформленню звітних документів. Якщо на теоретичних заняттях відбувається актуалізація знань студентів з різних навчальних дисциплін, необхідних для виконання програми практики, то на практичних заняттях захищаються проекти майбутніх навчальних занять, фрагменти уроків.

Крім теоретичних і практичних занять, велика увага повинна приділятися проведенню зі студентами практикуму — виду навчальних занять, що передбачає розв'язання комплексних навчальних завдань, які вимагають застосування з найбільшою повнотою як науково-теоретичних знань, одержаних студентами під час вивчення різних навчальних дисциплін, так і практичних навичок, сформованих на практичних і лабораторних заняттях.

Особливу увагу необхідно приділити створенню умов для розвитку в студентів професійно значущих особистісних якостей через організацію різних форм позанавчальної та суспільної діяльності морально-гуманістичного змісту.

Другий вид педагогічної практики на другому курсі має освітньо-виховний характер з орієнтацією на виховний процес у рамках групової та індивідуальної роботи вчителів-класоводів початкових класів та вихователів (у т.ч. груп продовженого дня).

Позакласна та позашкільна освітньо-виховна педагогічна практика на II курсі педагогічних вузів проводиться без відриву від занять один раз у тиждень упродовж IV семестру в школах, на дитячих оздоровчих майданчиках, у позашкільних закладах (дитячі спортивні школи, екскурсійно-туристичні станції, будинки школяра, станції технічної творчості, юних техніків, юних натуралістів та ін.). Під час практики студент працює помічником учителя чи вихователя.

Теоретичні і практичні заняття, необхідні для успішного виконання завдань практики, студенти повинні проходити протягом третього і четвертого семестрів у рамках лекційних курсів і лабораторно-практичних занять. Теоретичними дисциплінами для вивчення в даний період є курси "Теорія виховання" (162 год.) та "Методика виховної роботи" (108 год.), тому що саме вони дають основу для подальшого знайомства студентів із теорією й методикою виховної роботи з дітьми молодшого шкільного віку.

Педагогічна практика в дитячих оздоровчих таборах на другому курсі також має навчально-виховний характер, однак вона орієнтована на виховну роботу з колективом дітей: студенти організовують літній відпочинок дітей і підлітків, досліджують проблеми педагогічного керування організацією дитячого дозвілля і процесом формування культурних запитів особистості, освоюють елементарні вміння діагностувати поведінку дітей. Знання структури вільного часу, класифікації видів дозвілля школярів дозволяє студентам у період практики реально представити методологічну основу соціально-педагогічного процесу в умовах вільного часу й навчитися моделювати програму педагогічного керівництва цим процесом у сфері дозвілля.

Педагогічний аналіз проблем керівництва відпочинком дітей дає можливість у період практики закріпити дослідницьку й технологічну функції. Оволодіння ж методикою організації дозвілля є необхідною умовою для вироблення умінь і навичок як у вчителя-вихователя, так і в педагога-організатора.

Літня педагогічна практика проводиться протягом чотирьох тижнів у четвертому семестрі. Місцем її проходження є стаціонарні дитячі оздоровчі заклади, літні заміські й міські табори відпочинку для дітей і підлітків. Необхідно звернути увагу на вибір табору й зміни, щоб у студентів була можливість познайомитися з виховною роботою у позашкільних установах. Тому кращими базами в цьому виді практики є:

- у рамках дитячого оздоровчого табору — профільні зміни для дітей з дитячих будинків, притулків, інтернатів, інтегровані зміни для здорових дітей і дітей, які мають відхилення у здоров'ї;

- у рамках міського літнього табору — профільні зміни на базі соціально-педагогічних установ (освітніх, медичних, реабілітаційних), неспроможних виїхати в заміські оздоровчі табори;

- у рамках дитячої дозвільної площадки — соціально-педагогічна діяльність з дітьми й підлітками за місцем проживання.

Основними теоретичними дисциплінами, що готують студентів до літньої педагогічної практики, є "Теорія виховання", "Методика виховної роботи" і пропонований Держстандартом курс "Виховна

робота в літніх оздоровчих таборах" (36 аудиторних годин), присвячені, в тому числі, й знайомству студентів з методикою діагностики особистості дитини й технологією організації дозвільної та творчої діяльності дітей і підлітків.

На третьому курсі практика "Перші дні дитини в школі" має характер спостереження за навчально-виховною роботою вчителя-класовода й проводиться впродовж тижня в V семестрі (перший тиждень вересня) з метою ознайомлення студентів із досвідом вчителя-класовода з питань адаптації дітей до нових умов життєдіяльності, з плануванням та організацією навчально-виховного процесу в I класі, психолого-педагогічним вивченням дитини, роботою з батьками тощо.

У період практики студенти знайомляться з такими видами діяльності як порядок прийому дітей у школу, методика комплектування перших класів, планування роботи вчителя на перший тиждень навчання першокласників, особливості організаційно-педагогічної діяльності вчителя (прийом дітей, знайомство з класом, школою, правилами поведінки й режимом роботи школи), розміщення дітей у класі (санітарно-гігієнічні норми), зміст організації й методики проведення уроків у перші дні навчання дітей, організація навчальної діяльності (правила користування олівцем, ручкою, зошитами, підручниками, класною дошкою, крейдою, дидактичним матеріалом, організація робочого місця), методи і прийоми формування в реальному педагогічному процесі відношень "вчитель-учень".

Основними теоретичними курсами, що готують студентів до цього виду педагогічної практики є "Дидактика", "Теорія виховання", "Педагогічна психологія", окремі методики навчання в початковій школі а також курс «Основи науково-педагогічних досліджень» тому, що після проходження практики студенти приступають до написання курсової роботи з педагогіки, що є обов'язковою навчальною науково-дослідною роботою студента.

На третьому курсі навчально-виховна практика в школі проводиться в VI семестрі впродовж *шести тижнів* під керівництвом педагога, методистів випускаючих кафедр та вчителя початкових класів з метою вироблення у студентів первинних професійних вмінь з різних видів діяльності: навчальної, виховної, соціальної, діагностичної, методичної тощо.

Практика проводиться в умовах, максимально наближених до реальних вимог майбутньої професійної діяльності студентів. Її мета - підготовка студентів до виконання функцій учителя I - IV класів. Основною базою проведення практики є школа I ступеня в структурі різних типів загальноосвітніх шкіл. У процесі практики студенти знайомляться з навчально-виховним закладом: бесіда з

адміністрацією, вчителями, вихователями; знайомство із кабінетами, їх обладнанням, оформленням; аналізують документацію: плани роботи школи, учнівської організації, тематичні й поурочні плани вчителів-класоводів; самостійно проводять пробні й залікові уроки з навчальних предметів початкової школи. До цього періоду, згідно з навчальним планом, студенти, в основному, завершують вивчення майже всіх педагогічних і методичних дисциплін, що дозволяє їм застосовувати набуті знання та вміння в умовах педагогічного процесу в початковій школі.

Виробнича (стажистська) педагогічна практика проводиться на четвертому курсі у VII семестрі впродовж *п'яти тижнів* з метою цілісної професійної підготовки студента та оцінювання його готовності до роботи з учнями початкової школи. Бажано, щоб ця практика так чи інакше була пов'язана з навчальною науково-дослідною діяльністю студента, а її результати знайшли відображення й закріплення у випускній кваліфікаційній (дипломній) роботі.

В ході стажистської практики студенти самостійно виконують обов'язки вчителів-класоводів, проектують власну педагогічну діяльність для розв'язання конкретної проблеми дитини відповідно до обраної спеціальності.

Особливістю даного виду практики є те, що студент виконує весь комплекс функцій вчителя початкових класів, а не окремі види педагогічної діяльності, тому він повинен освоїти ті професійні ролі, з якими дотепер не мав справи. При цьому варто націлювати його на творче ставлення до роботи, на вироблення власного індивідуального стилю професійної діяльності. Звичайно, ця практика носить навчальний характер, тому що студент знає, що знаходиться під постійним контролем і завжди може розраховувати на допомогу вчителів школи, методистів, групового керівника чи інших викладачів вузу.

Стажистська (переддипломна) педагогічна практика проводиться на п'ятому курсі в X семестрі впродовж *шести тижнів* у сільських школах, як правило, за місцем проживання. Практика п'яти-курсників є завершальним етапом професійної підготовки студентів спеціальності «Початкове навчання». На відміну від навчально-виховної практики на IV курсі вона характеризується високим рівнем самостійності студентів, розширенням обсягу й складністю змісту роботи. В процесі цієї практики студенти опановують систему навчально-виховної діяльності вчителя-класовода і класного керівника в умовах сільської школи I ступеня, або комплексу "Дитячий садок - школа".

Кінцевою метою стажистської педагогічної практики є перевірка цілісної професійної підготовки студента та оцінювання готовності

до роботи з учнями початкової школи, його вміння використовувати педагогічні технології навчання, організовувати виховання та розвиток школярів. Бажано, щоб ця практика також була пов'язана з науково-дослідною діяльністю студента, а її результати знайшли відображення й закріплення у випускній кваліфікаційній (дипломній) роботі.

З кожного виду практики студент складає диференційований залік. Захист результатів практики є частиною державної атестації студента.

Етапи практики

Програма проходження практики на кожному курсі передбачає кілька етапів:

1. Підготовчий Знайомство з програмою практики і вимогами до оформлення її результатів. Рішення організаційних питань.
2. Виробничий Знайомство з умовами проходження практики. Виконання програми практики.
3. Підсумковий Підготовка звіту по практиці. Підведення підсумків практики.

Підготовчий етап практики передбачає вирішення всіх організаційних питань. Він починається з настановного семінару, що проводиться керівником практики та методистом.

У рамках настановного семінару представники шкіл, у яких буде проходити практика, знайомляться з її програмою, погоджують з керівниками практики вузу вимоги до діяльності студента, режиму його роботи, визначають форми звітності (відгук про роботу студента, документи по оплаті практики), вирішують інші необхідні питання.

Після обговорення організаційних моментів із керівниками практики проводиться настановча конференція, на якій присутні представники адміністрації вузу (факультету), студенти, керівники й представники баз практики. Студенти знайомляться із завданнями, програмою й звітною документацією, з розподілом їх по школах, з керівниками практики — представниками адміністрації тих установ, де вони будуть її проходити, з груповими керівниками — викладачами вузу.

Виробничий етап практики включає знайомство студента зі школою, класом, педагогічним колективом, у якому він буде працювати, передбачає складання кожним практикантом індивідуального плану роботи. Це, власне, практична діяльність відповідно до плану, підготовка до занять з дітьми, робота з батьками, консультації з методистами і викладачами — керівниками практики.

Впродовж виробничої практики студент виконує такі основні зав-

данья: аналізує й обговорює з керівником одержані результати, визначає тему свого виступу на заключній конференції.

В ході підсумкового етапу студент у встановлений термін оформляє звіт із практики, одержує письмовий відзив групового керівника з оцінкою роботи практиканта. Всі звітні матеріали пред'являються для контролю керівнику практики вузу.

Завершує практику підсумкова конференція. Дата її проведення оголошується заздалегідь. Студенти готують виступи, інформаційну наочність, що відображає хід і результати практики. На конференцію запрошуються представники базових установ, які разом із керівниками практики вузу підбивають підсумки роботи студентів, пропонують свою оцінку, висловлюють зауваження й побажання. У формі усних виступів студентів і за допомогою мультимедійних відбувається обмін інформацією про специфіку діяльності вчителів початкових класів у різних школах. У результаті, незважаючи на те, що кожен студент працював тільки в одній школі, усі вони одержують цілісне уявлення про "професійне поле" майбутньої діяльності.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Сформулюйте мету професійно-педагогічної практики.*
2. *Назвіть та прокоментуйте основні задачі практики.*
3. *Назвіть принципи, за якими розроблена програма практики.*
4. *Охарактеризуйте предмет та об'єкт педагогічної практики.*
5. *Назвіть види педагогічних практик.*
6. *Охарактеризуйте види педагогічних практик, які проводяться на II курсі.*
7. *Поясніть, у чому полягає основне завдання педагогічної практики «Перші дні дитини в школі».*
8. *Назвіть і прокоментуйте, яке місце у підготовці майбутнього вчителя займає педагогічна практика на перед випускному та випускному курсах.*
9. *Охарактеризуйте зміст роботи студента під час безвідривної педагогічної практики.*
10. *Назвіть етапи проходження студентами педагогічної практики.*

Тема 5. Основи педагогічної діяльності та вимоги до особистості вчителя-класовода

Сучасний період розвитку суспільства характеризується перш за все значно складнішим розумінням сутності і особливостей педагогічної діяльності, зокрема, таких її якостей, як інтегративність, цілісність, багатоаспектність та ін. Саме тому виникає необхідність створення

такої системи професійної підготовки, яка б забезпечувала відповідний розвиток майбутніх спеціалістів, тобто ознаками якої також були інтегративність, цілісність, багатоаспектне формування майбутнього спеціаліста як особистості. Адже особистість не виховується частковими впливами, вона відчуває вплив всієї системи життєвих обставин, у яких знаходиться. До того ж, слід враховувати, що особистісний розвиток не є процесом лінійним, тому чим конкретнішим буде вплив окремих факторів виховання, тим віро-гідніше, що особистісний розвиток стане педагогічно некерованим, піде в іншому, ніж прогнозувалося, напрямі. Тому втілення в навчальний процес вимог цілісності, комплексності, інтегративності - це перш за все своєчасне подолання логічних, смислових, функціональних розривів між окремими компонентами структури професійної підготовки.

Діяльність учителя - це, перш за все, діяльність, спрямована на іншу людину. Тобто все те, що робить учитель, має смисл тільки тоді, коли в результаті в особистості його учня, вихованця акумулюється той науковий і соціальний досвід, котрий повинен бути переданий йому вчителем. Тільки те, що втілюється, інтегрується у внутрішній світ конкретних учнів, має смисл і визначає цінність педагогічної діяльності.

Але, виступаючи одночасно і формою реалізації певного соціального та державного замовлення, педагогічна діяльність отримує модуль ще однієї системи - формалізованої професійно-рольової (тобто діяльності за певними нормативами, «сценаріями»). Ця система також задає свої вимоги у вигляді функціонуючих у суспільстві уявлень про типову педагогічну діяльність, що охоплюють: тип особистості вчителя, який співпадає з відповідною роллю; типову професійно-рольову поведінку, в тому числі міру реалізації активності сторін, що беруть участь у педагогічній взаємодії; набір засобів, за допомогою яких ця діяльність реалізується і типові умови її здійснення: очікувані результати, склад осіб, які здійснюють перевірку і корекцію діяльності вчителя та ін.

Крім того, будь-яка дія вчителя - не просто виконання соціального замовлення або професійно-рольова поведінка, це ще і його безпосереднє (і, отож, ненормативне, менш залежне від правової або соціальної регуляції) життя у всій її психологічній різноманітності, багатоаспектності, індивідуальній унікальності. Тобто це ще одна система, з якою необхідно рахуватись.

Різкі соціально-економічні зміни в кінці ХХ століття ознаменували незалежний шлях розвитку держави, дали можливість кардинальному повороту у відношенні суспільства до проблем дитинства, що обумовлено загальними тенденціями гуманізації і демократизації соціального життя України. Його становлення відбувається

на тлі глибоких перетворень у країні, що породжує величезну кількість соціальних, економічних, морально-психологічних і інших проблем, вимагає вирішення двох основних завдань:

- реформування всієї системи освіти;
- створення системи підготовки фахівців для цієї сфери.

За минуле десятиліття в цьому напрямку зроблено чимало. Розроблена і затверджена кваліфікаційна характеристика вчителя-початківця, що визначає його посадові обов'язки і вимоги до професії, розширена мережа інноваційних класів і шкіл, з'явилися установи нового типу і виду, причому не тільки державні, але й інших організаційно-правових форм, а також розпочалося формування такого законодавства, що повною мірою відповідало б потребам суспільства, ідеям демократії і гуманізму, нормам міжнародного права. Відправною основою формування нового соціального законодавства, що стосується дітей, можна вважати законодавчу базу України: Закон "Про освіту", "Закон про загальну середню освіту", "Закон про вищу освіту" тощо.

Сприятливі умови для створення сучасної системи забезпечення педагогічними кадрами нового творчого потенціалу відіграли такі ключові моменти реформи освіти в Україні, як її децентралізація, надання вузам визначеної волі у виборі змісту і системи підготовки, форм і методів навчання, облік регіональних особливостей і потреб та ін.

У цілому, можна констатувати, що за десять років така система сформувалася. Продовжує зростати кількість вузів, що ведуть підготовку за фахом "Початкове навчання", розширюється їхня географія. Вироблено загальні принципи і підходи щодо підготовки і перепідготовки вчителів початкових класів. Велику роль у цьому зіграло прийняття в 2001р. Державного стандарту початкової освіти, що встановило загальні вимоги до основних професійних освітніх програм і умов їхньої реалізації, нормативи навчального навантаження, загальні вимоги до обов'язкового мінімуму змісту і рівню підготовки випускників шкіл першого ступеня.

Згідно із стандартом вищої педагогічної освіти щодо освіченості фахівця, який пройшов навчання за програмою "Початкове навчання", застосовується ряд інваріантних вимог. При цьому спеціаліст повинен мати не тільки наукові і практичні знання і уявлення, необхідні для його майбутньої професійної діяльності, але і визначені уміння, серед яких у якості основних можна виділити наступні:

- комунікативні, що забезпечують володіння інструментарієм індивідуальної і групової комунікації, уміння будувати взаємини з колегами і дітьми, взаємодіяти з учителями, батьками, фахівцями освітніх установ і ін. у наданні допомоги дітям, реалізувати управлінські рішення у своїй професійній діяльності;

- організаторські, що дозволяють успішно організовувати освітню і практичну діяльність дітей і підлітків у різних соціальних умовах;
- діагностичні, що дозволяють діагностувати девіантність поведінкових проявів дітей;
- проектувальні, володіння якими забезпечить здатність самостійно проектувати педагогічну роботу, вибирати педагогічні технології, які будуть результативними в організації процесу виховання дітей ;
- дидактичні, що забезпечують успішність навчальної роботи з молодшими школярами в процесі професійно-педагогічної діяльності;
- аналітичні, необхідні як для аналізу й оцінювання процесів, явищ і результатів професійної діяльності, так і для самоаналізу, розвитку своїх творчих здібностей.

Діяльність - це праця, що є соціальним поняттям, істинної самозначеності людини в діяльному середовищі. Педагогічна діяльність - це праця в галузі освіти щодо передачі знань, умінь і навичок та духовних здобутків і надбань старшого покоління людей молодшому. Термін *діяльність* розглядається у кількох аспектах:

- по-перше, як цілеспрямована діяльність людей, змістом якої є перетворення природи і вдосконалення суспільних відносин для задоволення їхніх потреб;
- по-друге, як вправність, набута в повсякденній праці;
- по-третє, як робота фахівця;
- по-четверте, як виробнича практика, систематично організована за навчальним планом роботи студентів у школі з метою оволодіння ними певною спеціальністю (фахом). Таким виробництвом є освітня установа, початкова школа, в якій здійснюється педагогічний процес передачі і здобуття знань, умінь і навичок, які зумовлюють входження у життєвий простір суспільства.

Педагогічна діяльність є особливим видом праці людини. Вона виступає як фактор змін у суспільстві, зокрема у соціумі, діючим суб'єктом у якому є людина, котра володіє певними знаннями. Педагог як представник суспільної інституції виконує специфічну і чітко визначену діяльність, пов'язану з функцією провідника знань і освіти. Педагогічна діяльність є часткою суспільної, її своєрідність у тому, що кожен учитель, вихователь повинен оволодіти системою доцільних, об'ємних галузевих різноманітних знань, виробити механізми спілкування і налагодити стосунки з усіма верствами населення країни, регіону, краю, в тому числі з молодим поколінням людської громади.

У своїй педагогічній діяльності учитель виконує різні функції і процеси. Він цілій групі дітей дає знання, виховує їх, одночасно в цьому процесі виступаючи як артист і художник, бо ж його важливе слово приносить велику радість, і, як добрий товариш, прищеплюю-

чи вихованцям любов до життя і до праці, веде у глибини історії народів і освітлює далину майбуття.

Педагогічна діяльність учителя - це не лише навчання читати, лічити і писати, це праця з особистостями, що не сформувались. Тільки йому належить проростити паростки добра і безкорисливості, розширити світогляд, передати неосяжний зміст наук, що створило людство.

У дні напруженої педагогічної праці, в годину дозвілля, в миттєвості, коли пульсує дитяче серце від поставленого вчителем запитання, посмішка педагога імponує вихованців у його роздумі і творенні. Педагогічна діяльність - це справді виховна діяльність, а щоб виховати справжню людину, педагогу необхідно міцно стояти на одному ґрунті з народом, гаряче любити людей і, зокрема, дітей.

Зміст педагогічної діяльності полягає в індивідуальному підході до кожної дитини, тож для того, щоб навчитися і виконувати цю працю, необхідно мати хист. • Основна суть педагогічної діяльності розкривається особою самого вчителя: його персональною чарівливістю, оригінальністю характеру, виразністю й не банальністю його поведінки в класі. Педагогічний такт учителя - це ключ, за допомогою якого відкриваються процеси, які наповнюють прогресивну діяльність. Без педагогічного такту, зміст якого криється у прояві внутрішньої потреби, уважності, чуйності, справедливості та людської гуманної турботи про дитину, неможливо розпочати педагогічну діяльність.

Учитель ніколи не може бути бездіяльним. Праця його - це життя. З одного боку педагог віддає знання дітям, з іншого - вбирає від них світло дитячої душі, простори помислів у майбуття, а дитячі дії є життєдайною силою для його серця. Основною пізнавальною стихією для учителя є урок, на якому присутні його діяльність і широчінь дитячих творень і дій. Що ж обумовлює педагогічну діяльність і професійну практику?

На наш погляд, провідною і основною суттю цього є те, що об'єднуючим чинником педагогічної діяльності і професійної практики є надбані знання, які повинні бути передані іншим, а рушієм цього, з одного боку, виступає освічений учитель, котрий опанував механізмами, методами і засобами їх перенесення до дитячого розуму, а, з іншого - практикант, котрий тільки прилучається до педагогічно-професійної діяльності, у якого ще відсутні процеси повної сформованості особистісних якостей, умінь і навичок правильного і доцільного вибору методів і засобів дії, впливу, досвіду реалізуватися людиною, сповненою інтелектуальної компетентності, вимогливості, витримки і душевної благочинності.

Розглянуті вище особливості педагогічної діяльності ставлять певні вимоги до особистості вчителя.

Учитель української національної школи має передусім палко любити рідну землю, український народ, свою Батьківщину — Україну. Він повинен усвідомлювати свій високий громадянський обов'язок — виховання гідних громадян вільної і незалежної держави. У такому разі вчитель буде виховувати підрастаюче покоління власним прикладом служіння справі, Вітчизні.

Однією з важливих рис учителя має бути і педагогічна вираженість, яка проявляється не тільки в його педагогічній діяльності, але й у різних життєвих ситуаціях. Педагогічна вираженість особистості — своєрідна установка на педагогічну діяльність і психологічну готовність до неї. Вона виявляється у спрямованості думок і прагнень до навчання і виховання дітей, у манері розмовляти, в поведінці тощо. Завдяки такій рисі педагог стає педагогічне чутливим і спостережливим до психічного життя учнів, здатним інтуїтивно виділяти з навколишнього середовища різноманітні навчально-виховні факти і відповідно педагогічно їх інтерпретувати.

Необхідно, щоб значущою морально-психологічною рисою вчителя були розумна любов до дітей, прагнення віддати їм своє серце, почуття прив'язаності до своїх вихованців.

Вимогою до педагога є знання ним свого предмета. Досвід переконує, що успішно навчає і виховує учнів той учитель, який глибоко знає свій предмет. Опитування школярів засвідчують, що серед характерних рис улюблених ними вчителів вони передусім вказують на їхній розум. Але знання педагога можуть стати могутнім засобом навчання і виховання учнів за умови, що він не просто викладає їх, а використовує як матеріал науки для розумового розвитку дітей, їх морального виховання. Учитель має глибоко і всебічно знати свій предмет на сучасному науковому рівні.

І в той же час, окрім досконалого знання свого предмета, вчитель повинен знати і суміжні. Так, викладачеві літератури не можна викладати свій предмет без знання історії, викладачам фізики і хімії — без знання математики.

а Проте для вчителя важливо не тільки знати свій предмет, але й уміти передавати ці знання іншим: учням, яких навчає, батькам, педагогічну культуру яких підвищує, колегам, з якими ділиться власним досвідом роботи. Така передача знань можлива за умови володіння методикою навчання: вміння складне робити простим, доступним, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості учнів і дорослих; вміння зацікавити пропонованою інформацією, викликати захоплення нею і бажання поповнювати свої знання.

Важливою вимогою до вчителя національної школи є володіння ним державною українською мовою.

Мова і мислення вчителя повинні бути педагогічними, тобто,

поєднувати у собі конкретність, чіткість і ясність думок, їх логічність, дохідливість, переконливість, впливовість, здатність викликати в учнів відповідні почуття. Крім того, мова вчителя має бути позбавленою таких дефектів, як шепелявість, затинання, невимовляння окремих звуків, надмірно швидкий або сповільнений темп, бо часом ці вади мовлення протипоказані педагогічній роботі.

Педагог має бути різнобічно ерудованою людиною. Окрім глибоких знань зі свого предмета, він повинен володіти ґрунтовними знаннями з питань політики, філософії, мистецтва, літератури, сучасних досягнень науки і техніки. Така енциклопедичність знань допоможе педагогу працювати з батьками учнів, які мають освіту з різних галузей знань, відповідати школярам на запитання, що виникають у зв'язку з інформацією, яку вони одержують з радіо, телебачення, газет та журналів. Важливе значення ерудиції вчителя і в організації позакласної виховної роботи, де широта його інтересів дає можливість підказувати учням цікаві справи, допомагати у їх проведенні.

Школа готує підрастаюче покоління до життя у майбутньому, тому повинна прогнозувати поведінку своїх вихованців на далеку перспективу в тих соціально-економічних умовах, які будуть у майбутньому у зв'язку із суспільним і науково-технічним прогресом.

Окрім того, слід мати на увазі, що вихованці отримують широку інформацію і за межами школи (радіо, телебачення, книжки, журнали, газети, спілкування з оточуючими) і в дечому можуть навіть випередити вчителя, який несистематично поповнює свої знання, не цікавиться новинами науки, техніки, культури, політичними подіями. У такому разі вчитель не лише втрачає авторитет у своїх вихованців, а й зменшується його виховний вплив на них.

Серед критеріїв оцінювання особистості вчителя особливе місце займають його *моральні якості*. У моральному плані педагог повинен бути таким, яким він хоче зробити вихованця. А для цього необхідно докладати максимум зусиль.

У діяльності вчителя особлива роль належить його *вмінню володіти своєю емоційно-вольовою сферою*. «Справжній вихователь, — підкреслював В.О. Сухомлинський, — людина широкого емоційного діапазону, що глибоко переживає радість і засмучення, прикроші й тривогу, обурення і гнів. Він дуже рідко гримає, підвищує голос. Тривогу, засмучення, подив, біль, гнів (а вчитель має право бути гнівним, як і будь-яка емоційно культурна, вихована людина) — всі ці й десятки інших відтінків аналогічних почуттів діти вловлюють у звичайних словах свого наставника.»

Підкреслюючи важливість для педагога володіння своїми почуттями, видатний педагог писав, що «настрій діє блискавично, думка ж плентає десь позаду... — ось що часто вибиває у нас з рук тонкий

інструмент влади. Ми зможемо користуватися цим інструментом мудро й обачно тоді, коли блискавично діятиме наша думка і настрої наш гармонійно звучатиме у злагодженому оркестрі з нею. Величезною мірою педагогічна мудрість залежить від того, наскільки уміло ми володіємо своїми почуттями».

Емоції педагога проявляються передусім у наперед продуманій поведінці, відповідних емоціях «мажорного» чи «мінорного» характеру. Таке «перевтілення» вчителем здійснюється для того, щоб вплинути на учня, змусивши його пережити ту чи іншу ситуацію. Окрім того, йому необхідно виявляти емоції у несподіваних ситуаціях педагогічного процесу, а це потребує розвинутого педагогічного самовладання, витримки, вміння моментально вибирати шляхи адекватного реагування на ситуацію, правильно її вирішувати.

Для успішної роботи з дітьми вчителю потрібні такі *вольові якості*, як цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, самовладання, вимогливість до себе та інших. Особливо важливі для педагога витримка, здатність до гальмування у поєднанні зі швидкою реакцією і винахідливістю, емоційною рівновагою, умінням володіти своїми почуттями.

Професія вчителя вимагає великого нервового і фізичного напруження, а тому ставить певні вимоги до його здоров'я, зокрема передбачає розвиток голосу, добрий зір, вміння довго стояти, багато ходити, вільно і легко рухатись.

Для ефективної діяльності вчителю потрібна така риса, як *педагогічна спостережливість*, адже, спостерігаючи за учнями на всіх етапах уроку і в усіх видах їх діяльності, він отримує інформацію про вікові та індивідуальні особливості учнів, їхнє розуміння навчального матеріалу, ставлення до навчання і тих, хто навчає, стосунки між учнями та їх поведінку, настрої і психічні стани дітей, їх реагування на зауваження та оцінку успіхів у навчанні й поведінці. Спостережливий учитель виховує спостережливість і в учнів.

Для ефективної організації навчально-виховної діяльності вчитель має бути уважним. Так, під час уроку йому необхідно тримати в полі зору всіх дітей класу, особливо тих, кому властива підвищена рухливість і недостатній рівень уваги; концентрувати свою увагу на розвитку теми, зміні різних видів навчальних завдань і засобів; зосереджувати свою увагу на написаному, щоб не допустити помилок у словах, формулах, обчисленнях тощо.

Учитель повинен володіти *педагогічною майстерністю*, якої набуває у процесі своєї практичної діяльності і оволодіння педагогічним досвідом.

Щодо опанування педагогічної майстерності, у цьому процесі можна виокремити кілька рівнів:

- *елементарній* — наявні окремі якості професійної діяльності: володіння знаннями для виконання педагогічних дій, предметом викладання; продуктивність навчально-виховної діяльності є низькою;

- *базовий* — володіння основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, навчально-виховний процес організовано методично впевнено і самостійно;

- *досконалий* — чітка спрямованість дій учителя, їх висока якість, діалогічна взаємодія у спілкуванні; вчитель самостійно планує і організовує свою діяльність на тривалій проміжок часу, маючи на меті розвиток особистості школяра;

- *творчий* — ініціативність і творчий підхід до організації професійної діяльності; вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії; діяльність буде, спираючись на рефлексивний аналіз; сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

Завдання вишого педагогічного закладу освіти — допомогти студентові опанувати основні закони педагогічної майстерності для усвідомленого і продуктивного початку професійної діяльності; сформувати гуманістичну спрямованість, дати ґрунтовні знання, розвинути педагогічні здібності, озброїти технікою взаємодії, підготувати до професійного самоаналізу великого розмаїття педагогічних ситуацій.

Важливою рисою педагога є володіння ним *педагогічним мисленням*, тобто його здатність застосовувати теоретичні положення філософії, психології, педагогіки, методики у конкретних педагогічних ситуаціях навчально-виховної роботи, вирішувати конкретні педагогічні завдання, використовувати теоретичні положення педагогіки у конкретних ситуаціях, бачити в явищах навчально-виховного процесу педагогічну суть.

Педагогічне мислення має відповідати певним критеріям і параметрам:

- здатності аналізувати виховні явища і факти в їх цілісності, взаємозв'язку і взаємозалежності;

- здатності прослідкувати генезис педагогічних взаємодій і впливів;

- здатності співвідносити педагогічну дію з цілями та результатами навчання і виховання;

- здатності використовувати у педагогічній мислительній практиці всі типи і способи мислення;

- здатності здійснювати в єдності аналіз і синтез педагогічних явищ, розрізняти педагогічну істину від помилок;

- здатності у педагогічній теорії і практиці переходити від абстрактного (ідеї) до конкретного — педагогічної ситуації — і мислено рухатись у зворотному напрямку;

- здатності відмовлятися (заперечувати) від усталених шаблонів і стереотипів, шукати і знаходити нові оцінки, узагальнення, підходи, дії;

- здатності використовувати теорію і нові ідеї у практичному, творчому пошуку;

- здатності ефективно застосовувати логіку фактів і переконливу аргументацію під час діалогу з дітьми;

- здатності проявляти гнучкість мислення та оперативність;

/ - здатності співвідносити тактичні і стратегічні дії.

\\ Майбутньому вчителю важливо з перших днів навчання у вищому закладі освіти виробляти в себе установку на оволодіння педагогічним мисленням. Для цього важливо вчитися не відкидати важкопояснюване, а спокійно і наполегливо шукати підходи до розуміння складного педагогічного явища, глибоко осмислювати його, перевіряти істинність оцінок і висновків практикою і колективним обговоренням.

Важливою рисою вчителя є *педагогічний такт* — його професійна, психолого-педагогічна особливість поведінки у взаємовідносинах з учнями, яка відповідає цілям і завданням виховання і проявляється у творчій, педагогічно виправданій діяльності вчителя. Педагогічний такт передбачає відповідне ставлення до учнів, уміння в кожному конкретному випадку знаходити правильну лінію поведінки і потрібен учителю як інструмент чи важить у системі його виховного впливу як на учнівський колектив, так і на кожного учня зокрема.

Особисті якості вчителя в їх сукупності становлять його *авторитет* — загально визнану учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й засновану на цьому силу його виховного впливу на дітей. До таких переваг належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність.

Учні вважають авторитетним того вчителя, який глибоко знає свій предмет і майстерно його викладає, любить дітей, відчуває їхні наміри і прагнення, доброзичливо відгукується на них.

Серед вимог до сучасного вчителя не останнє місце займає і його *зовнішній вигляд*. У дитячому віці, вважав К. Ушинський, зовнішнє і внутрішнє, форма і суть змішуються дуже легко. І неохайна, задушна шкільна кімната, подертий, заяложений, погано надрукований підручник майже так само відбивають у дітей бажання вчитися, як, наприклад, неприваблива, непристойна зовнішність учителя. Педагог повинен бути особливо вимогливим до свого одягу і прикрас.

Таке важливе значення у вихованні дітей особистість вчителя має тому, що він постійно перебуває у сфері психічних явищ дитини. Той, хто виховує дітей, є інженером їхніх душ у повному розумінні цього слова. Школа і вчитель, спираючись на довколишнє суспільне життя, на дитячий колектив, планують розвиток дитини, викорінюють зайве, шкідливе і прищеплюють корисне відповідно до завдань національного виховання.

Особисті якості вчителя є для дитини і взірцем, і засобом виховного впливу на нього. Учень, наслідуючи вчителя, переймає його знання, вміння, манери, звичку працювати і поводитися. Знання педагога, його кращі моральні й вольові якості — важливий засіб переконання і впливу на учня, духовні якості якого формуються за допомогою духовних якостей інших людей і, насамперед, учителя.

Вирішальну роль у навчанні і вихованні відіграє особистість учителя. Г.С. Сковорода стверджував, що сила педагога в його знаннях, благородстві, гідності, чесності, любові і повазі до дітей, до своєї професії, в служінні добру. Саме особистість педагога є і джерелом розвивального впливу навчання, і зразком ставлення до праці, до справи, до ідеї й інструментом переконання.

В умовах нинішнього динамічного розвитку науки, техніки та культури змінюються умови праці вчителя, підвищуються вимоги до його особистості, громадянської позиції та професійної майстерності. Від педагогічної культури вчителя, сили його ідейної переконаності, таланту й любові до своєї професії залежить формування думок, інтересів, прагнень учнів.

Особистість учителя поняття багатогранне. Її структура включає професійно-педагогічну спрямованість, педагогічні здібності, психічні процеси, педагогічні знання та педагогічні вміння, креативність, педагогічний такт, особливості характеру. Усі ці компоненти складають три групи вимог до особистості вчителя, серед яких одними із найважливіших є вимоги до нього як до представника суспільства і виконавця найважливішого соціального замовлення: він формує особистості і формує їх своєю особистістю.

Друга група вимог до особистості вчителя включає проблеми розвитку психічних процесів. Центральною вимогою тут є педагогічне мислення, яке характеризується такими компонентами, як аналіз конкретних педагогічних ситуацій, визначення педагогічних проблем у певних конкретних умовах, вироблення варіантів розв'язання завдань тощо. Педагогічне мислення виявляється також у вмінні розробляти навчальні завдання, складати алгоритми тощо.

Третя група вимог до особистості вчителя стосується його індивідуального досвіду, професійної підготовленості та загального розвитку.

Знання - це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням її істинності. Виражаються знання в поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях, а також перетворюються на переконання, є керівництвом до практичної дії. Ознаками справжніх знань є систематичність, усвідомленість, осмисленість.

Знання учителем свого предмета має деякі специфічні риси: воно включає в себе знання не лише науки, її логіки, основних законів, понять, визначень, але й того, як ті чи інші розділи сприймаються, розуміються і засвоюються; як вони пов'язані один з одним.

Велике значення мають глибина і різнобічність ерудиції педагога, його загальна культура, начитаність, широта інтересів. Для людей з творчим складом розуму знання інших сфер діяльності, на перший погляд, далеких від їхньої професійної діяльності, є джерелом оригінальних ідей і нестандартних розв'язань. Образний світ мистецтва, живі враження від зустрічей з людьми, спостереження, досягнення науки і техніки - все стає джерелом розвитку уяви, фантазії, емоційної сфери, конструктивної думки і перетворюється в будівельний матеріал для майбутніх уроків.

Педагогічні вміння розглядаються з урахуванням трьох аспектів:

- єдності теоретичної і практичної готовності;
- теоретичної готовності;
- практичної готовності.

Учитель повинен уміти:

- бачити в педагогічній ситуації проблему і сформулювати її у вигляді педагогічних задач; вивчати і перетворювати педагогічну ситуацію;

- конкретизувати педагогічні завдання, передбачати результати розв'язання завдань;

- працювати зі змістом навчального матеріалу;

- формувати в учнів навчальні і соціальні уміння і навички;

- здійснювати міжпредметні зв'язки;

- вивчати стан психічних функцій учнів;

- ставити різноманітні комунікативні завдання;

- розуміти позицію співрозмовника у спілкуванні;

- володіти прийомами риторики тощо;

- членувати педагогічне явище на складові компоненти (умови, причини; мотиви, стимули, засоби, форми прояву тощо);

- осмислювати кожну частину у зв'язку з цілим;

- знаходити в теорії навчання і виховання ідеї, висновки, закономірності;

- правильно діагностувати педагогічне явище;

- аналізувати власні дії та стани.

Для успішного оволодіння знаннями вчителю необхідні загальні (хороша пам'ять, стійка увага, винахідливість, уява тощо), спеціальні: фахові (лінгвістичні, музичні, математичні, літературні тощо) здібності.

Педагогічні здібності - це сукупність індивідуально-психологічних якостей особистості, які відповідають вимогам педагогічної діяльності і забезпечують легке оволодіння цією діяльністю. Їх структуру складають наступні компоненти:

- педагогічна спостережливість;
- педагогічна уява;
- вимогливість як риса характеру;
- розподіл уваги;
- педагогічна інтуїція;
- здібність до передачі знань (простота, конкретність, образність мовлення, переконливість, ясність, лаконічність тощо);
- розуміння учня, засноване на спостережливості;
- творче мислення;
- винахідливість, точне і швидке орієнтування в певній педагогічній ситуації;
- специфічна чутливість до суб'єкта (учня), засобів і умов педагогічної праці.

Крім того, як *вихователь*, учитель всебічно розвиває учнів, піклується про їх розумове, моральне, правове, трудове, естетичне і фізичне виховання. Це завдання вирішується у системі всієї його навчально-виховної роботи в ролі вчителя-предметника і класовода.

Учитель бере участь і в організації *позакласної роботи* в школі як складової навчально-виховної роботи, однієї з форм організації дозвілля дітей. Він допомагає дитячому самоврядуванню у проведенні цієї роботи в позаурочний час.

Позашкільна робота проводиться педагогами у позашкільних освітньо-виховних закладах — державних й громадських організаційно та інструктивно-методичних установах із позашкільної роботи з дітьми та підлітками. Позашкільні заклади є загального типу (палаці й будинки школярів, дитячі парки) і спеціалізовані (дитячі бібліотеки, театри, спортивні школи, станції юних натуралістів, техніків, туристів, дитячі залізниці, морські та річкові пароплавства, лісництва).

Професійним обов'язком вчителя є *постійне підвищення кваліфікації*. - головна умова творчої діяльності і зростання педагогічної майстерності. Основи для формування професійної майстерності педагогів закладаються під час їх підготовки у вищому педагогічному закладі освіти, а завершується формування педагога-майстра у процесі самостійної практичної діяльності. Він передбачає як засвоєння

нових досягнень психолого-педагогічної науки у процесі самоосвіти, так і аналіз та осмислення власного досвіду роботи і досвіду колег, адже не випадково видатні педагоги минулого підкреслювали, що учитель залишається вчителем, поки сам постійно вчиться.

У процесі *методичної роботи* підвищується науковий рівень вчителя, покращується його підготовка до засвоєння змісту нових програм і технологій, їх реалізації; відбувається постійне ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних наук і методик викладання навчальних дисциплін, вивчення та впровадження у шкільну практику передового педагогічного досвіду; контролюється творче виконання перевірених рекомендацій, збагачення новими, прогресивними й доскональними методами і засобами навчання; удосконалюються навички самоосвітньої роботи вчителя; надається кваліфікована допомога з теорії та практичної діяльності.

Педагогічна наука може розвиватися лише за умови збагачення її новими фактами, *здобутими у процесі пошуково-дослідницької роботи*, тобто здійснення наукових досліджень. Хороший учитель, щоб краще й глибше оволодіти своїм навчальним предметом, знайомиться з новою науковою літературою у своїй галузі, слідкує за розвитком даної науки за кордоном, аналізує основну методичну літературу, уважно опрацьовує науково-методичні журнали зі свого предмета, вивчає досвід навчально-виховної роботи своїх колег за фахом, експериментально перевіряє доцільність запровадження у власну практику педагогічних новацій. Працюючи над науковим матеріалом, учитель завжди намагається переосмислити його педагогічно, виявити те, що саме і як він зможе застосувати у школі для вдосконалення своєї навчально-виховної діяльності, для пробудження і поглиблення інтересу учнів до навчального предмета.

Успішне здійснення навчально-виховного процесу в школі залежить насамперед від *якості керівництва педагогічним колективом*, яке здійснюється директором школи, його заступником з навчальної роботи і організатором позакласної та позашкільної роботи. Щоб успішно управляти педагогічним і учнівським колективом, організувати їх на виконання завдань, які вирішує сучасна школа, керівникам треба знати не тільки психологію дітей і дорослих та педагогіку, а й програму дій працівників школи. Вони повинні мати передусім організаторські здібності та бути взірцем для своїх колег-учителів. Визначальними якостями керівника педагогічного колективу є також нетерпимість до проявів зазнайства і самозаспокоєння, відчуття нового, творчий підхід до шкільних проблем. Успішна робота керівництва школи забезпечується повсякденною підтримкою кожного творчого починання і педагогічних шукань. Кращим керівникам шкіл властиві висока професійна майстерність

та глибока компетентність серед вчителів у питаннях педагогічної теорії і практики, почуття поваги до колективу, непохитна віра в його творчі можливості, уміння захопити своїм прикладом.

З метою активізації творчої професійної діяльності, стимулювання фахової та загальної освіти педагогічних працівників, посилення мотивації якісної праці, підвищення професійної відповідальності за результати навчання і виховання в закладах освіти здійснюється атестація педагогічних працівників. Періодичність її проведення — один раз у п'ять років. Не підлягають атестації молоді спеціалісти, стаж роботи яких менший 3-ох років, педагоги, які працюють в даному освітньому закладі менше року або перебувають на тривалому лікуванні, жінки, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною. Спеціалісти, які навчаються заочно, можуть атестуватися за бажанням.

Якщо педагогічний працівник відмовляється проходити чергову атестацію, йому встановлюється кваліфікаційна категорія, на ступінь нижча від попередньої, а для вчителів, які вирішили підвищити кваліфікаційну категорію, проводиться позачергова атестація.

Атестація педагогічних працівників проводиться спеціальними комісіями, які створюються при загальноосвітніх навчально-виховних закладах, відділах та управліннях освіти. За рішенням атестаційної комісії педагогічним працівникам встановлюються наступні кваліфікаційні категорії:

- «спеціаліст вищої категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст»;

- можуть також присвоюватись педагогічні звання «старший вчитель», «вчитель-методист», «вихователь-методист», «педагог-організатор», «методист» та інші.

Вимоги до кваліфікаційних категорій та педагогічних звань наведено у «Типовому положенні про атестацію педагогічних працівників України».

Зміст підготовки педагога до педагогічної діяльності відображено у *кваліфікаційній характеристиці* (професіограмі) викладача, класного керівника, вчителів-предметників. *Професіограма* - це ідеальна модель педагога, зразок, еталон, в якій відображено:

- основні особистісні якості;
- професійні знання, вміння, навички.

Психолого-педагогічна підготовка є основою гуманістично зорієнтованого мислення педагога. Вона містить у собі знання методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей розвитку особистості; сутності, цілей та технологій навчання і виховання.

Психолого-педагогічні та спеціальні (з предмету) знання - це необхідна, але не достатня умова професійної компетентності. Знач

на частина з них, зокрема теоретико-практичні і методичні знання, є передумовою інтелектуальних і практичних умінь та навичок.

Педагогічні вміння - це сукупність послідовних дій учителя, заснованих на теоретичних знаннях і спрямованих на розв'язання завдань розвитку гармонійної особистості.

Навички - це вміння, які внаслідок багаторазового виконання набувають автоматизованого характеру.

Структуру професійної компетентності можна розкрити через педагогічні вміння, а модель професійної готовності доцільно будувати від найбільш загальних до часткових умінь. Найбільш загальне вміння - це вміння педагогічно мислити і діяти, яке пов'язане з умінням аналізувати факти і явища.

Часто зміст *теоретичної готовності вчителя* розуміють лише як певну суму психолого-педагогічних і спеціальних знань. Але знання, що лежать в структурі досвіду вчителя мертвим багажем, залишаються нікому не потрібним надбанням. Тому необхідністю є звернення до форм прояву теоретичної готовності. Це теоретична діяльність, яка виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у вчителя аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Сформованість *аналітичних умінь* - важливий критерій педагогічної майстерності, за допомогою яких здобуваються знання з практики. Таке вміння складається з ряду часткових умінь, таких, як:

- розділяти педагогічні явища на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву тощо);
- осмислювати кожну частину у зв'язку з цілим і у взаємодії з основними сторонами;
- знаходити в теорії навчання і виховання ідеї, висновки, закономірності, адекватні логіці явища, що розглядаються;
- правильно діагностувати педагогічне явище;
- знаходити основну педагогічну проблему і способи її оптимального розв'язання.

Теоретичний аналіз фактів і явищ містить у собі: виділення факту або явища, його відмежування від інших фактів та явищ; встановлення складу елементів даного факту чи явища; розкриття змісту і виділення ролі кожного з елементів даної структури; проникнення в процес розвитку цілісного явища; визначення місця даного явища в освітньому процесі.

Прогностичні вміння характеризуються орієнтацією на чітко передбачуваний у свідомості суб'єкта результат. Педагогічне прогнозування базується на знаннях сутності та логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів. Прогностичні вміння складаються з часткових умінь постановки

педагогічних цілей і завдань, відбору способів досягнення педагогічних цілей, передбачення результату можливих відхилень і небажаних явищ, визначення етапів педагогічного процесу, розподілу часу та вмінь планування разом з учнями життєдіяльності.

Залежно від об'єкту прогнозування прогностичні вміння поділяються на три групи:

1. Прогнозування розвитку колективу: динаміки його структури, розвитку системи взаємовідносин, зміни положення активу і окремих учнів у системі взаємовідносин тощо.

2. Прогнозування розвитку особистості: її особистісно-ділових якостей, почуттів, волі і поведінки, можливих відхилень у розвитку особистості, труднощів у встановленні взаємовідносин з однолітками тощо.

3. Прогнозування педагогічного процесу: освітніх, виховних та розвивальних можливостей навчального матеріалу, труднощів учнів під час навчання та інших видах діяльності, результатів використання тих чи інших методів, прийомів та засобів навчання і виховання.

Проективні вміння полягають у матеріалізації результатів педагогічного прогнозування в конкретних планах навчання та виховання. Розробка проекту освітньо-виховної роботи означає перш за все переклад на педагогічну мову мети навчання і виховання, їх максимальну конкретизацію та обґрунтування способів поетапної реалізації. Наступним кроком є визначення змісту та видів діяльності, здійснення яких учнями забезпечить розвиток прогнозованих якостей.

Плани освітньо-виховної роботи можуть бути перспективними і оперативними (плани уроків та виховних справ).

Проективні вміння включають:

- перенесення мети і змісту навчання та виховання в конкретні педагогічні завдання;

- врахування при визначенні педагогічних завдань і відборі змісту діяльності учнів, їх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, свого досвіду й особистісно-ділових якостей;

- визначення комплексу домінуючих і залежних завдань для кожного етапу педагогічного процесу;

- відбір видів діяльності, адекватних поставленим завданням, планування системи спільних творчих справ;

- планування індивідуальної роботи з учнями з метою подолання наявних недоліків у розвитку їх здібностей, творчих сил та обдарувань;

- відбір змісту, форм, методів та засобів педагогічного процесу в оптимальному поєднанні;

- планування системи прийомів, стимулювання активності школярів і гальмування негативних проявів у їх поведінці;
- планування розвитку виховного середовища і зв'язку з батьками й громадськістю.

Рефлексивні вміння (рефлексія - відбиття, аналіз власних дій) мають місце під час здійснення педагогом контрольно-оціночної діяльності, спрямованої на себе (своєрідна процедура підведення підсумку навчально-виховної діяльності).

Від учителя особливої уваги потребує контроль на основі аналізу одержаних результатів. Здатність до рефлексії дозволяє розумно й об'єктивно аналізувати власні судження, вчинки і в кінцевому результаті - діяльність, з точки зору їх відповідності задуму та умовам.

Виокремлення рефлексивних умінь обумовлено тим, що аналіз результатів педагогічної діяльності без ретельного аналізу умов їх одержання не може вважатися нормою. Адже добре відомо, що високі результати в педагогічній діяльності можуть бути одержані як за рахунок суттєвого збільшення часу на розв'язання навчально-виховних завдань, так і за рахунок перевантаження учнів та вчителів. Для вчителя дуже важливо встановити, якою мірою як позитивні, так і негативні результати є наслідком його діяльності, тому й існує необхідність аналізу власної діяльності (правильність постановки мети і завдань; ефективність вибраних форм, методів, прийомів, засобів діяльності та їх відповідність віковим особливостям учнів; причини успіхів та недоліків, помилок та труднощів у процесі діяльності тощо).

Зміст практичної готовності вчителя виражається в зовнішніх (предметних) уміннях, тобто діях, за якими можна спостерігати, а саме - організаційними та комунікативними. Організаційна діяльність учителя забезпечує залучення учнів до різних видів діяльності та організацію діяльності колективу. До організаційних умінь слід віднести *мобілізаційні, інформаційні, розвивальні та орієнтаційні*.

Мобілізаційні вміння пов'язані з залученням уваги школярів і формуванням у них стійкого інтересу до учіння, праці та інших видів діяльності; створенням атмосфери спільного переживання; формуванням потреби учбової роботи і основами наукової організації знань і життєвого досвіду вихованців з метою формування у них активного, самостійного і творчого ставлення до оточуючої дійсності; створенням спеціальних ситуацій для вияву вихованцями моральних провипин і розумним використанням методів заохочення і покарання тощо.

Інформаційні вміння пов'язані з роботою над літературними

джерелами та бібліографуванням, умінням одержувати інформацію з інших джерел і дидактично її перетворювати, тобто уміння інтерпретувати й адаптувати інформацію до завдання навчання та виховання.

На цьому етапі безпосереднього спілкування з вихованцями інформаційні уміння виявляються в здібності зрозуміло і чітко пояснювати навчальний матеріал, враховуючи специфіку предмета, рівень підготовленості учнів, їх життєвий досвід і вік, логічно правильно побудувати і вести конкретну розповідь, пояснення, бесіду, проблемний виклад, органічно поєднувати використання індуктивного й дедуктивного шляхів пояснення матеріалу, формулювати запитання в доступній формі, коротко, чітко, виразно, застосовувати технічні засоби, електронно-обчислювальну техніку і наочність; висловлювати думку за допомогою графіків, діаграм, схем, малюнків; оперативно діагностувати характер і рівень засвоєння учнями нового матеріалу з використанням різноманітних методів; перебудувати (при необхідності) план і хід вивчення матеріалу.

Розвивальні вміння передбачають створення спеціальних умов і проблемних ситуацій для розвитку пізнавальних процесів, волі й почуттів вихованців; стимулювання пізнавальної самостійності й творчого мислення; формулювання запитань, які потребують застосування раніше засвоєних знань; індивідуальний підхід до вихованців.

Орієнтаційні вміння педагога пов'язані з формуванням морально-ціннісних установок вихованців та їх наукового світогляду, стійкого інтересу до навчання, науки, бажаної майбутньої професійної діяльності; з організацією спільної творчої діяльності для розвитку соціально значущих якостей особистості.

Насамкінець додамо, що в умовах реформування вітчизняної системи освіти особливого значення набуває інноваційна діяльність учителів - соціально-педагогічний феномен, що відбиває їх творчий потенціал, вихід за межі нормативної діяльності, а особливо педагогічне спілкування в умовах сучасної школи.

Специфіка педагогічного спілкування визначається призначенням діяльності вчителя, спрямованої на реалізацію цілей розвитку особистості. Під час педагогічного спілкування формуються способи розумової діяльності, мислительні процеси, здійснюється управління процесом учіння; постійно підтримується зацікавленість учнів, мотиваційне забезпечення навчального процесу, нормативних взаємостосунків з колективом, з учителем, зняття емоційної напруги.

Педагогічне спілкування - це складний процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння і взаємодії між учителями і учнями, згідно з метою і змістом сумісної діяльності.

Педагогічне спілкування регламентоване за змістом, формою, а тому не є лише способом задоволення абстрактної потреби у спілкуванні. У ньому чітко виділені рольові позиції вчителя й учнів, що відображають «нормативний статус» кожного.

Зміст їх визначається нормативними документами, навчальними планами і програмами. Отже, педагогічне спілкування - це соціально-нормативні форми взаємодії учителя з учнями.

Мета, зміст, морально-психологічний рівень його здійснення і ціннісні відносини для педагога є соціально заданими. Але оскільки спілкування відбувається один на один, то воно для учасників набуває особистісного виміру.

Продуктивність педагогічної діяльності значною мірою залежить від рівня володіння вчителем технологією педагогічного спілкування. Багато серйозних проблем у процесі навчання і виховання виникають від невміння вчителя правильно організовувати спілкування з учнями.

Незнання технології педагогічного спілкування веде до того, що комунікативні дії здійснюються методом проб і помилок. Часто вчителі відчувають труднощі у вміння встановити контакт з учнями, керувати спілкуванням на уроці, перебудовувати взаємовідносини залежно від специфіки педагогічних завдань, з нерозумінням внутрішньої психологічної позиції учня, а також через невміння передати власне емоційне ставлення до навчального матеріалу, керувати своїм психічним станом при спілкуванні.

Сучасними вченими-педагогами розроблено технологію комунікативної підготовки вчителя до уроку:

- пригадайте конкретний клас, де будете проводити урок;
- спробуйте відтворити в пам'яті досвід спілкування з цим колективом, прагніть розвивати позитивні емоції і блокувати негативні;
- пригадайте, який тип спілкування властивий вам у цьому класі, чи можливий він на цьому уроці;
- спробуйте уявити, як клас сприйме вас та матеріал уроку;
- співставте ваш стиль спілкування з класом із завданнями уроку;
- працюючи над текстом, плануючи фрагменти та частини уроку, уявіть собі загальну психологічну атмосферу їх реалізації;
- пригадайте ваші взаємовідносини з окремими учнями, уникайте стереотипних установок у ставленні до учнів;
- намагайтесь відчути наступну атмосферу спілкування на уроці, це зробить вас більш впевненим.

Наступна стадія - організація безпосереднього спілкування передбачає прояв ініціативи вчителем: усвідомлення ним стилю влас-

ного спілкування з учнями, відтворення (подумки) стилю власного спілкування з учнями даного класу, уточнення стилю спілкування в нових комунікативних умовах. На цьому етапі важлива концентрація уваги учнів на вчителя.

Третя стадія педагогічного спілкування - управління спілкуванням, сутність якого полягає в комунікативному забезпеченні використаних методів впливу. Управління спілкуванням складається з конкретизації моделі спілкування, уточнення моделі та структури спілкування, здійснення безпосереднього спілкування.

Головною умовою управління спілкуванням є ініціативність педагога, яка дозволяє розв'язувати ряд стратегічних і тактичних завдань, забезпечити керівництво процесом, створити емоційну атмосферу тощо. Для збереження ініціативи в спілкуванні варто дотримуватись таких умов:

- оперативність під час організації початкового контакту з дітьми;
- оперативний перехід від організаційних процедур (привітання тощо) до ділового та особистісного спілкування;
- відсутність проміжних зон між організаційними і змістовними моментами на початку взаємодії;
- оперативне досягнення соціально-психологічної єдності з класом, формування почуття «ми»;
- введення особистісних аспектів у взаємодію з дітьми;
- подолання стереотипних та ситуативних негативних установок у ставленні до окремих учнів;
- організація цільного контакту з усім класом;
- постановка завдань і запитань, що вже на початку взаємодії здатні мобілізувати колектив;
- скорочення заборонних педагогічних вимог та розширення позитивно-орієнтаційних;
- увага до зовнішності: охайність, підтягнутість, зібраність, активність, доброзичливість тощо;
- використання мовних та невербальних засобів взаємодії (активне включення міміки, контакт очима тощо);
- уміння навіювати в клас власну дружелюбність, позитивну настрійність;
- знаходження яскравих цілей діяльності та показ шляхів їх досягнення;
- розуміння ситуативного внутрішнього настрою учнів, врахування цього стану, передача учням цього розуміння;
- досягнення загального та ситуативного взаєморозуміння, формування в учнів потреби у взаємодії з учителем.

Четверта стадія - аналіз ходу і результатів здійснення технології педагогічного спілкування називається стадією зворотного зв'яз-

ку у спілкуванні і за змістом та технологією реалізації є заключним при розв'язанні комунікативного завдання. Без зворотного зв'язку рефлексивний момент не тільки погіршується, але може стати й неадекватним.

Важливою вимогою до особистості вчителя є чіткість його соціальної і професійної позиції — системи інтелектуальних і емоційно-оцінних відношень до світу, педагогічної дійсності і педагогічної діяльності. Соціальна і професійна позиція педагога не може не відбитися на його стилі педагогічного спілкування, тобто індивідуально-типологічних особливостях взаємодії з учнями. Тому цей стиль педагогічного спілкування розглядається в тісному зв'язку із загальним стилем педагогічної діяльності.

Стиль педагогічного спілкування відображає особливості комунікативних можливостей педагога; характер взаємовідносин педагога; особливості учнів; загальну і педагогічну культуру вчителя, його професіоналізм.

Виокремлюють *авторитарний, демократичний і ліберальний (анархічний)* стилі педагогічного спілкування .

У процесі авторитарного стилю спілкування вчитель самотійно (одноосібно) розв'язує всі питання, що стосуються життєдіяльності як класного колективу, так і окремого учня. Він визначає мету взаємодії, суб'єктивно оцінює результати діяльності. Учні не беруть участь в обговоренні проблем, їхня ініціатива негативно оцінюється і відкидається.

Авторитарний педагог акцентує увагу на негативних вчинках учнів, не беручи до уваги мотиви вчинків. Зовнішні показники діяльності авторитарних педагогів (успішність, дисципліна на уроках тощо) частіше всього позитивні, але соціально-психологічна атмосфера в таких класах, як правило, неблагонадійна. Рольова позиція цих педагогів об'єктивна. Індивідуальність учнів знаходиться поза стратегією взаємодії.

Авторитарний стиль спілкування часто породжує неадекватну самооцінку учнів, нав'язує культ сили, формує невротизм, викликає неадекватний рівень вимог до оточуючих людей під час спілкування, призводить до викривленого розуміння цінностей, до завищеної самооцінки педагога.

Ліберальний стиль спілкування характеризується прагненням педагога якнайменше включатися в діяльність, пояснюється безвідповідальністю за її результати. Такі вчителі формально виконують свої обов'язки, обмежуючись переважно викладанням. Ліберальний стиль спілкування реалізує тактику невтручання, основу якої складає байдужість і незацікавленість проблемами навчально-виховного процесу.

Загальними особливостями ліберального та авторитарного стилів спілкування є відсутність довіри між учителем і учнями, ізоляваність, відчуженість учителя, демонстраційне підкреслення ним свого домінуючого становища.

Альтернативним є стиль співпраці всіх учасників педагогічного процесу, який називається демократичним. Спілкуючись, учитель орієнтується на підвищення суб'єктивної ролі учнів, на залучення кожного до розв'язання спільних справ. Для педагогів, які дотримуються даного стилю спілкування, характерні активно-позитивне ставлення до учнів, адекватна оцінка їх можливостей, успіхів чи невдач. Їм властиве глибоке розуміння школяра, цілей та мотивів його поведінки, уміння прогнозувати розвиток його особистості. Вчитель стимулює учнів до творчості, ініціативності, створює умови для самореалізації.

У педагогічній діяльності частіше всього має місце «змішаний» стиль спілкування, тобто поєднуються всі вище охарактеризовані стилі спілкування, а саме:

- спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю педагогів та учнів;
- спілкування на основі дружніх стосунків;
- спілкування - залякування;
- спілкування загравання;
- спілкування-дистанція.

Стиль педагогічного спілкування, як свідчить досвід шкільної практики, що безпосередньо впливає на психологічну атмосферу, емоційний стан в колективі, як і значною мірою визначають результативність педагогічної діяльності. Такі стилі спілкування, як залякування, загравання, дистанція, часто породжують конфлікти між учителями та учнями, між самими дітьми. Основними причинами конфліктів при спілкуванні є приниження почуття власної гідності партнера по спілкуванню та психологічна несумісність, непідтвердження ролевих очікувань.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте суть і особливості педагогічної діяльності.
2. Охарактеризуйте основні якості професійної діяльності вчителя.
3. Що означає термін «діяльність».
4. Назвіть вимоги до особистості вчителя та обґрунтуйте їх об'єктивність.
5. Охарактеризуйте основні риси вчителя.
6. Охарактеризуйте структуру педагогічної діяльності.
7. Назвіть та поясніть рівні в оволодінні педагогічною майстерністю,

8. Поясніть специфіку педагогічного мислення..
9. Дайте визначення поняття «педагогічний такт».
10. Назвіть структурні компоненти особистості вчителя.
11. Поясніть, як здійснюється атестація педагогічних працівників у закладах освіти.
12. Назвіть кваліфікаційні категорії,, які встановлюються педагогічним працівникам.
13. Охарактеризуйте, на які групи поділяються прогностичні вміння.
14. Поясніть, у чому полягає зміст практичної готовності вчителя.
15. Дайте визначення терміну «педагогічне спілкування».
16. Назвіть стилі педагогічного спілкування та. поясніть їх суть.
17. Поясніть, яким чином пов'язані педагогічна професійна компетентність, педагогічна майстерність і педагогічна культура вчителя.
18. Поясніть, як ви розумієте практичну готовність педагога?
19. Чим практична готовність відрізняється від теоретичної?

Тема 6. Початкова школа — основне місце професійної діяльності майбутнього педагога

Людство переживає складний і тривалий процес переходу від багатовікового індустріального суспільства до постіндустріального. Високий динамізм виробництва, використання нових видів енергії і матеріалів, автоматизація і комп'ютеризація потребують від сучасного покоління універсальної освіти, яка готує до професійної мобільності, вміння швидко переучуватися, бути психічно і фізично витривалими.

Усвідомлення глобальної екологічної небезпеки що нависає над планетою, надає особливої значущості проблемам гуманітаризації та екологізації суспільної свідомості. Широке визнання у світі набувають ідеї нового мислення, ядром якого є розуміння всезростаючої взаємозалежності всіх складових суспільного життя, взаємозалежності держав.

Сучасний етап розвитку цивілізації, посилення інтеграційних процесів суттєво змінюють наші уявлення про цілі і цінності освіти, процес формування людської особистості, актуалізують проблеми екологічного економічного, полікультурного виховання.

Ідеями нових концепцій розвитку освіти XXI століття є пріоритетність освіти, досягнення якості масової освіти — освіти для всіх, неперервність і різноманітність освіти як обов'язкові умови поступу суспільства, гуманістичні цінності, потреба у нових технологіях навчання, що зберігають здоров'я, акцент на активності і саморозвитку особистості, а також всеохоплююча інформатизація.

У цих умовах об'єктивно необхідними є нові цілі пріоритети

державної освітньої політики. За 10 років незалежності України в освіті послідовно створювалася відмінна від попередньої законодавча і нормативна бази національної освіти на нових методологічних засадах. Вже у Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття» (1993) як першорядні були окреслені завдання— деполітизація освіти, що є умовою переходу від тоталітарного до громадянського суспільства, національний характер, децентралізація управління фінансування, диверсифікація навчальних закладів навчальних програм, запровадження педагогічних систем на засадах гуманітаризації, гуманізації і диференціації навчально-виховного процесу.

У створених надалі базовому «Законі про освіту» (1996) і законах прямої дії «Про загальну середню освіту» (1999), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про позашкільну освіту» (2000) було розвинуто і чітко визначено нові цілі шкільної освіти. «Загальна середня освіта має забезпечити умови для інтелектуального соціального, морального, фізичного розвитку і саморозвитку учнів, виховання громадянина-патріота, а в стратегічному плані закласти фундамент для формування демократичного суспільства, яке визнає освіченість, вихованість, культуру найвищою цінністю, незамінними чинниками переходу України до суспільства сталого людського розвитку» (1, с. 2).

Основні шляхи й умови реалізації нових цілей школи окреслено в Концепції 12-річної загальної середньої освіти. Зокрема, передбачено збільшення тривалості навчання у початковій і старшій школі, реформування змісту і методики через запровадження Державних стандартів нових педагогічних технологій, гуманістично й особистісно зорієнтованих педагогічних систем, реалізації оздоровчої функції школи, утвердження відкритого державно-громадського управління тощо.

Новий етап розвитку шкільної, зокрема початкової освіти, характеризується як позитивними, так і негативними тенденціями. Позитивним є різноманітність навчальних закладів, у яких діти можуть одержати початкову освіту, затвердження державних стандартів, що визначають зміст, обсяг, тривалість навчання, рівень вимог до обов'язкових результатів з кожної освітньої галузі, створення варіантів нових навчальних програм, випуск великої кількості нових шкільних підручників і навчальних посібників.

Водночас нова ситуація розвитку початкової освіти ускладнюється різким зменшенням кількості дітей, охоплених суспільним дошкільним вихованням (у містах таких дітей близько 38 відсотків, у селах — 19) . Проблема наступності між дошкільною і початковою освітою чимдалі стає гострішою через відомі економічні і демографічні причини. Із запровадженням єдиної 4-річної школи і початком навчання дітей з 6 років готовність дітей до школи має визначатися по-іншому.

Кожна дитина 6—7 років, яка фізично і психічно здорова, має право на систематичне навчання у школі, обраній її батьками, а з прийняттям "Закону про дошкільну освіту" - отримати обов'язкову підготовку до школи за вимогами Базового компонента дошкільної освіти. Після створення умов для реалізації цієї вимоги закону, державний стандарт початкової освіти потребуватиме суттєвої корекції стосовно змісту і вимог до навчання дітей у 1 класі.

У Концепції педагогічної освіти (1998 р.) зазначено, що її основне завдання — «професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства» (2, с.2) . Проаналізуємо можливості, які створюються у ВНЗ для виконання цього державного замовлення в умовах запровадження нового змісту і тривалості початкової освіти.

Гуманістичні цінності шкільної освіти зумовили зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану. Суттєвими ознаками цих змін є навчання і виховання учнів з максимально можливою індивідуалізацією, створенням умов для саморозвитку і самонавчання осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей. Особистісно орієнтована система потребує побудови навчально-виховного процесу на діагностичній основі, яка є підґрунтям педагогічної діяльності в інтересах вихованця, а не засобом контролю чи комплектування класів за зручними для вчителів показниками. У той же час вона об'єктивно змінює позицію учнів і вчителів у спілкуванні, утверджує не рольове, а особистісне спілкування, зумовлює потребу діалогу, дискусій обміну думками, враженнями, моделювання життєвих ситуацій, стимулює розвиток критичного мислення.

Обов'язковою ознакою особистісно зорієнтованого навчання є сильний мотиваційний потенціал (авансування успіху, спонукання до самоаналізу, самооцінки, самопізнання; включення змісту, що має особистісне значення для учнів тощо).

Найголовніші ознаки особистісно орієнтованого навчання — багатоваріантність методик і технологій, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя і позитивного ставлення світу.

В ідеалі особистісно орієнтована педагогічна освіта передбачає проектування індивідуальної траєкторії професійного становлення колісного студента протягом усіх років його навчання. Реалізувати це нині складно, адже бракує сучасних засобів навчання, особливо підручників, комп'ютерів; уніфікованою залишається організація навчального процесу. Але рухатись у цьому напрямі конче потрібно. Передусім змінити методологію підготовки — формувати майбут-

ного спеціаліста як особистість, яка здатна до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішення в інтересах дитини. Цей процес передбачає створення варіативних навчальних планів і програм, запровадження нової системи контролю оцінювання, стимулювання, нової структури змісту і тривалості навчання.

Але за будь-яких умов навчання слід дбати про фундаментальність психологічної і педагогічної підготовки студентів, оволодіння ними набором педагогічних технологій, за якими успішно досягаються основні цілі початкової освіти.

У контексті цілей особистісно орієнтованої професійної освіти слід з нових позицій побудувати засвоєння тем з внутрішньошкільного управління. Відомо, що сучасне управління стає багатofункціональним, гнучким, відкритим, стимулюючим, оскільки саме учень є центром педагогічного процесу, всі засоби і форми організації життя школи мають бути підпорядковані меті його виховання, навчання і розвитку. Однак, помилково вважати, що вчитель має працювати лише із особистістю, адже клас, група, колектив не менше, а у деяких ситуаціях і сильніше, здійснюють особистісно орієнтований підхід. Тому майбутній учитель має навчитися працювати як з окремою особистістю, так і з дитячою спільнотою. У змісті управлінської діяльності змінюється роль і зміст управлінської інформації. Вона має бути не усередненою, а індивідуалізованою, засвідчувати зростання кожної дитини.

У загальноосвітніх закладах I ступеня (початковій школі (I-IV класи)) головне завдання — виховання, і передусім, навчальними предметами. Тут закладаються основи розуміння рідної (державної) мови як головного, універсального засобу спілкування; культури мови — міри духовної культури індивіда; етично-моральне ставлення до оточення; науково-гуманістичний погляд на людину (пізнання через самопізнання); утилітарний і духовний погляд на природу, на родину, зміст і красу життя, самоцінність, покликання людей; на індивідуальне і спільне в людях, отже, на гармонію емоцій, рацій, інтелекту (почуттів і обов'язків) та життєдіяльності; на сутність і шастя добротворчого патріотизму, на герб, прапор і гімн.

Мети досягають через інтегративне опанування циклами дисциплін:

- а) мова (словесність), природа, історія рідного краю;
- б) інформатика (на комп'ютерній основі), біологія, крає-, (народознавство), матеріальна культура (початкові основи усіх зазначених дисциплін).

Починаючи з першого класу і далі — фізична культура, основи гігієни, розумова праця, культура побуту. Навчання здійснюється державною мовою, на основі якої вивчаються іноземні.

Індивідуальне навчання, згідно із «Положенням про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти» школа організує для осіб, які:

- виявили бажання навчатися індивідуально (з урахуванням побажань батьків або осіб, які їх замінюють);
- мають високі навчальні можливості;
- не можуть відвідувати школу за станом здоров'я;
- не спроможні засвоїти навчальний матеріал в обсязі базового рівня у визначені державою терміни.

Підставою для організації індивідуального навчання осіб, які проживають у мікрорайоні обов'язкового обслуговування школи, є:

- заява батьків або осіб, які їх замінюють;
- висновок лікувальної установи (для тих, хто не може відвідувати школу за станом здоров'я) або психолого-педагогічної комісії (для тих, хто не спроможний засвоїти матеріал в обсязі базового рівня загальної середньої освіти);
- рішення педагогічної ради школи, затверджене місцевим органом державного управління освітою.

Закон України «Про загальну середню освіту» передбачає виконання загальноосвітніми закладами освіти таких завдань (Ст. 5):

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Концепція середньої загальноосвітньої школи України передбачає, що навчально-виховний процес в ній має будуватися на демократичних засадах; його зміст, форми і методи навчання й виховання повинні відповідати даним сучасної науки, нормам загальнолюдської моралі.

Школа має бути самостійною у виборі форм організації навчально-виховного процесу, методів і засобів його реалізації. Будь-яке нав'язування учителям типів, структур уроків чи методів їх, як наголошується в концепції, є недопустимим. Однак, це не означає, що вчитель може нехтувати відомими загально педагогічними чи методичними вимогами до організації навчально-виховного процесу, до врахування освітньої, розвиваючої та виховної мети занять вікових та індивідуальних особливостей учнів, характеру матеріалу, який вивчається.

У навчальному процесі потрібно створювати умови для розвитку пізнавальної діяльності учнів, індивідуальних можливостей школярів завдяки використанню індивідуальної та групової, самостійної і керованої, класної і домашньої їх діяльності. Для розвитку пізнавальних здібностей учнів пропонується використовувати значні можливості всієї різноманітності форм навчальних занять — уроку, практичного заняття, дидактичної гри та поєднання їх у раціональній системі, яка будується з урахуванням змісту навчального матеріалу, передбачуваного рівня засвоєння знань.

Майбутній учитель вже за студентською лавою повинен мати чітке уявлення про свій правовий статус педагогічного працівника. Професійні права і обов'язки педагогів чітко визначені у «Положенні про загальноосвітній навчальний заклад»:

Педагогічні працівники загальноосвітнього закладу мають право:

- самостійно обирати форми, методи, засоби навчальної роботи, не шкідливі для здоров'я учнів;
- брати участь у роботі методичних об'єднань, зборів загальноосвітнього навчального закладу, у заходах, пов'язаних з організацією навчально-виховної роботи;
- обирати форми підвищення своєї кваліфікації;
- проводити в установленому порядку науково-дослідну, експериментальну, пошукову роботу;
- вносити пропозиції керівництву загальноосвітнього навчального закладу і органам управління освітою щодо поліпшення навчально-виховної роботи;
- на соціальне і матеріальне забезпечення відповідно до законодавства;
- об'єднуватися у професійні спілки та бути членом інших об'єднань громадян, діяльність яких не заборонена законодавством.

Педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу зобов'язані:

- забезпечувати належний рівень викладання навчальних дисциплін відповідно до навчальних програм, дотримуючись вимог «Державного стандарту загальної середньої освіти»;

- сприяти розвитку інтересів, нахилів та здібностей дітей, а також збереженню їх здоров'я;
- утверджувати особистим прикладом і настановами повагу до державної символіки, принципів загальнонародської моралі;
- виконувати статут загальноосвітнього навчального закладу, правила внутрішнього розпорядку, умови контракту чи трудового договору;
- брати участь у роботі педагогічної ради;
- виховувати в учнів повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, духовних та культурних надбань народу України;
- готувати учнів до самостійного життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- дотримуватись педагогічної етики, моралі, поважати гідність учнів;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну і політичну культуру;
- виконувати накази і розпорядження керівника навчального закладу, органів управління освітою.

Головна особливість розвитку особистості молодшого школяра-зміна його соціальної позиції: дитина приступає до систематичного учіння, стає членом класного колективу; змінюються стосунки з дорослими, головним авторитетом стає вчитель. Завдання дорослих щодо молодшого школяра в цей період полягає в тому, щоб сформувати у нього позицію учня, підвести його до розуміння ним своїх обов'язків.

Цей вік сприятливий для розвитку фізичних та розумових сил дитини. Збільшення росту і ваги тіла проходить достатньо пропорційно. Формуються функції мозку, значно посилюється процес диференціації між збудженням та гальмуванням. Інтенсивно розвивається руховий аналізатор, підвищується точність диференціації рухів. Разом з тим скелет молодшого школяра ще не пройшов стадії окостеніння, недостатньо розвинута серцево-судинна система. Усе це вимагає від педагогів і батьків правильної організації режиму дитини в сім'ї і школі.

Успішному навчанню молодших школярів сприяють відповідні мотиви навчання. У 1-2-х класах провідним мотивом є пізнавальні інтереси, які диференціюються за видами діяльності, — любити читати чи рахувати. У 3-х класах з'являється прагнення зайняти гідне місце в колективі, захоплює зміст знань (дізнатися про життя інших народів, навчитися пояснювати явища природи).

Пам'ять у молодших школярів переважно наочно-образна. Вони легко запам'ятовують конкретні предмети навіть з багатьма дета-

лями, але їм важко запам'ятати абстрактний матеріал, який розкриває зв'язки і відносини між явищами.

Недостатньо критично сформоване *уявлення* учня початкової школи. Інколи брехня дитини є виразом її фантазії: вона прагне всупереч правді розповісти щось цікаве і сама вірить у те, що придумала.

Від класу до класу удосконалюється *логічне мислення*. Якщо учні першого класу звертають увагу на зовнішні ознаки, то третьокласники вже виділяють родові поняття. Мова і мислення дітей яскраво та емоційно забарвлені.

Це одночасно не лише допомагає процесу їхнього навчання і виховання, а й ускладнює його. Тож учителю доводиться долати окремі недоліки в усному мовленні дітей — поспішність, неухважність, перескакування з одного на інше.

У процесі навчання в дітей *формується загальнотрудові уміння*: планувати, організовувати роботу свою і товаришів, здійснювати самооцінку і самоконтроль. Учні особливо цікавляться оцінкою, яку дають їм однокласники і гостро переживають, якщо ця оцінка не співпадає з очікуваною.

Ставлення дітей до довколишньої дійсності на ранніх ступенях розвитку будується на наслідуванні дорослих. Вони повторюють оцінки старших, інколи навіть копіюють їхні почуття, але за цими зовнішніми проявами осуду чи схвалення чогось часто надовго зберігається спокій почуттів. Нерідко причиною такого бездумного ставлення до чогось буває стиль роботи вихователя. Розповідаючи про події, людські вчинки, вчитель, наприклад, аналізує їх у чисто пізнавальному плані. Але цього явно недостатньо для пробудження почуттів у дітей.

Усе вище висловлене є основою для визначення основних професійних рис учителя початкових класів. І перше - це ставлення вчителя до своєї праці як до головного сенсу життя і діяльності:

- вибирати професію вчителя свідомо, відповідно до педагогічного покликання;
- любити педагогічну працю, прагнути до творчості в ній, використовувати прогресивні методи виховання і навчання;
- сприяти поліпшенню умов педагогічної праці, боротися з усім, що заважає вихованню підростаючого покоління;
- піклуватися про якісне поповнення професійної групи вчителів за рахунок здібної до педагогічної праці молоді;
- моральна відповідальність учителя за всебічний розвиток особистості учня;
- ставитись до учня як до особистості, поважати і підтримувати найцінніші її особистісні якості, сприяти розвитку;

- прагнути, щоб ставлення до учня було не просто діловим, офіційним, але й мало людський, товариський характер;
- любити дітей, бути уважним до кожної дитини, ставитись до її думок і вчинків як до значущих фактів;
- вивчати внутрішній світ учнів, умови їх життя і діяльності для того, щоб, приймаючи рішення, передбачати педагогічні і соціальні наслідки своїх дій;
- бути вимогливим до учня, бачити в мірі вимогливості міру поваги до нього. Вимогливість має бути педагогічно і соціально доцільною — доброзичливою, реальною, обґрунтованою, що сприяє всебічному розвитку учня;
- нести моральну відповідальність за характер моральних відносин у системі «учитель — учень», бути свідомим організатором цих відносин і перетворювати їх у засіб прилучення учнів до моралі;
- підходити до кожного учня з оптимістичною гіпотезою: вірити у великі можливості духовного і фізичного удосконалення вихованця, підтримувати його прагнення стати хорошою людиною;
- бути витриманим з учнями, вміти терпляче вислуховувати і виправляти будь-які їхні помилки;
- зцінювати свій авторитет як людини і професіонала в очах дітей, вважати себе відповідальним не тільки за свою поведінку і висловлені думки, але й за правильне їх розуміння учнями.
- не принижувати людської гідності дитини, бути нетерпимим до подібних дій своїх колег.

Особливої уваги заслуговує повага до учнівського колективу як важливого чинника всебічного розвитку учня:

- спиратися на учнівський колектив у будь-якій педагогічній справі, рахуватися з його думкою;
- сприяти формуванню, розвитку і зміцненню учнівського колективу і колективістських якостей учнів;
- використовувати учнівський колектив як важливу умову і засіб впливу на особистість учня;
- рахуватися з правом учнівського колективу вирішувати свої внутрішні справи;
- бачити рівень розвитку учнівського колективу і вклад окремих учнів у його розвиток;
- бути непримиренним до помилкових форм колективізму, до прояву індивідуалізму, що руйнує колектив учнів.

Неможлива педагогічна діяльність вчителя без піклування про організацію педагогічної співпраці з батьками учнів:

- усвідомлювати моральну відповідальність перед батьками учнів за якість навчання і виховання їхніх дітей;
- шукати педагогічні контакти з батьками учнів, бути відпові-

дальним за доброзичливість стосунків з ними, домагатися єдності педагогічного впливу обох сторін;

- сприяти формуванню в учнів поваги до своїх батьків;
- нести відповідальність за педагогічні погляди батьків учнів, сприяти їх удосконаленню;
- бути педагогічно вимогливим до батьків учнів щодо виховання дітей, ставити до них вимоги тільки обґрунтовані, педагогічно доцільні;
- не ображати батьківської любові до дітей, терпляче і поважно ставитись до критичних зауважень батьків, бачити в їхніх діях ділову форму допомоги у вихованні дітей.

Для змістовної творчої роботи педагога особливо необхідною є повага до колеги як товариша по роботі, підтримка його авторитету як важливого фактора спільного педагогічного впливу на дітей.

- бути поважливим і тактовним з кожним учителем, незалежно від статі і віку, індивідуальних особливостей і педагогічної майстерності;

- не прагнути піднести авторитет свого предмета за рахунок приниження інших навчальних предметів;

- бути уважним і доброзичливим до колег, які шукають нові шляхи і засоби виховання й навчання, допомагати їм своїми знаннями і досвідом;

- бути особливо уважним до майстра педагогічної праці, допомагати створенню сприятливих умов для його творчості, переймати й юширювати його досвід;

- допомагати молодшим і менш досвідченим колегам в удосконаленні їхніх педагогічних умінь і навичок, не допускати чванства своїм педагогічним досвідом та майстерністю;

- бути непримиримим до фактів антипедагогічної поведінки своїх колег, а також відповідальність учителя за педагогічну ефективність діяльності педагогічного колективу;

- узгоджувати свої педагогічні погляди і дії з діями своїх колег, домагатись єдності педагогічних вимог і впливів на учнів;

- вчитись у колективу, збагачувати свої педагогічні знання і вміння позитивним досвідом усього колективу;

- узгоджувати свої зусилля у пошуках нових методів і засобів педагогічного впливу на учнів із зусиллями всього колективу заради успіху спільної справи навчання й виховання, засуджувати прагнення працювати одинцем;

- робити свій внесок до педагогічного досвіду колективу, пропонувати колективу все краще, чим володіє вчитель, не допускати будь-яких педагогічних «секретів і таємниць» від членів свого колективу;

- з повагою ставитись до традицій колективу, які мають педагогічну цінність, боротися з традиціями і звичаями, морально і педагогічно недоцільними;

- нести відповідальність за рівень розвитку педагогічного колективу як суб'єкта педагогічної дії;

- залишатися непримиренним до всіх форм лжеколективізму та індивідуалізму, що підривають можливості навчально-виховного процесу.

І особливо актуальним професійним фактором є постійна робота вчителя над собою, удосконалення себе як особистості, яка постає головним чинником педагогічного впливу на учнів:

- піклуватися про свою моральність, ідейно-теоретичний та інтелектуальний розвиток, про підвищення рівня своєї культури як необхідної умови педагогічного впливу особистості і підвищення її педагогічної майстерності;

- бути прикладом для учнів, здійснювати постійний контроль за моральною стороною своєї поведінки, керувати своїми емоціями.

- піклуватися про свій авторитет — важливий фактор педагогічного впливу на учнів;

- бути самокритичним і вимогливим до себе, тверезо оцінювати відповідність своїх знань, умінь і навичок потребам виховання й навчання підростаючого покоління;

Вчитель також повинен практично сприяти керівнику школи у поліпшенні організації навчально-виховного процесу:

- дотримуватись дисципліни педагогічної праці, бути готовим підкоритися волі керівника колективу у процесі роботи;

- нести відповідальності за стиль, зміст і методи діяльності керівника школи, активно протистояти неправильним у педагогічному і соціальному смислі поглядам і діям керівника;

- прагнути до справедливої оцінки діяльності керівника учительського колективу, не перебільшувати його заслуг;

- не допускати підлабузництва щодо керівника педагогічного колективу, бути непримиренним до прояву цих якостей у своїх колег.

Завдання для самостійної роботи:

1. Назвіть загальноосвітні навчальні заклади, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти.

2. Назвіть терміни навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у ЗОЛІ I - III ст.

3. Поясніть, для кого школа організовує індивідуальне навчання.

4. Назвіть, які права мають педагогічні працівники загальноосвітнього закладу.

5. Поясніть, яке головне завдання загальноосвітніх закладів I ст.

Назвіть та охарактеризуйте основні професійні риси вчителя початкових класів.

7. Перерахуйте основні документи, що регламентують процес підготовки сучасного вчителя.

Тема 7. Педагогічні орієнтири у формуванні творчості майбутнього вчителя

Сучасний рівень усвідомлення проблем школи та учня постійно потребує нових підходів до розуміння суті професійної індивідуальності вчителя, психолого-педагогічних умов її становлення. Необхідно розвивати у майбутнього педагога прагнення й потребу усвідомити сврю особистісну і професійну сутність, місце і призначення в шкільному організмі, що розвивається, готовність до безперервного професійного самовдосконалення. Учитель сьогодні повинен мати право і бути здатним на власну вільну думку і творчу діяльність, а весь процес його професійно-педагогічної підготовки повинен здійснюватися таким чином (у змістовому, ціле мотиваційному, технологічному плані), щоб індивідуальна професійна сутність майбутнього вчителя стала однією з найважливіших його цінностей.

В основу особистісно професійного саморозвитку вчителя може бути покладена теоретична модель його індивідуальності як вихідне психолого-педагогічне поняття.

У психолого-педагогічних дослідженнях останніх років найчастіше використовували поняття «професіограма вчителя». У руслі цього підходу педагогічну діяльність описували з точки зору тих вимог, що при її виконанні висувалися до вчителя. Цей підхід дав змогу накреслити найефективніші шляхи підготовки вчителя-професіонала.

У структурі теоретичної моделі індивідуальності вчителя для психолого-педагогічного аналізу і визначення шляхів і засобів впливу та самовпливу нами виділено три основні тісно взаємопов'язані підструктури: індивіду, особистісну, суб'єкту.

Першим описав індивідуальність людини як інтеграцію «всіх властивостей людини як індивіда, особистості та суб'єкта діяльності» Б.Г.Ананьєв. У його роботах індивідуальність представлена як система, інтегральна властивість, яка виникла в результаті формування системи «індивід-особистість-суб'єкт». Елементи системи відображають певні сторони людини в їх множинних зв'язках, а «індивідуальність» як властивість, що виникла нещодавно і визначається структурою цілісної системи, характеризує людину як цілісну істоту. Визначення понять «індивід», «особистість», «суб'єкт»

та «індивідуальність» з позиції сучасної психолого-педагогічної науки потрібне для розв'язання проблеми формування професійної індивідуальності вчителя та подальшого вибору ним оптимальної для себе педагогічної технології. Особливе значення має виявлення зв'язків між складовими системи і виділення змістоутворювальних її компонентів (Б.Г.Ананьєв, О.М.Леонтьєв, Л.Г.Василенко та інші).

Нині немає ще єдиного загальноприйнятого трактування поняття «професійна індивідуальність вчителя». Останні дослідження психологів дають підставу підійти до цього терміну з позиції «системної якості» (В.П.Кузьмін, К.К.Платонов) як до багатоструктурного утворення, синтезу структур вчителя як індивіда, особистості й суб'єкта педагогічної діяльності. Елементи цієї системи відбивають певні частини концептуальної теоретичної моделі індивідуальності вчителя, виявляючи сутність даного педагогічного явища.

Нова властивість - індивідуальність конкретного вчителя. Особливістю цієї системи є те, що вона унікальна, досить стійка і дає змогу вчителю досягати високих результатів у мінливих умовах оточуючого педагогічного середовища, вибирати прийнятні та результативні особисто для нього технології.

З позицій системного підходу індивідуальність учителя, на нашу думку, має три найважливіших взаємопов'язаних компоненти:

індивідний - природна, біологічна, психофізіологічна основа;

особистісний - система особистісно і професійно значущих стосунків і властивостей особистості;

суб'єктний - рівень самодетермінації і спосіб самореалізації у професійно значущому середовищі.

Індивідні особливості вчителя становлять базову основу його професійної індивідуальності, а особистісно-суб'єктні - сутнісну. За всієї величезної значимості природних основ професійна індивідуальність може сформуватися лише на соціальному рівні - особистісно-суб'єктному. У ході професійно-педагогічної підготовки вчителя не можна спинятися на врахуванні його психолого-фізіологічних властивостей (таких, як темперамент, особливості пізнавальних процесів, здоров'я тощо). Необхідно перенести акцент на врахування й формування особистісних особливостей майбутнього педагога, озброїти його потребою і спроможністю керувати своїм професійним розвитком.

Учитель, як індивід, володіє вихідною цілісною композицією природних можливостей: загальним рівнем стану здоров'я; особливостями темпераменту і пізнавальних процесів (типом пам'яті, що переважає, уваги, уяви, загальною картиною мислення), спеціальними здібностями, в тому числі педагогічними. Процес формування індивідуальності вчителя детермінований ними в різному ступені.

Учитель, як особистість, має унікальну композицію специфічних особистих характеристик в системі стосунків з оточуючим педагогічним середовищем. Значимими для вчителя є такі особистісні особливості, як мотивація та напрям професійної діяльності, емпатія, толерантність, психологічна грамотність і компетентність, рівень розвитку комунікативних та організаційних здібностей, виявлення акцентуацій у педагогічній діяльності та багато іншого.

Учитель - не тільки професійно спрямована система, а й система, що саморегулюється. Це виявляється у відчутті й усвідомленні «професійного «Я». Воно включає в себе: образи «Я» («Я» в минулому, «Я» в теперішньому», «Я в майбутньому»), картину «Я», «Я-концепцію. Їх усвідомлення дає змогу вчителю зрозуміти зміни в провідній меті та мотивах, життєвих і професійних планах. Це суб'єктна основа індивідуальності вчителя.

Отже, індивідуалізувати професійно-педагогічну підготовку майбутнього вчителя як систему професійного розвитку можна на трьох рівнях:

1. Індивідному - передбачає врахування і самоврахування майбутнім учителем різноманітних природних властивостей особистості (темпераменту, особливості пізнавальних процесів, здібностей, емоційно-вольової сфери, здоров'я тощо).

2. Особистісному - передбачає врахування й формування системи професійно значущих стосунків і рис вчителя (ставлення до дитини, навчального предмета, колег по педагогічній взаємодії, педагогічній діяльності в цілому, професії вчителя; професійна спрямованість, специфіка виявлення акцентуацій характеру в професійній діяльності тощо).

3. Суб'єктному - озброює вчителя системою знань і раціональних прийомів самодетермінації й самореалізації, формує потребу й спроможність постійно регулювати свій професійний розвиток.

Розуміння вчителем своєї індивідуальної сутності, потреба мати свій власний стиль професійної діяльності і бути конкурентоздатним у сучасних соціально-економічних умовах підштовхує його до пошуку оптимальної особисто для нього педагогічної технології. Дослідження і спостереження за роботою вчителів дали змогу зробити висновок, що конкретна технологія висуває певні вимоги не тільки до рівня підготовки вчителя, а й до індивідуальної композиції особистісних якостей.

Педагогічна діяльність, як і будь-яка інша, має кількісну міру і якісні характеристики. Зміст та організацію педагогічної праці можна правильно оцінити, лише визначивши рівень творчого ставлення педагога до своєї діяльності, який відображає ступінь реалізації ним

своїх можливостей під час досягнення поставленої мети. Творчий характер педагогічної діяльності тому і є найважливішою її об'єктивною характеристикою. Вона обумовлена тим, що різноманітність педагогічних ситуацій, їх неоднозначність вимагають варіативних підходів до аналізу та вирішення поставлених завдань.

Творчість — це діяльність, яка породжує щось нове, раніше не відоме на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, вмінь, продуктів. Творчість має різні рівні. Для одного з них характерне використання вже відомих знань та розширення меж їх застосування; на іншому рівні створюється зовсім новий підхід, який змінює звичний погляд на об'єкт чи галузь знань.

Як специфічний вид людської діяльності творчість поряд із "новизною" характеризується і "прогресивністю". Справжня творчість гуманна за своєю природою, оскільки спрямована на розвиток та саморозвиток особистості, культури суспільства.

Визначаючи творчість як вид людської діяльності, В.Андреев відзначає такі ознаки, що характеризують її як цілісний процес:

- наявність протиріччя проблемної ситуації або творчого завдання;

- соціальна та особиста значимість і прогресивність, яка робить внесок у розвиток суспільства та особистості (антисоціальна діяльність, навіть у найвинахідливішій формі, — це не творчість, а варварство);

- наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов для творчості;

- наявність суб'єктивних передумов для творчості (знань, умінь, особливо позитивної мотивації, творчих здібностей особистості);

- новизна й оригінальність процесу і результату.

Якщо з названих ознак свідомо не врахувати хоча б однієї, творча діяльність або не здійсниться, або її не можна буде назвати творчою.

Академік В.Енгельгард писав, що творчість у своїх першоджерелах є результатом вродженої, фізіологічної потреби, це "результат певного інстинкту, який відчувається так само владно, як потреба птаха співати або прагнення риби підніматися проти течії бурхливої гірської річки".

Однак, творчість буває різною. Вона обумовлена творчим потенціалом особистості, який, якщо говорити про педагога, формується на основі нагромадженого ним соціального досвіду, психолого-педагогічних предметних знань, нових ідей, умінь та навичок, які дозволяють знаходити й застосовувати оригінальні рішення, новаторські

форми і методи й тим самим вдосконалювати виконання своїх професійних функцій. З іншого боку, досвід переконує, що творчість приходить лише тоді і тільки до тих, для кого характерне ціннісне ставлення до праці, хто прагне підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань та вивчення досвіду як окремих педагогів, так і їх колективів.

Нерідко про творчу природу праці педагога говорять, що вона переважно розумова, а значить, творча. Але розумову працю не можна ототожнювати з творчою. Без спеціальної підготовки, знань, які є відображенням узагальненого соціального досвіду, нагромадженого попередніми поколіннями, педагогічна творчість, крім як на рівні спроб та помилок, неможлива. Тільки ерудований, спеціально підготовлений педагог на основі глибокого аналізу ситуацій і усвідомлення сутності проблеми шляхом творчої уяви та мисленнєвого експерименту здатен знайти нові оригінальні шляхи і засоби її вирішення.

Творчий потенціал будь-якої людини, в тому числі й педагога, характеризується властивостями, які називають ознаками творчої особистості. Вчені-педагоги наводять різні такі ознаки, зокрема виділяють здатність особистості помічати й формулювати альтернативи, піддавати сумніву явне, уникати поверхових формулювань; вміння вникнути в проблему і в той же час відірватися від реальності, побачити перспективу; відмовитися від орієнтації на авторитети; вміння побачити знайомий об'єкт у новому контексті; готовність відмовитися від теоретичних суджень, поділу на чорне і біле, відійти від звичної життєвої рівноваги та усталеності заради невизначеності та пошуку.

Деякі вчені вважають творчою особистість, у якої важливою характеристикою є креативність як здатність перетворювати діяльність у творчий процес. Є.Громов та В.Моляко називають сім ознак креативності: оригінальність, евристичність, фантазія, активність, сконцентрованість, чутливість.

Викликає інтерес типологія творчої особистості, запропонована В.Андрєєвим, яка може бути поширена на педагогів.

Теоретик-логік — це тип творчої особистості, для якого характерна здатність до широких логічних узагальнень, класифікації та систематизації інформації. Люди такого типу чітко планують свою творчу роботу, широко використовують уже відомі методи наукових досліджень.

Людам цього типу притаманна і велика обізнаність та ерудиція. Спираючись на вже відомі теоретичні концепції, вони розпитують їх далі і все розпочате доводять до логічного завершення, нідтнер

джуючи свої аргументи посиланнями на численні першоджерела.

Теоретик-інтуїтивіст характеризується високорозвиненою здатністю до генерування нових, оригінальних ідей; люди з такими творчими здібностями — великі винахідники, творці нових наукових концепцій, шкіл і напрямів. Вони не бояться протиставити свої ідеї загальноприйнятим, наділені виключною фантазією та уявою.

Практик (експериментатор) завжди намагається свої нові оригінальні гіпотези перевірити експериментально. Люди такого типу полюбляють та вмюють працювати з технікою, в них завжди великий інтерес і здібності до практичних справ.

Організатор наділений високим рівнем розвитку відповідних здібностей. Такі люди вирізняються високою енергією, комунікабельністю, здатністю підпорядкувати своїй волі інших і націлювати їх на вирішення великих творчих завдань. Шд їхнім керівництвом створюються оригінальні наукові школи й творчі колективи.

Ініціатор характеризується ініціативністю, енергійністю, особливо на початкових стадіях вирішення нових творчих завдань. Але, зазвичай, такі люди швидко заспокоюються або переключаються на вирішення інших аналогічних завдань.

Творча діяльність учителя, на думку В.Краєвського, здійснюється у двох основних формах: застосування відомих засобів у нових поєднаннях щодо педагогічних ситуацій, які виникають у навчальному процесі, і розробка нових засобів щодо ситуацій, аналогічних тим, з якими вчитель мав справу раніше. На початковій стадії творчий педагогічний процес являє собою встановлення нових зв'язків і комбінацій з раніше відомих понять і явищ. Його реалізація потребує спеціальної методики, а оптимальні шляхи його здійснення можна визначити через алгоритм або за допомогою евристичної системи правил, виконуючи рішення які легше знайти. Вказівки до педагогічної діяльності, норми цієї діяльності — необхідне науково обгрунтоване керівництво для вчителя в його роботі. Виконання цих вказівок (якщо вони сприймаються саме як керівництво, а не догма) відкриває педагогу простір для творчої праці [10,56],

Прояв педагогічної творчості визначається структурою педагогічної діяльності, охоплює всі її сторони: конструктивну, організаційну, комунікативну, гностичну. Хоча для творчості в педагогічній діяльності необхідні такі умови (Н.Кузьміна, В. Кан-Калік):

- тимчасова спресованість творчості, коли між завданнями і способами їх вирішення не існує вільного часу;
- взаємодія творчості педагога з творчістю учня, з іншими педагогами;
- відстрочка результату і необхідність його прогнозування;

- атмосфера публічного виступу;
- необхідність постійного співвідношення стандартних педагогічних прийомів і нетипових ситуацій.

У сучасній літературі педагогічна творчість трактується як процес вирішення педагогічних завдань в обставинах, що змінюються. Звертаючись до вирішення великої кількості типових і нестандартних завдань, педагог, як і будь-який дослідник, будує свою діяльність згідно з правилами евристичного пошуку: аналіз педагогічної ситуації; проектування результату згідно з вихідними даними; аналіз засобів, необхідних для перевірки припущення і досягнення результату; оцінка отриманих даних; формування нових завдань.

Отже, досвід творчої педагогічної діяльності набувається за умови систематичних вправ у вирішенні спеціально дібраних завдань, що відображають педагогічну дійсність, та організації як навчальної, так і реальної професійно-орієнтованої діяльності майбутніх педагогів.

Однак творчий характер педагогічної діяльності не можна зводити лише до вирішення педагогічних завдань, тому що в творчій діяльності в єдності проявляється пізнавальний, емоційно-вольовий і мотиваційно-потрібні компоненти особистості.

Тож вирішення спеціально дібраних завдань, спрямованих на розвиток тих чи інших структурних компонентів творчого мислення (аналіз, що потребує долання бар'єрів і стереотипів; перебір варіантів, класифікація й оцінка і т.д.), є найважливішою умовою розвитку творчого потенціалу особистості педагога.

Творчість і діяльність педагога характеризуються різними рівнями, зокрема, вчені-педагоги В.Кан-Калік, Н. Никавдров виділяють такі:

- рівень елементарної взаємодії з класом: учитель використовує зворотний зв'язок, коригує свій вплив за його результатами, він не діє за досвідом інших учителів;
- рівень оптимізації діяльності на уроці, починаючи з його планування, коли творчість проявляється у вдалому виборі й доречному компонуванні вже відомого вчителю змісту, методів і форм навчання;
- евристичний, коли учитель використовує творчі можливості безпосереднього спілкування з учнями;
- вищий рівень творчості учителя, який характеризується його певною самостійністю, використанням готових прийомів, але в які вкладається особистісний початок, тому вони відповідають його творчій індивідуальності, особливостям особистості вихованця, конкретному рівню розвитку класу.

Згадані вчені-педагоги пропонують також варіанти співтворчості учителя з учнями:

- учитель не співвідносить свій творчий процес з діяльністю учнів він творить для себе і від себе;
- учитель співвідносить свою творчість з діяльністю класу, керує спільним творчим процесом;
- учитель враховує діяльність окремих учнів;
- учитель створює спільну концепцію уроку, враховує особливості окремих учнів.

Посилення уваги до педагогічної компетентності пов'язане з кардинальними змінами в уявленнях про педагогічну творчість. Сучасні дослідження переконують, що педагогічна творчість починається з глибокого розуміння вчителем сутності своїх педагогічних дій в умовах цілісної системи роботи. Шлях до педагогічної творчості інноваційного рівня пролягає через наявність системи в роботі вчителя, розуміння законів розвитку систем, які дозволяють усвідомити діалектичну сутність педагогічних явищ.

Ідея системного підходу не нова. Він є загальнонауковим методом розв'язання теоретичних і практичних проблем. Особливо перспективним прийнято вважати напрям, пов'язаний із застосуванням принципів системного підходу до аналізу і побудови моделей педагогічної діяльності. Проте слід зазначити, що в психолого-педагогічних дослідженнях індивідуальної педагогічної діяльності учителя цей метод застосовується порівняно недавно, а сама проблема є недостатньо розробленою.

Досить докладно в педагогічній літературі вивчене питання осмислення і розробки системи роботи учителя щодо розв'язання конкретних педагогічних завдань (формуванню пізнавальної активності учнів, їх розумової самостійності тощо). Вченими пропонуються також конкретні шляхи створення учителем системи діяльності на окремому уроці. Звертається увага на те, що розвиток індивідуального стилю, почерку педагогічної діяльності вчителя, його особистої методичної системи є найважливішим результатом реалізації головних функцій методичної роботи.

У полі зору дослідників — педагогічне явище *"творча лабораторія вчителя"*, яке є одним з найбільш споріднених з поняттям *"система роботи"*. Зокрема, Ю.Л.Львова пов'язує проблеми формування творчої лабораторії вчителя з процесом підготовки нестандартних уроків, позааурочного заходу, виступу на семінарі, написання статті. На думку вченого, "елементом творчої лабораторії вчителя є знання механізмів свідомого приведення себе до творчого стану і управління ними в потрібний момент", У цьому все ж таки слід вбачати локальні дії вчителя [6,74].

Справді, творчість педагогів неповторна і, зрозуміло, науковий

аналіз педагогічної діяльності вирізняє унікальність творчого методу кожного з них, проте даний метод побудований не на описові, а на принципах порівняльного дослідження, якісно-кількісного аналізу. Перспективним у зв'язку з цим є напрям, пов'язаний із застосуванням принципів системного підходу до побудови (конструювання), аналізу індивідуальної педагогічної діяльності учителя і побудови моделей цієї діяльності.

У педагогіці існують численні варіанти застосування загальної теорії систем до аналізу педагогічної діяльності. Так, Н.В. Кузьміна, ввівши поняття педагогічної системи, виокремлює не тільки її структурні складові, але й функціональні компоненти педагогічної діяльності. Провідна наукова проблема педагогіки і педагогічної психології полягає в тому, щоб з'ясувати, яким саме чином ці складові системи залежать одна від одної.

Оригінальний підхід до конструювання педагогічної діяльності учителя розроблений А.К.Марковою. У структурі діяльності учителя вона виділяє такі складові: професійні психологічні і педагогічні знання, професійні педагогічні уміння, професійні психологічні позиції і настанови учителя, особистісні особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями та уміннями.

Система роботи — це продумане використання сукупності взаємопов'язаних типів і видів навчальних занять, змісту, форм і методів виховання, що функціонують як одне ціле; технологія індивідуальної педагогічної діяльності, що підлягає постійному вдосконаленню, оновленню і подальшій заміні на іншу педагогічну систему якісно більш високого рівня і, можливо, іншої концептуальної орієнтації, зумовленої соціальними потребами і новітніми досягненнями педагогічних наук. Це цілісне утворення, що живе за певними ритмами, принципами та правилами функціонування [7,22].

Система роботи вчителя має технологічну побудову, яка передбачає орієнтацію на чітко поставлені цілі; визначає характер і послідовність дій головних суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямованих на досягнення педагогічних цілей шляхом вирішення низки педагогічних завдань. Наявність системи в роботі гарантує учителю досягнення певної навчальної мети через визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат; надає учителю можливість поглянути на себе збоку і задатися питанням: у чому його, вчителя, консервативність, що є для нього традиційним, а що підлягає негайному перегляду і зміні. Без системи в роботі відбувається втрата цілісності вчительської праці.

Технологічний підхід до побудови індивідуальної педагогічної

діяльності учителя включає наступні компоненти: формування концепції особистої педагогічної діяльності (визначення провідних принципів діяльності, постановку цілей, їх узгодження з концептуальними засадами вітчизняної освіти, уточнення завдань, чітку орієнтацію цілісного навчально-виховного процесу), розробку теоретичної моделі системи роботи (визначення структурних компонентів і взаємозв'язків між ними), її корекцію під час апробації, визначення ефективності (продуктивності) системи, розробку програми її подальшого розвитку. Структурними елементами педагогічної системи є: суб'єкт і об'єкт педагогічного впливу, предмет їх сумісної діяльності, цілі навчально-виховного процесу та засоби педагогічної комунікації./

Отже, педагогічна майстерність - це діяльність учителя на рівні відомих зразків і еталонів, викладених у методичних розробках і рекомендаціях, прямо не пов'язана зі стажем роботи. На відміну від майстерності, педагогічна творчість, як зазначає А.К. Маркова, - це завжди пошук і знаходження нового: чи для себе (виявлення варіативних нестандартних способів вирішення педагогічних завдань), або для себе та інших (створення нових оригінальних підходів, окремих прийомів, що переростають у педагогічний досвід).

Індивідуальність системи роботи учителя забезпечується різноманітністю можливих способів розв'язання завдань і тим, що не всі способи наявні, деякі необхідно створювати самому. Останнє закладає фундамент педагогічної творчості і, зокрема, механізм включення учителя в системний творчий пошук.

Учитель має усвідомити свою систему роботи, тому її необхідно ідейно обґрунтувати. Йдеться про концепцію педагогічної діяльності вчителя. У наш час рішучого значення набули ціннісні орієнтації педагога. Саме тому учителеві необхідно вирішити проблему: чи зможе він вибудувати свою систему цінностей, висловити свою точку зору, здійснити перехід від усвідомлення себе "гвинтиком" машини освіти до нової ролі діяльнісного суб'єкта.

Концепція педагогічної діяльності — це продукт педагогічного самовизначення учителя, сформована світоглядна орієнтація, його педагогічне кредо, моральний вибір, який необхідно зробити, щоб забезпечити інтелектуальний та творчий розвиток учнів, їх особистісне становлення. Педагогічне самовизначення в межах цілісної професійної діяльності учителя виступає як проблема соціально-психічна. Мова йде про виявлення фахового призначення, яке спрямовує професійний розвиток учителя, визначення ним свого місця в освітньому середовищі [1,173].

Проблема вибору є однією з головних проблем учителя-практи-

ка в умовах існуючого розмаїття освітнього простору. Певний педагогічний вибір спрямовує професійний розвиток учителя, формує його здібності та інтереси, окреслює професійне і соціальне середовище, в якому він стверджуватиме себе як компетентна особистість. Учитель, що має власну систему роботи, завжди може раціонально обґрунтувати й логічно пояснити свій вибір і спрогнозувати результат.

Без вироблення особистої концепції можливі тільки штамп, механічна копія, але не творчість. Обґрунтування концепції особистої творчої діяльності стимулює евристичне мислення вчителя, виводить його на вибір оптимальних засобів, методів, форм роботи, створення власного педагогічного стилю, почерку. Таким чином, концепція педагогічної діяльності учителя є засобом його індивідуальної професійної самореалізації. Педагогічна самореалізація — це ствердження себе як компетентної особистості, втілення в практичній діяльності індивідуальних цінностей, досягнення свідомої педагогічної мети, реалізація і розвиток педагогічних здібностей, що відбуваються при взаємодії вчителя з головними суб'єктами освітнього простору.

Індивідуальна педагогічна творчість—ось вищий продукт науково-методичної системи. Індивідуальний шлях творчої людини передбачає прагнення вийти з-під нормування, що тисне і обмежує. У найближчому майбутньому професійне самовизначення вчителя має стати об'єктивною реальністю, а не бажаною ілюзією. Учителю важливо оволодіти знаннями, як побудувати і надалі розвивати індивідуальну систему роботи, діагностувати власні педагогічні дії в умовах цілісної системи, якою є система роботи. Допомогти побудувати цей індивідуальний шлях кожному учителю — пріоритетне завдання науково-методичної діяльності.

Першим етапом у процесі освоєння передового педагогічного досвіду є виявлення його з-поміж маси позитивного. Це досить складна проблема. Адже творчі відкриття, паростки нового вкраплені у повсякденній практиці великої кількості працівників народної освіти. У період реалізації реформи, інтенсивного розвитку і удосконалення всієї системи освіти важливо не загубити жодної творчої знахідки, "навчитись працювати систематично, використовуючи свій же досвід, свою ж практику!"

Виявлення передового досвіду здійснюється на основі його комплексної оцінки, яку доцільно здійснювати за допомогою системи критеріїв та їхніх показників, що всебічно відображають сутність і зміст практичного досягнення.

Бесіди з працівниками народної освіти, вивчення матеріалів, у

яких узагальнено досвід, свідчать, що окремі практичні працівники застосовують критерії для оцінки досвіду нормально, не усвідомлюючи повною мірою зміст і сутність кожного з них, не володіють технологією їх застосування.

Оцінити складне явище за одним критерієм неможливо, але, як доведено практикою, цей процес ускладнює і застосування надмірної кількості показників. Виходячи з цього, для оцінки педагогічного досвіду як передового доцільно застосувати не більше 5—7 критеріїв. Основні з них:

1. Актуальність і соціальна значущість досвіду.
2. Новизна і прогресивність.
3. Результативність і дійовість.
4. Стабільність і повторюваність.
5. Перспективність.

Легко помітити, що за домінуючою в них функцією ці критеріїв поділяються на дві групи:

- критерії, за допомогою яких оцінюється педагогічний досвід як передовий (1-3);
- критерії, на основі яких визначається можливість і доцільність вивчення та поширення досвіду (4, 5).

Кожен з критеріїв характеризується сукупністю показників, які сприяють конкретизації і практичному його застосуванню.

Зупинимося на характеристиці основних критеріїв передового педагогічного досвіду та їх показників.

Актуальність, соціальна значущість досвіду. Передовим можна вважати досвід, що спрямований на вирішення найактуальніших проблем навчання і виховання. В умовах докорінної перебудови соціально-економічного розвитку країни завдання, що стоять перед сучасною школою, є основою визначення актуальності і соціальної значущості досвіду.

Новизна і прогресивність — це критерій, за допомогою якого передовий досвід виділяється з-поміж маси позитивного, що його оточує. Новизна передового досвіду може мати різний характер — від наукового відкриття до раціоналізації окремих сторін педагогічної праці.

Новизну і прогресивність досвіду характеризують такі показники:

- 1) відкриття нових форм, методів, способів педагогічної діяльності, вихід за межі відомого в науці і масовій критиці;
- 2) творча реалізація в досвіді нових теоретичних концепцій, ідей;
- 3) творче впровадження нових форм, методів, способів педагогічної діяльності з врахуванням місцевих умов;

- 4) раціоналізація окремих сторін педагогічної діяльності;
- 5) використання методичних рекомендацій, розроблених вченими, методистами, кращими вчителями;
- 6) оптимальна організація педагогічної діяльності, яка служить зразком для оточуючої критики.

Щоб оцінити новизну передового педагогічного досвіду, необхідно порівняти, співставити його з тим, що вже відомо з такої ж теми в науці та практиці, тобто необхідно виявлене співставити з певним еталоном. Еталон, з яким співставляється досвід, може бути ідеальною чи матеріалізованою моделлю, яку складають ті, хто досвід вивчає. При цьому враховуються найновіші досягнення педагогічної теорії і практики. За еталон може виступати професіограма вчителя конкретної спеціальності, модель явища або процесу, опис діяльності тощо. Співставлення з еталоном має бути творчим. Принципова відмінність досвіду від еталону детально вивчається. Перші два показники критерію новизни характеризують новаторський досвід. Це можна сказати, приміром, про практику А. С. Макаренка, який виробив нові підходи до виховання в умовах соціалістичного суспільства. Новаторським є досвід М. П. Гузика, який творчо реалізував у своїй роботі нові теоретичні концепції, ідеї (показник 2).

Раціоналізаторський досвід виявляють учителі, які творчо втілюють у практику нові форми, методи й способи педагогічної діяльності (показники 3, 4). Зразковий досвід має відповідати 5 і 6 показникам.

Нове знання, що формується в зразковому досвіді, має відносний, суб'єктивний характер. Воно є новим лише для певної групи осіб (школи району). Подібний досвід має всі ознаки передового, але при порівнянні його з еталоном об'єктивно нових елементів не виявляється.

Результативність і дійовість — невід'ємний показник передового досвіду — передбачає забезпечення відповідного вимогам рівня знань, умінь і навичок, розвитку учнів, їхніх ідейно-моральних якостей, культури.

Без високої результативності досвід не може називатися передовим. Але виявлення передового досвіду не слід починати з аналізу результативності педагогічної діяльності — часто високі результати можуть бути випадковими. Великої шкоди завдає формальне ставлення до визначення результативності (лише оцінки в журналі, абсолютна тиша або надмірна активність на уроці тощо).

Основні показники результативності:

- 1) наявність в учнів міцних і стійких знань з основ наук, умінь і навичок в обсязі державних програм з урахуванням індивідуальних особливостей і здібностей кожного учня;

2) високий рівень розвитку відповідно з віковими особливостями і здібностями учнів (застосування знань у нестандартних ситуаціях, вміння аргументувати, доводити думку, діалектично мислити тощо);

3) вихованість учнів, сформованість їхнього світогляду, переконань та ідеалів;

4) суспільна активність (виконання громадських доручень, участь у суспільно корисній праці);

5) дотримання навчальної і трудової дисципліни, Статуту середньої школи, Правил для учнів;

6) оптимальне використання учнями й учителем власних сил і відведеного часу для досягнення високих результатів.

Стабільність і повторюваність. Відомо, що досвід — це ті методи і прийоми, які регулярно повторюються. Однак при оцінці досвіду як передового слід звернути на цей критерій особливу увагу. Як відомо, у педагогічній практиці бувають випадки, коли деякі тимчасові позитивні результати широко популяризуються, їх значення без особливих підстав перебільшується, набуває сенсаційного характеру.

Основні показники стабільності:

1) функціонування досвіду не менше 3—4 років;

2) перевірка досвіду в практиці інших педагогів, в інших педагогічних умовах.

Перспективність характеризує досвід з точки зору можливості творчого наслідування його іншими. Цей критерій потребує перш за все відділення типового, суттєвого в досвіді від індивідуального, що притаманне його носію.

Крім того, важливо визначати, чи мають вирішальне значення на формування досвіду конкретні місцеві умови. Отже, основними показниками перспективності є:

1) наявність у досвіді типового, суттєвого, доступного для творчого наслідування іншими;

2) переконаність, що наслідування досвіду не потребує створення особливих педагогічних умов.

Визначення критеріїв та їхніх показників для оцінки педагогічного досвіду як передового є змістовою основою методики виявлення кращого досвіду.

Майбутній учитель вже за студентською лавою повинен мати чітке уявлення про свій правовий статус педагогічного працівника. У «Положенні про загальноосвітній навчальний заклад» чітко визначено професійні права і обов'язки педагогів, а саме:

Педагогічні працівники загальноосвітнього закладу мають право:

- самостійно обирати форми, методи, засоби навчальної роботи, не шкідливі для здоров'я учнів;
- брати участь у роботі методичних об'єднань, зборів загальноосвітнього навчального закладу, у заходах, пов'язаних з організацією навчально-виховної роботи;
- обирати форми підвищення своєї кваліфікації;
- проводити в установленому порядку науково-дослідну, експериментальну, пошукову роботу;
- вносити пропозиції керівництву загальноосвітнього навчального закладу і органам управління освітою щодо поліпшення навчально-виховної роботи;
- на соціальне і матеріальне забезпечення відповідно до законодавства;
- об'єднуватися у професійні спілки та бути членом інших об'єднань громадян, діяльність яких не заборонена законодавством.

Педагогічні працівники загальноосвітнього навчального закладу зобов'язані:

- забезпечувати належний рівень викладання навчальних дисциплін відповідно до навчальних програм, дотримуючись вимог «Державного стандарту загальної середньої освіти»;
- сприяти розвитку інтересів, нахилів та здібностей дітей, а також збереженню їх здоров'я;
- утверджувати особистим прикладом і настановами повагу до державної символіки, принципів загальнолюдської моралі;
- виконувати статут загальноосвітнього навчального закладу, правила внутрішнього розпорядку, умови контракту чи трудового договору;
- брати участь у роботі педагогічної ради;
- виховувати в учнів повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, духовних та культурних надбань народу України;
- готувати учнів до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- дотримуватись педагогічної етики, моралі, поважати гідність учнів;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну і політичну культуру;
- виконувати накази і розпорядження керівника навчального закладу, органів управління освітою.

Завдання для самостійної роботи:

1. Охарактеризуйте поняття „професійна індивідуальність вчителя”.
2. Перерахуйте три рівні індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя.
3. Проаналізуйте педагогічну діяльність як процес постійної творчості.
4. Назвіть та, охарактеризуйте типологію творчої особистості.
5. Поясніть структуру і рівні педагогічної діяльності.
6. Охарактеризуйте педагогічне явище „творча лабораторія вчителя”.
7. Визначте технологічну побудову системи роботи вчителя.
8. В чому полягає концепція педагогічної діяльності вчителя.
9. Дайте характеристику процесу виявлення передового педагогічного досвіду.
10. Назвіть основні критерії оцінки педагогічного досвіду.
11. Визначте професійні права, і обов'язки вчителя згідно „Положення про загальноосвітній навчальний заклад”.

ІІІ. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1-2. Особливості модернізації
вищої педагогічної освіти в Україні і Європі

Практичне заняття 1(2 год.)

1. Роль освіти в розвитку партнерства України з іншими державами
2. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України на сучасному етапі
3. Основні завдання, принципи та етапи формування європейської вищої педагогічної освіти
4. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у педагогічних вузах України

Тема 3. Специфіка самостійної роботи студентів
у педагогічних університетах

Практичне заняття 2 (2 год.)

1. Зміст і форми самостійної роботи студентів
2. Методика підготовки студента до лекції, семінарського і практичного заняття
3. Методика пошуку студентами наукової та навчальної інформації, самостійна робота з книжкою
4. Науково-дослідницька робота студентів

Тема 4. Організаційно-педагогічні засади практичної
підготовки майбутнього вчителя початкової школи

Практичні заняття 3 (2 год.)

1. Місце педагогічної практики у становленні майбутнього вчителя-класовода
2. Програма практичної діяльності студентів у процесі навчання у ВУЗІ
3. Організаційно-методичні засади проведення педагогічних практик
4. Формування у студентів дослідницьких умінь під час педагогічних практик

Тема 5-6. Професіограма майбутнього вчителя - класовода і реформа початкової ланки загальної середньої освіти

Практичне заняття 4 (4 год.)

1. Школа першого ступеня — початкова ланка в системі освіти України та її роль у національному відродженні
2. Соціальна роль учителя, його функції, вимоги до нього
3. Зміст теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя
4. Місце педагогічного спілкування у професійній діяльності педагога

Тема 7. Педагогічний досвід — основа становлення творчої особистості майбутнього вчителя

Практичне заняття 5 (2 год.)

1. Педагогічний досвід - підвалини становлення творчої особистості вчителя-класовода
2. Творчий характер діяльності вчителя початкової школи
3. Педагогічна майстерність і шляхи оволодіння нею
4. Самовиховання і його роль у професійному становленні майбутнього вчителя-класовода

ІV. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО ДОСЛІДНІ ТА ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Тематика індивідуальних засідань для студентів

1. Тенденції розвитку вищої педагогічної освіти України на сучасному етапі
2. Творчий характер діяльності вчителя
3. Вимоги до особистості вчителя на сучасному етапі
4. Педагогічне покликання і педагогічні здібності
5. Професійна етика і педагогічний такт учителя
6. Морально-психологічний клімат у педагогічному колективі
7. Ерудиція і культура вчителя
8. Педагогічна майстерність і шляхи оволодіння нею
9. Кваліфікаційна характеристика вчителя як модель професійно-педагогічної підготовки в університеті
10. Роль педагогічних практик — спостережень у підготовці майбутнього вчителя
11. Особливості підготовки студентів до педагогічної практики в літніх дитячих оздоровчих таборах
12. Самостійна робота студентів та її види
13. Роль суспільно-гуманітарних дисциплін у професійній підготовці майбутнього вчителя
14. Участь студентів у науково-дослідній роботі
15. Наукова організація праці студента
16. Методика роботи з книгою
17. Психолого-педагогічні основи професійного самовиховання
18. Принципи побудови системи освіти України
19. Мета і завдання початкової ланки загальноосвітньої школи
20. Особливості сучасного молодшого школяра
21. Особливості навчально-виховної роботи в сільській школі
22. Школа - центр суспільного виховання
23. Психолого-педагогічна характеристика сучасного студента
24. Суть і зміст програми професійного самовиховання
25. Характеристика прийомів самовиховання
26. Працездатність та умови її збереження
27. Педагогічне спілкування і його місце у професійній діяльності вчителя
28. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування
29. Виховна робота вчителя початкових класів
30. Педагогічна творчість та її ознаки

ТЕСТИ

'Вступ до спеціальності'

1. Визначити головні якості людини з вищою освітою:

- a) здатність вчитися
- b) глобальне мислення
- c) культурна компетентність
- d) функціональна грамотність
- e) екологічність, естетичність, етичність
- f) професійна універсальність
- g) професійна гнучкість
- h) здатність застосовувати знання у конкретних ситуаціях
- i) відповідальність, дисциплінованість, акуратність, духовний контроль та прихильність до праці.

2. Система освіти в Україні складається із:

- a) закладів освіти, наукоЕі-виробничих підприємств, самоврядування в галузі освіти
- b) науково-методичних і методичних установ, закладів освіти
- c) закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти

3. Назвіть державні органи управління вищою освітою України:

- a) Міністерство освіти і науки України
- b) Державна акредитаційна комісія
- c) Вища атестаційна комісія України
- d) Центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані заклади освіти
- e) Верховна Рада України, Кабінет міністрів України

4. Назвіть вищі заклади освіти 3-4 рівнів акредитації:

- a) технікум, коледж, інститут, ПТУ
- b) університет, інститут, консерваторія, академія

5. Кому підпорядковані вищі навчальні заклади 1-2 рівнів акредитації:

- a) Відділу освіти рай(міськ)держадміністрації, рай(міськ)методкабінету
- b) обласному інституту післядипломної освіти
- c) Управлінню освіти і науки обласної держадміністрації, Міністерству освіти і науки України
- d) ВАК України
- e) АПМ України

6. У ВНЗ яких рівнів акредитації здійснюється підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- a) молодший спеціаліст
- b) бакалавр
- c) спеціаліст, магістр

7. Якому освітньо-кваліфікаційному рівню відповідає даний вислів: "Це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно орієнтовані уміння і знання щодо узагальненого об'єкта праці і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад":

- a) магістр
- b) спеціаліст
- c) бакалавр

8. Яке звання присуджується особам, що захистили докторську дисертацію:

- a) кандидат наук
- b) доктор наук
- c) старший науковий співробітник

9. До ВНЗ першого рівня акредитації відносяться:

- a) інститут, консерваторія, академія, університет
- b) коледж
- c) технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти

10. Що є результатом другого циклу навчання за Болонським процесом:

- a) академічний ступінь бакалавра
- b) академічний ступінь магістра

11. Назвіть органи громадського самоврядування у галузі освіти:

- a) Всеукраїнський з'їзд працівників освіти
- b) Загальні збори колективу навчального закладу
- c) районна, міська, обласна конференції педагогічних працівників
- d) Державна акредитаційна комісія

12. Назвіть основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти:

- a) введення двоциклового навчання
- b) впровадження кредитної системи
- c) формування системи контролю якості освіти
- d) розширення мобільності студентів, викладачів
- e) привабливість Європейської системи освіти
- f) правильної відповіді немає

13. Який академічний ступінь присвоюється по завершенні першого циклу за Болонською системою:

- a) спеціаліст
- b) магістр

c) бакалавр

14. Який академічний ступінь присвоюється по завершенні другого циклу за Болонською системою:

- a) спеціаліст
- b) магістр
- c) бакалавр

15. За якими освітніми принципами здійснюється навчально-виховна діяльність закладів освіти:

- a) доступність
- b) рівність
- c) гуманізм, демократизм
- d) науковий, світський характер освіти
- e) інтеграція з наукою та виробництвом
- f) взаємозв'язок з наукою інших країн

16. Назвіть дошкільні заклади освіти:

- a) дитячі ясла, садки
- b) дитячі ясла-садки сімейні, прогулянкові
- c) дитячі будинки
- d) дитячі садки інтернатного типу
- e) школа I ступеня

17. Назвіть-загальноосвітні навчальні заклади, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти:

- a) середня загальноосвітня школа
- b) спеціалізована
- c) семінарія, ліцей, колегіум
- d) вечірня школа
- e) ВНЗ III рівня акредитації

18. Назвіть термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти:

- a) 4 роки
- b) 6 років
- c) 3 роки
- d) 12 років

19. Для кого школа організовує індивідуальне навчання:

- e) учні виявили бажання вчитися індивідуально
- f) учні мають високі навчальні можливості
- g) учні не можуть відвідувати школу за станом здоров'я
- h) учні не хочуть відвідувати школу
- i) учні не спроможні засвоїти навчальний матеріал в обсязі базового рівня у визначені державою терміни

20. У яких закладах здобувають професійну освіту:

a) ПТУ

- b) професійно-художнє училище
- c) загальноосвітня школа
- d) навчально-виробничий центр
- e) професійне училище соціальної реабілітації

21. Яка кваліфікація присвоюється випускникам професійно-технічних закладів освіти:

- a) вчитель початкових класів
- b) кваліфікований робітник

22. У яких закладах здійснюється позашкільна освіта:

- a) палаци, будинки, станції дитячої творчості
- b) професійно-художнє училище
- c) учнівські та студентські клуби
- d) дитячо-юнацькі спортивні школи

23. Практична підготовка майбутнього педагога здійснюється через:

- a) навчальні та фахові практики
- b) педагогічні та психологічні дисципліни
- c) фахову підготовку

24. Про яку форму навчального заняття йде мова: "Одна з форм навчальних занять, розмова викладача зі студентами

для з'ясування рівня їхніх знань":

- a) лекція
- b) колоквиум
- c) практичне заняття
- d) спецсеінар

25. Яка робота виконується всіма студентами згідно навчального плану та захищається в присутності 2-3 викладачів відповідної кафедри:

- a) дипломна робота
- b) курсова робота
- c) кваліфікаційна робота

26. Якому поняттю відповідає визначення: "Короткий виклад змісту документа чи його частини що включає основні фактичні зведення і висновки, необхідні для первісного ознайомлення з документом і визначення доцільності звертання до нього":

- a) конспект
- b) реферат
- c) курсова робота

27. Що є ефективною формою організації навчання:

- a) лекція
- b) самостійна робота студента
- c) практичне заняття
- d) індивідуальне заняття

28. Назвіть види лекцій:

- a) вступна, підсумкова
- b) оглядова, тематична
- c) вступна, оглядова, тематична, підсумкова

29. Назвіть форми контролю ЗУН студента:

- a) залік
- b) екзамен
- c) курсова робота
- d) державний іспит

30. Назвіть види контролю ЗУН студента:

- a) попередня перевірка
- b) поточна перевірка
- c) тематична перевірка
- d) підсумкова перевірка
- e) дипломна робота

**31. Назвіть основні види само-
стійної роботи студентів:**

- a) написання курсових, дипломних робіт
- b) науково-дослідна робота студентів
- c) написання рефератів
- d) робота з книгою
- e) правильної відповіді немає
- f) інші варіанти відповіді

32. Назвіть види читання:

- a) попереднє, вибіркове
- b) наскрізне, аналітичне
- c) змішане, повторне
- d) ланцюжком

**33. Якому поняттю відповідає
визначення "дослівно переда-
ний текст з книги, що
найбільш характерно відобра-
жає ту чи іншу думку автора":**

- a) теза
- b) анотація
- c) рецензія
- d) цитата

34. Що таке діяльність:

- a) це праця, що є соціальним понят-
тям істинної само визначеності
людини в діяльному середовищі
- b) це вправність, набута в повсяк-
денній праці
- c) це робота фахівця

**35. Назвіть уміння, які не-
обхідні для професійної педа-
гогічної діяльності:**

- a) комунікативні
- b) організаторські
- c) діагностичні
- d) проєктувальні
- e) дидактичні
- f) аналітичні

36. Назвіть вимоги до особис-

тості вчителя:

- a) педагог має бути різнобічно еру-
дованою людиною
- b) має бути розумна любов до дітей
- c) знати свій предмет і суміжні
- d) уміти передавати свої знання
іншим
- e) вміти володіти своєю емоційно-
вольовою сферою

**37. Назвіть рівні оволодіння
педагогічною майстерністю:**

- a) елементарний
- b) базовий
- c) досконалий
- d) творчий

**38. Про яку якість вчителя го-
ворять: "Загальновизнана уч-
нями та їхніми батьками зна-
чущість достоїнств й заснова-
на на цьому сила його вихов-
ного впливу на дітей":**

- a) педагогічний такт
- b) педагогічна майстерність
- c) авторитет

**39. Яка періодичність прове-
дження атестації педагогічних
працівників:**

- a) один раз на 5 років
- b) один раз на 3 роки
- c) щорічно

40. Назвіть стилі спілкування;

- a) авторитарний
- b) демократичний
- c) ліберальний
- d) педагогічний

**41. Хто проводить атестацію
педагогічних працівників:**

- a) директор школи
- b) Інспектор відділу освіти іай(місь-
к)держадміністрації
- c) Атестаційна комісія
- d) Педагогічна рада школи

**42. Назвіть етапи процесу сца-
мовиховання майбутніх педа-
гогів:**

- a) самопізнання
- b) самооцінка
- c) самоаналіз
- d) самоспостереження
- e) самозобов'язання
- f) самозвіт

43. Назвіть прийоми самовиховання:

- a) самопереконуювання, самонавіювання
- b) самозаохочення, самоосуд
- c) самонаказ, самоконтроль, самозвіт
- d) самооцінка

44. Які види педагогічних практик проводяться на II курсі:

- a) дидактична (спостереження за навчальною роботою)
- b) ЛОТ (практика в дитячих таборах)
- c) виховна (позакласна та позашкільна освітньо-виховна)
- d) навчально-виховна практика в школі

45. За основними завданнями визначте вид педагогічної практики "Організація і проведення дозвільної, оздоровчої, просвітницької роботи з дітьми. Удосконалення комунікативних, організаторських, аналітичних, діагностичних умінь і професійно значимих особистісних якостей. Формування дидактичних умінь":

- a) навчально-виховна практика в школі
- b) педагогічна практика в дитячих таборах
- c) позакласна та позашкільна освітньо-виховна практика

46. Назвіть етапи проходження практики:

- a) ознайомлюючий
- b) підготовчий

- c) виробничий
- d) підсумковий

47. Який із критеріїв оцінки педагогічного досвіду дозволяє ділити передовий досвід з-поміж масового?

- a) результативність.
- b) стабільність.
- c) перспективність.
- d) новизна.
- e) актуальність.

48. Назвіть педагога-новатора, темою досвіду якого є використання диференційованого підходу до учнів на уроках у 1 - 4 класах.

- a) В.О. Сухомлинський.
- b) С.П. Логачевська.
- c) Ш.О. Амонашвілі.
- d) В.Ф. Пяталов.
- e) С.М. Лисенкова.

48. Виберіть відповідь, у якій названо форми впровадження у практику передового педагогічного досвіду.

- a) методичні об'єднання вчителів, школи передового педагогічного досвіду, конференції, семінари.
- b) бесіди, лекції, розповіді, відеозаписи уроків, журнальні статті.
- c) тижні педагогічної майстерності, плакати, буклети, книги, перегляд діалогів і кодозаписів.
- d) книги, статті з досвіду роботи.
- e) кінофільм з досвіду роботи,
- f) правильної відповіді немає.

49. Виберіть відповідь, у якій правильно визначено основні критерії оцінки передового педагогічного досвіду.

- a) стабільність, доступність, новизна, практичність, науковість.
- b) результативність, перспективність, актуальність, раціональність, дослідництво.

с) перспективність, новизна, актуальність, результативність, стабільність.

сі) актуальність, новизна, доцільність, науковість, практичність,

е) правильної відповіді немає.

50. Виберіть відповідь, у якій правильно визначено суть передового педагогічного досвіду.

а) ППД — це досвід, який забезпечує високу результативність на основі сумлінного виконання педагогами своїх обов'язків та використання методичних розробок.

б) ППД - це досвід, який забезпечує високу результативність на основі новаторства та використання методичних рекомендацій.

с) ППД - це досвід, який забезпечує високу результативність як на основі новаторства, так і сумлінного виконання своїх обов'язків,

д) ППД - це досвід, який забезпечує високу результативність на основі упровадження ідей науки в практику.

е) ППД - це досвід, який забезпечує високу результативність на основі використання нових педагогічних ідей.

51. Виберіть відповідь, у якій правильно названо послідовність вивчення передового педагогічного досвіду.

а) теоретична підготовка, визначення педагогічної проблеми та об'єкта для вивчення досвіду, попереднє вивчення досвіду, основне вивчення досвіду.

б) попереднє вивчення досвіду, основне вивчення досвіду, визначення провідних ідей досвіду, оцінка перспективності досвіду.

с) формулювання педагогічної проблеми та об'єкта вивчення досвіду, попереднє вивчення, теоретична підготовка, основне вивчення досвіду, визначення провідних ідей досвіду

д) теоретична підготовка, попереднє вивчення досвіду, основне вивчення досвіду, опис досвіду, вироблення методичних рекомендацій.

е) визначення об'єкта для вивчення досвіду, попереднє вивчення досвіду, основне вивчення досвіду, опис досвіду, вироблення методичних рекомендацій.

52. На які види поділяють передовий педагогічний досвід у залежності від характеру його новизни?

а) раціоналізаторський і колективний.

б) новаторський та індивідуальний.

с) зразковий, раціоналізаторський, дослідницький,

д) локальний і комплексний.

е) дослідницький, комплексний, локальний.

53. Хто є автором книги «Метод опережающего обучения»?

а) С.П. Логачевська.

б) С.М. Лисенкова.

с) В.О. Сухомлинський.

д) Ш.О. Амонашвілі.

е) А.С. Макаренко.

54. Про який вид досвіду йде мова у такій характеристиці: «Педагогічний досвід характеризується відкриттям нових форм, методів, способів педагогічної діяльності, виходом за межі відомого в науці і масовій практиці»?

а) зразковий.

б) дослідницький.

с) раціоналізаторський.

- d) масовий.
e) недостатній.

55. Про який критерій передового педагогічного досвіду йде мова у такій характеристиці: «Даний критерій передбачає функціонування досвіду протягом кількох років, тому що тимчасові позитивні результати ще не дають підстав говорити про досвід як передовий»?

- a) стабільність.
b) актуальність.
c) новизна.
d) результативність.
e) перспективність.

56. На якому рівні узагальнено передовий педагогічний досвід, який включає опис конкретних педагогічних дій, за допомогою яких досягається висока результативність, показ переваг перед масовою педагогічною практикою та розкриття оптимальних умов його використання?

- a) На методичному рівні.
b) На науковому рівні.
c) На практичному рівні.
d) На теоретичному рівні.
e) Правильної відповіді немає.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ПРИСВОЮВАНИХ СТУДЕНТАМ

Модуль (поточне тестування)							Творче завдання	Підсумковий тест	Сума
Змістовний модуль 1				Змістовний модуль 2			15	35	100
				22					
T 1	T 2	T3	T 4	T 5	T 6	T 7			
8	6	8	6	8	6	8			

Шкала оцінювання:

- 85-100 балів - *відмінно*;
65-84 балів - *добре*
35-64 балів - *задовільно*;
1-34 балів - *незадовільно*.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: опорні конспекти лекцій, комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни, першоджерельні та ілюстративні матеріали, нормативні документи.

СЛОВНИК ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

АБСТРАГУВАННЯ - процес мислення, у результаті якого людина, відволікаючи від несуттєвого, утворює поняття, виходячи від конкретного до абстрактного, наповнюючи абстрактно конкретним змістом.

АВТОРИТАРНИЙ - заснований на сліпому підпорядкуванні влади, що прагне затвердити свій авторитет; владний.

АВТОРИТАРНИЙ СТИЛЬ - (лат. *auctoritas* — влада) — стиль спілкування, що ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості.

АВТОРИТЕТ ІСТИННИЙ - вплив на особистість, що ґрунтується на чесному, правдивому житті батьків, наповненому гуманізмом, любов'ю до дітей, відповідальністю за їх виховання.

АВТОРИТЕТ ФАЛЬШИВИЙ - вплив на особистість, що ґрунтується на помилковому уявленні про мету і засоби виховання, методами і засобами, які дають тимчасові результати, викликають зовнішню слухняність дітей.

АВТОРИТЕТ БАТЬКІВСЬКИЙ - відмінні особливості окремої людини чи групи, завдяки яким вони заслуговують на довіру і можуть завдяки цьому здійснювати позитивний вплив на погляди і поведінку інших людей; визнаний вплив батьків на переконавання й поведінку дітей, який ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів і вчинків.

АДАПТАЦІЯ - пристосування індивіда до середовища, що змінилося за допомогою різних засобів впливу.

АНАЛІТИЧНИЙ МЕТОД - метод, що передбачає мислений або практичний розклад цілого на частини з метою вивчення суттєвих ознак цих частин.

АФЕКТИВНИЙ - емоційно пофарбований.

БАЛ - результат оцінювання навчальної праці учнів в умовно-формальному відображенні у числовому вимірі.

БАР'ЄР ПСИХОЛОГІЧНИЙ - мотив, що перешкоджає виконанню визначеної дії, зокрема спілкуванню з окремою людиною чи групою людей.

БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ - форма роботи школи з батьками для забезпечення соціально-педагогічних зв'язків дитячих освітньо-виховних закладів із сім'єю.

БЕЛІ-ЛАН КАСТЕРСЬКА ФОРМА НАВЧАННЯ - форма організації навчання, яка полягала в тому, що один учитель керував навчальною діяльністю великої групи учнів (200— 250 осіб), залучаючи до цієї роботи старших учнів (моніторів); учитель спочатку навчав моніторів, а потім вони у малих групах навчали своїх товаришів («взаємне навчання»).

БЕСИДА - метод навчання, що передбачає використання попереднього досвіду учнів з певної галузі знань і на основі цього залучення їх за допомогою діалогу до усвідомлення нових явищ, понять або відтворення уже набутих.

БРИГАДНО-ЛАБОРАТОРНА ФОРМА НАВЧАННЯ - форма організації навчання, яка полягала в тому, що клас ділили на бригади (по 5—9 осіб), на чолі яких стояли обрані бригадири; навчальні завдання давались на бригаду, яка й мала працювати над їх виконанням; успіхи навчальної праці визначались за якістю звіту бригадира.

ВЕРБАЛЬНИЙ - усний, словесний.

ВИДИ ОСВІТИ - загальна, політехнічна, професійна.

ВИДИ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ - біологічний (фізичний), психічний, соціальний.

ВИДИ СПІЛКУВАННЯ - вербальне, мануальне (лат. *manualis* — ручний), технічне, матеріальне, біоенергетичне.

ВИМОГА - метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Види вимог: вимога-прохання, вимога-довіра, вимога-схвалення, вимога-порада, вимога-натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні, вимога-осуд, вимога-недовіра, вимога-погроза.

ВИХОВАННЯ - соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості; вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей.

ВИЩА ОСВІТА - передбачає забезпечення фундаментальної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного процесу, формування інтелектуального потенціалу суспільства.

ВПРАВА - метод виховання, що передбачає планомірне, організоване, повторюване виконання певних дій з метою оволодіння вміннями і навичками поведінки.

ВПРАВА - метод навчання, який передбачає цілеспрямоване, багаторазове повторення учнями певних дій чи операцій з метою формування умінь та навичок.

ВСЕБІЧНЕ ВИХОВАННЯ - виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей Щодо вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

ГАРМОНІЙНЕ ВИХОВАННЯ - передбачає, щоб якості щодо вимог складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

ГІДНІСТЬ - моральне поняття, що виражає уявлення про цінності людини як особистості, особливе моральне ставлення людини до самої

себе і ставлення до неї спільноти, її середовищі якої визначається цінність особистості.

ГІПОТЕЗА - твердження про факти, емпіричні зв'язки чи принципи функціонування і розвитку явищ, що не мають обґрунтування, або визнані недостатньо обґрунтованими.

ГНОСЕОЛОГІЯ - теорія пізнання.

ГРУПА - людська спільність що виділяється в соціальному цілому на основі визначеної ознаки. Наприклад, мала, велика, дифузійна, формальна, неформальна, умовна, реальна, референтна.

ГРУПОВА ФОРМА НАВЧАННЯ - навчання учителем групи учнів, які перебувають на різних рівнях вікового й розумового розвитку без дотримання розкладу і регламенту.

ГУМАНІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ - створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища;

ГУМАНІЗМ - (лат. *humanus* — людський, людяний) — прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найвищу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист прав на свободу, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ - (грец. *humanitas* - людство, людяність) освіти - зростання ролі і значення людських відносин, взаємного прийняття учасників навчального процесу для успішності освіти в цілому.

ГУМАННИЙ - людяний, людинолюбний.

ДАЛЬТОН-ПЛАН - форма організації навчання, яка передбачала таку технологію: зміст навчального матеріалу з кожної дисципліни розділявся на частини (блоки), кожен учень у вигляді плану отримував індивідуальне завдання, самостійно працював над його виконанням, звітувався про роботу, набираючи певну кількість балів, а потім отримував наступне завдання. Учителів відводилась роль організатора, консультанта. Учні з класу в клас переводили не по закінченню навчального року, а залежно від рівня оволодіння програмовим матеріалом (3—4 рази на рік).

ДЕДУКТИВНИЙ МЕТОД - вивчення навчального матеріалу від загального до окремого, одиничного.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ - принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію навчально-виховних закладів; забезпечення співробітництва вихователів і вихованців; врахування думки колективу й кожної особистості; визначення особистості як вищої природної і соціальної цінності;

ДЕМОКРАТИЧНИЙ СТИЛЬ - (гр. *demokratia* — влада народу, народовладдя) - врахування думки і волі колективу в організації життєдіяльності вихованців.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ - метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів в їх натуральному вигляді, динаміці.

ДЕРЖАВНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ - визначає перелік навчальних дисциплін, який є обов'язковим для вивчення у всіх загалом освітніх закладах.

ДИДАКТИКА - (гр. *didaktikos* — навчаю) — галузь педагогіки, яка в навчально-виховних закладах розробляє теорію освіти і навчання.

ДИСЦИПЛІНА - (лат. *disciplina* — вчення, виховання, розпорядок) - певний порядок поведінки людей, що забезпечує узгодженість дій у суспільних стосунках, обов'язкове засвоєння і виконання особистісно встановлених правил.

ДІАГНОСТИКА - аналіз стану об'єктів і процесів, виявлення проблем їхнього функціонування і розвитку.

ДОГМАТИЧНИЙ ТИП НАВЧАННЯ - тип навчання, що характеризується такими особливостями: учитель повідомляє учням певний обсяг знань в готовому вигляді без пояснення; учні заучують знання без усвідомлення та розуміння і майже дослівно відтворюють завчене.

ДОМАШНЯ ФОРМА НАВЧАННЯ - форма організації навчання, яка передбачає самостійне виконання учнями навчальних завдань у позаурочний час (безпосередньо вдома, в групах подовженого дня та ін.).

ДОСЛІДНИЙ МЕТОД - залучення учнів до самостійного розв'язання пізнавальної задачі з використанням необхідного обладнання.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ - початковий структурний компонент системи освіти, який забезпечує розвиток і виховання дітей в родині та дошкільних виховних закладах (дитячих яслах, садках).

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ - (гр. *oikos* — дім, середовище + *logos* — вчення) - озброєння людини знаннями в царині екології і формування у неї моральної відповідальності за збереження природного довкілля і розумного співіснування з ним.

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ - виховання, що передбачає розв'язання таких завдань: формування економічного мислення, озброєння економічними знаннями, вміннями та навичками економічних взаємин.

ЕКСКУРСІЯ - (лат. *excursio* — поїздка, прогулянка) — форма навчальної роботи, спрямована на вивчення учнями при керівній ролі

учителя певних явищ, процесів, предметів шляхом безпосереднього їх сприймання в конкретному виробничому, природному середовищі.

ЕСТЕТИКА - (гр. *aisthesis* відчуття, почуття) — наука про прекрасне та його роль у житті людини, про нагальні закони художнього пізнання дійсності, розвитку мистецтва.

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА - сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприйняття явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий людину світ, оберігати красу природи.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ - розвиток у людини почуттів прекрасного, формування умінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, вміти відрізнити красиве від потворного, жити за законами духовної краси.

ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ - певні уявлення людини про красу, в основі яких лежать критерії, за якими вона оцінює ті чи інші явища, предмети.

ЕСТЕТИЧНІ СМАКИ - стійке, емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного, що має вибірковий, суб'єктивний характер.

ЕТИЧНА БЕСІДА - бесіда, що передбачає використання наявного у вихованця соціального досвіду з метою розширення його і забезпечення умов для усвідомлення особистісної сутності тих чи інших правил, норм поведінки.

ЕТНОПЕДАГОГІКА (гр. *ethnos* — плем'я, народ) - наука, що вивчає особливості розвитку і становлення народної педагогіки.

ЗАВДАННЯ ВИХОВАННЯ - забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

ЗАГАЛЬНА ОСВІТА - оволодіння знаннями з основ наук і підготовка учнів до отримання професійної освіти.

ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА - провідна складова системи освіти, що забезпечує освіту і виховання дітей 6—18 років, підготовку їх до отримання професійної освіти та трудової діяльності.

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ - набуті попередніми поколіннями, незалежно від расової, національної чи релігійної приналежності, морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки й життєдіяльності окремої людини або певних спільнот.

ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ КОЛЕКТИВ - усі вихованці і педагоги певного загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ - принципи, що відображають необхідне, стійке, повторюване, загальне для даної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності.

ЗАКОНОМІРНОСТІ НАВЧАННЯ - принципи, що виражають найбільш необхідне, суттєве, істотне, загальне для організації навчання.

ЗАОХОЧЕННЯ - метод виховання, що передбачає педагогічний вплив на особистість і виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей та стимулювання до активної діяльності.

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ - засоби, що включають великий обсяг навчального обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (*книги, картини, зошити, письмове обладнання, технічні засоби навчання та ін.*).

ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ - надбання матеріальної і духовної культури (художня і наукова література, музика, театр, радіо, телебачення, витвори мистецтва, навколишня природа та ін.), форми і види виховної роботи (збори, бесіди, конференції, ігри та ін.), які використовуються у процесі дії того чи іншого методу.

ЗДІБНОСТІ - індивідуально-психологічні особливості людини, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного роду діяльності.

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ - життєдіяльність людини з урахування особливостей і можливостей свого організму, забезпечення соціально-економічних і біологічних умов для його розвитку і збереження.

ЗМІСТ ОСВІТИ - чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими людина оволодіває у певному навчальному закладі.

ЗНАННЯ - ідеальне вираження в знаковій формі об'єктивних властивостей і зв'язків світу природного і людського; результат відображення оточуючої дійсності.

ІДЕАЛ - (гр. *idea* - уявлення, ідея) — поняття моральної свідомості і категорія етики, що містить у собі вищі моральні вимоги, можлива реалізація яких особисто дала б змогу їй набути досконалості; образ найбільш цінного і великого в людині.

ІДЕОЛОГІЯ - система ідей і поглядів: правових, філософських, релігійних, естетичних, політичних, що виражає інтереси соціальних груп.

ІЛЮСТРАЦІЯ - метод навчання, який передбачає показ предметів і процесів у їх символічному зображенні (фотографії, малюнки, схеми тощо).

ІНДИВІДУАЛІЗМ - властивість особистості, обумовлена перевагою цілей діяльності, спрямованих на задоволення тільки особистих потреб свого "Я" при ігноруванні суспільних.

ІНДИВІДУАЛЬНА ФОРМА НАВЧАННЯ - навчання учителем одночасно лише одного учня.

ІНДУКТИВНИЙ МЕТОД - вивчення предметів, явищ від одиничного до загального.

ІНСТРУКТАЖ - метод навчання, що передбачає розкриття норм поведінки, особливостей використання методів і навчальних засобів, дотримання техніки безпеки напередодні залучення їх до процесу виконання навчальних операцій.

ІНТЕЛЕКТ (*inieiēciuз* — пізнання, розуміння, розум) - суб'єктивна здатність людини здійснювати доцільно орієнтовану діяльність, що дає змогу особистості забезпечувати активну діяльність у природному й соціальному середовищі.

ІНТУЇЦІЯ - здатність збагнення істини шляхом безпосереднього її розсуду без обґрунтування за допомогою доказів.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН - документ, який визначає форми і зміст навчально-методичної й організаційної роботи навчально-виховного закладу на навчальний рік, яка регламентована конкретними строками виконання.

КАТЕГОРІЇ ДИДАКТИКИ (гр. *katēgoria* — ствердження. основна й загальна ознака) — загальні поняття, що відображають найбільш суттєві властивості і відношення предметів, явищ об'єктивного світу; розряд, група предметів, явищ, які об'єднані спільністю певних ознак.

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ - класифікація, що передбачає групування методів навчання залежно від джерел інформації, логіки мислення, рівня самостійності у процесі пізнання.

КЛАСОВОД - педагог, який здійснює безпосереднє керівництво первинним учнівським колективом.

КОГНІТИВНИЙ — пізнавальний.

КОЛЕКТИВ - соціально значима група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у напрямку досягнення означеної мети і мають органи самоврядування.

КОЛЕКТИВНІ ТВОРЧІ СПРАВИ - форма позакласних виховних заходів, у підготовці та проведенні яких беруть участь усі члени дитячого колективу, причому кожен учень має змогу виявити і розвинути свої творчі інтереси та можливості.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ - підхід до виховання, що передбачає єдність мети, завдань і засобів її досягнення шляхом діяльності різних соціальних інститутів (*сім'ї, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації*).

КОМУНІКАТИВНИЙ - схильний, здатний до комунікації, тобто встановленню контактів і зв'язків, що легко встановлює їх.

КОНФЛІКТ - зіткнення сторін, думок, сил: вища стадія розвитку протиріч у системі відносин людей, соціальних груп і інститутів, суспільства в цілому, що характеризується посиленням протилежних тенденцій і інтересів сторін.

КОНЦЕПЦІЇ ВИХОВАННЯ (лат. *conceptio*— сукупність, система) - система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння,

глумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини.

КОНЦЕПЦІЯ - система поглядів: ведуча думка чи добуток наукової праці.

КРИТЕРІЙ - ознака, за яким класифікуються, оцінюються відповідним індикатором ті чи інші явища, чи діяльність.

ЛАБОРАТОРНИЙ МЕТОД - метод навчання, що передбачає організацію навчальної роботи з використанням спеціального обладнання та за визначеною технологією для отримання нових знань або перевірки певних наукових гіпотез на рівні досліджень.

ЛЕКЦІЯ - це метод навчання, за допомогою якого учитель в словесній формі розкриває сутність певних явищ, наукових понять, процесів, які перебувають між собою в логічному зв'язку, об'єднані загальною темою.

ЛІБЕРАЛЬНИЙ СТИЛЬ (лат. *liberalis* - вільний) - безпринципне байдуже ставлення до негативних дій вихованців, потурання учням.

ЛІДЕР - (англ. *leader* - вести, керувати) - член колективу, який у важливих ситуаціях здатний здійснювати помітний вплив на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу, вести його за собою.

ЛОГІКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ - оптимально-ефективний шлях руху пізнавальної діяльності людини від початкового рівня знань, умінь, навичок і розвитку до потрібного рівня знань, умінь, навичок і розвитку. Вона охоплює ряд компонентів: усвідомлення і розуміння навчальних завдань; самостійна діяльність спрямована на оволодіння знаннями; визначення законів і правил; формування умінь і навичок; застосування знань на практиці; аналіз та оцінювання навчальної діяльності учнів.

МЕНТАЛІТЕТ (лат. *mentaliz* - розумовий; *mentis* - думка) - світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, особливості прояву національного характеру, своєрідність вдачі, ставлення до навколишнього світу.

МЕТА ВИХОВАННЯ - ідеальне передбачення кінцевих результатів виховання.

- **МЕТОД "ВИБУХУ"** - спосіб впливу педагога на вихованця засобами, протилежними до тих, що звичайно очікує особистість від вихователя.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ (гр. *methodos* — спосіб пізнання, шлях дослідження) - упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань.

МЕТОДИ ВИХОВАННЯ - способи впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування у нього стійких переконань і певних норм поведінки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ прийоми, способи та процедури емпіричного і теоретичного пізнання явищ і процесів педагогічної дійсності.

МЕТОДОЛОГІЧНА ФІЛОСОФСЬКА ТЕОРІЯ ПИШАННЯ - основа процесу навчання: від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДИДАКТИКИ наукової засади, що обґрунтовують закономірності, шляхи пізнавальної діяльності людини.

МИЛОСЕРДЯ - добре, співчутливе ставлення до людини, яка переживає горе, страждає.

МИСЛЕННЯ - процес опосередкованого відображення об'єктивної дійсності у зіставленнях, взаємозв'язках її структурних компонентів.

МОДУЛЬНЕ НАВЧАННЯ (лат. *modulus*— міра) - така організація навчального процесу, яка скерована на засвоєння довершеного блоку адаптованої інформації і забезпечує оптимальні умови соціально-особистісного зростання учасників педагогічного процесу.

МОРАЛЬ (лат. *moralis* - моральний, від *mores* - звичаї) - одна із форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ - виховання, що передбачає оволодіння нормами і правилами моральної поведінки, формування почуттів та переконань, умінь та навичок.

МОТИВ — спонукання до діяльності, зв'язане з задоволенням потреб; сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість; усвідомлювана причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків особистості.

МОТИВИ НАВЧАННЯ (фр. *motif*, від лат. *moveo* - рухаю) - внутрішні психічні сили (рушії), які стимулюють пізнавальну діяльність людини. Види мотивів: соціальні, спонукальні, пізнавальні, професійно-ціннісні, меркантильні.

НАВИЧКИ - застосування знань на практиці, що здійснюється на рівні автоматизованих дій шляхом багаторазових повторень.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА - документ, в якому подається характеристика змісту навчального матеріалу із визначенням розділів, тем, орієнтовної кількості годин на їх вивчення.

НАВЧАЛЬНИЙ ДОКУМЕНТ - в якому визначається план для кожного типу загальноосвітніх навчально-виховних закладів, перелік навчальних предметів, порядок їх вивчення за роками, кількість годин на тиждень на їх вивчення, структура навчального року.

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК - навчальна книга, в якій подається зміст навчального матеріалу, що не завжди відповідає вимогам діючої програми, а виходить за її межі; визначаються додаткові завдання,

спрямовані на розширення пізнавальних інтересів учнів, розвиток їхньої самостійної пізнавальної діяльності.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ - дидактично обґрунтована система знань, умінь та навичок, виокремлених з відповідної вузької галузі науки чи мистецтва для вивчення у навчальному закладі.

НАВЧАННЯ - двосторонній процес діяльності учителя й учнів, спрямований на оволодіння знаннями, вміннями і навичками, інтелектуальний розвиток особистості, формування наукового світогляду, оволодіння методами пізнавальної діяльності.

НАРОДНА ПЕДАГОГІКА - галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, які відображають погляди на систему, напрями, форми, засоби виховання і навчання підростаючого покоління.

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ - ґрунтується на сучасних досягненнях науки і техніки, на всебічному методологічному аналізі процесу праці, комплексному використанні факторів, що дають змогу досягти максимальних результатів.

НАЦІОНАЛЬНА ГІДНІСТЬ - характеризує особистість з погляду розширення поняття духовних цінностей за межі свого «Я» і поєднання особистісних переживань, відчуттів із загальнонаціональними цінностями.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ - історично зумовлена і створена самим народом система виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, які спрямовані на доцільну організацію діяльності членів суспільства, у процесі якої відбувається процес оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність народу.

НАЦІОНАЛЬНІ МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ - історично зумовлені і створені певним етносом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї, обряди, практичні дії, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але вирізняють певні національні прояви, своєрідність у поведінці і служать основою соціальної діяльності людей окремої етнічної-групи.

НОРМИ МОРАЛЬНІ - вид соціальних норм, що регулюють моральну поведінку взаємини людей, що є підставою оцінки їхніх вчинків.

НОРМИ СОЦІАЛЬНІ - сукупність норм, що регулюють поведінки людини в суспільстві, у колективі, його взаємини із суспільством і окремими людьми.

ОБОВ'ЯЗОК - категорія етики, що виражає моральні вимоги, які для конкретної особистості, спеціальної групи в конкретних соціальних умовах є внутрішньо необхідними.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ (лат. *optimus* - найкращий, найзручніший) - процес створення найбільш сприятливих умов (добір методів, засобів навчання, забезпечення санітарно-гігієнічних умов,

емоційних чинників та ін.) для отримання бажаних результатів без додаткових витрат часу і фізичних зусиль.

ОРГАНИ САМОВРЯДУВАННЯ - уповноважені колективу на основі демократичних виборів, які допомагають педагогові здійснювати керівні функції, підтримувати зв'язки з уповноваженими інших колективів.

ОСВІТА - сукупність знань, умінь і навичок, набутих у навчальних закладах або шляхом самоосвіти, а також сам процес оволодіння знаннями.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД - індивідуальний підхід до людини як інтегральної особистості.

ОСОБИСТІТЬ - соціально-психологічне поняття; людина, яка характеризується з соціально-психологічного погляду у першу чергу рівнем розвитку психіки, здатністю до засвоєння соціального досвіду, можливістю спілкуватися з іншими людьми.

ОЦІНКА - система певних показників, які відображають об'єктивні знання та уміння учнів, що виражаються в оцінювальній характеристиці.

ПЕДАГОГІКА (гр. *paisek* - діти; *aho* - веду) - наука про навчання, освіту і виховання.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ - досконале творче виконання учителем-вихователем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального і морально-духовного розвитку.

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА (гр. *technike* — вправний, досвідчений) - сукупність раціональних засобів та особливостей поведінки учителя-вихователя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з окремим учнем чи всім класним колективом відповідно до поставленої мети вихователя і конкретних об'єктивних та суб'єктивних передумов (вміння в галузі культури мовлення; володіння своїм тілом, мімікою, пантомімою, жестами; вміння одягатися, слідкувати за своєю зовнішністю; дотримання темпу і ритму роботи; вміння спілкуватися; володіння психотехнікою).

ПЕДАГОГІЧНА РАДА - об'єднання педагогів навчально-виховного закладу з метою розгляду питання організації та удосконалення навчально-виховного процесу.

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ - система органічної соціально-психологічної дії учителя-вихователя і вихованця у всіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості.

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО - напрям у діяльності учителів і вихованців, який передбачає соціально-психологічне усвідомлення педагогами і вихованцями спільності дії у всіх видах праці на основі демократизму, що сприяє розвитку творчих сил і пізнавальних інтересів учнів, формуванню вільної діяльності особистості.

ПЕРВИННИЙ КОЛЕКТИВ - група дітей, які навчаються в одному класі.

ПЕРЕВИХОВАННЯ - система виховних впливів педагога на вихованця з метою гальмування негативних проявів у поведінці й утвердження позитивних якостей в діяльності.

ПЕРЕКОНАННЯ - раціональна моральна основа діяльності особистості, яка дає змогу їй здійснювати певний вчинок свідомо; основна моральна настанова, яка визначає мету і напрям вчинків людини, тверда впевненість у чомусь, заснована на певній ідеї, на світогляді.

ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПЛАН загальноосвітнього навчально-виховного закладу - документ, який визначає стратегічні напрямки розвитку школи на 5—10 років.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ - сприйнятливий.

ПІДРУЧНИК - навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з певної дисципліни відповідно до вимог діючої програми.

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА - вид цілеспрямованої виховної роботи з учнями, яка здійснюється учителями-вихователями в позаурочний час.

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ - складові системи освіти, спрямовані на забезпечення потреб людини у задоволенні інтересів та схильностей, здобуття дітьми додаткових знань, умінь та навичок, розвиток інтелектуальних потенційних можливостей, сприяють майбутньому професійному вибору особистості.

ПОЗАШКІЛЬНА ВИХОВНА РОБОТА - вид цілеспрямованої виховної роботи учнями, яка здійснюється за межами школи під керівництвом педагогів-вихователів позашкільних дитячих виховних закладів.

ПОЗАШКІЛЬНІ ДИТЯЧІ ВИХОВНІ ЗАКЛАДИ - організації та установи, які займаються питаннями всебічного гармонійного розвитку школярів відповідно до їх пізнавальних інтересів та творчих нахилів.

ПОКАРАННЯ - метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків, щоб відбулося заміщення їх позитивними діями.

ПОЧУТТЯ - стійке емоційне ставлення людини до явищ дійсності, що відображає значення цих явищ у зв'язку з її потребами і можливостями, вищий ступінь емоційних процесів.

ПОЯСНЕННЯ - вербальний метод навчання, за допомогою якого учитель розкриває сутність певного явища, закону, процесу.

ПРАВИЛА НАВЧАННЯ - регулятивні міркування про конкретні дії вчителя та учнів з метою реалізації **ВИМОГ** того чи іншого принципу-

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ - формування у людей правової свідомості, вмінь і звичок розумно діяти у правовому полі, активної позиції у правовій сфері.

ПРАКТИЧНА РОБОТА - метод навчання, спрямований на використання здобутих знань у розв'язанні практичних завдань.

ПРИВЧАННЯ - організація планомірного і регулярного виконання вихованцями певних дій з елементами примусу, обов'язковості з метою формування стійких звичок у поведінці.

ПРИЙОМ ВИХОВАННЯ - складова методу, що визначає шлях реалізації вимог певних методів виховання.

ПРИЙОМ НАВЧАННЯ - складова методу, певні разові дії, спрямовані на реалізацію вимог тих чи інших методів.

ПРИКЛАД - метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ (лат. *principium* - основа, начало) - вихідні положення, які є фундаментом змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховного процесу.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ - основоположні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми і методи навчальної роботи відповідно до мети виховання і закономірностей процесу навчання.

ПРИНЦИПИ ОСВІТИ - це вихідні положення, що лежать в основі діяльності усєї системи освіти в Україні та її структурних підрозділів.

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ - вихідні положення, які визначають основні напрямки, форми, засоби і методи керівництва загальноосвітніми навчально-виховними закладами.

ПРИНЦИПИ НАУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ - вихідні положення, які лежать в основі доцільної й ефективної праці учителя-вихователя, оптимального підходу до вибору методів, прийомів та засобів продуктивної діяльності.

ПРИРОДНІ ФАКТОРИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ - сонце, повітря, вода.

ПРОБЛЕМНИЙ ВИКЛАД - створення учителем проблемної ситуації, надання допомоги учням у виділенні та «прийнятті» проблемного завдання, використання словесних методів для активізації розумової діяльності учнів, спрямованої на задоволення пізнавальних інтересів.

ПРОБЛЕМНИЙ ТИП НАВЧАННЯ - вирізняється тим, що учитель створює певну пізнавальну ситуацію, допомагає учням виділити проблемне завдання, зрозуміти його і «прийняти»; організовує учнів на самостійне оволодіння новим обсягом знань, які необхідні для розв'язання завдання; учитель пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці.

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА - освіта, спрямована на оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що необхідні для виконання завдань професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ (лат. *adaplatia*, від *adapio* - пристосовую) - забезпечення умов для пристосування, звикання особистості до умов праці на певному виробництві чи в організації.

ПРОФЕСІЙНА ІНФОРМАЦІЯ - ознайомлення учнів з різними професіями та з потребами у фахівцях певного профілю в країні (регіоні).

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ - цілеспрямована діяльність вихователя, скерована на надання допомоги вихованцям у свідомому виборі професії.

ПРОФЕСІЙНА КОНСУЛЬТАЦІЯ - індивідуальні поради конкретній особистості щодо найбільш доцільних професій, які відповідають її інтересам, здібностям, психолого-фізіологічним можливостям.

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНА ОСВІТА - освіта, що забезпечує здобуття громадянами певної професії відповідно до їх покликання, інтересів та здібностей, соціальну підготовку до участі у продуктивній праці.

ПРОФЕСІОГРАМА - опис вимог, соціально-психологічних і фізичних особистісних якостей, які висуває певна професія.

ПРОФЕСІЯ (лат. *professio* - офіційно зазначене заняття) - вид трудової діяльності, що вимагає певних знань та трудових навичок і є джерелом існування, життєдіяльності.

РАДА ШКОЛИ - об'єднання працівників загальноосвітнього закладу II—III ступенів, учнів, батьків і громадськості, яке діє у період між загальними зборами (конференцією) і з метою вирішення соціально-організаційних й економічних питань життєдіяльності загальноосвітнього навчально-виховного закладу.

РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА (англ. *rating* - оцінка, порядок, класифікація) - визначення рівня оволодіння учнями змістом навчального матеріалу кожної навчальної теми, блоку, цілісного курсу.

РЕСПОНДЕНТ - обличчя, що відповідає на питання анкети.

РІВНІ ОСВІТИ - рівні, що передбачають поступовість отримання загальноосвітньої і професійної підготовки шляхом проходження певних етапів: початкова освіта, базова загальна освіта, повна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова вища освіта, повна вища освіта.

РІВНІ СПІЛКУВАННЯ - залежно від змісту і спрямованості дій партнерів виділяють такі рівні спілкування: конвенційний, примітивний, маніпулятивний, стандартизований, ігровий, діловий, духовний.

РОЗВИТОК - специфічний процес змін, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного, накопичення КІЛЬКІСНИХ змін і перехід їх в якісні.

РОЗКЛАД УРОКІВ - документ, який регламентує навчально-виховну діяльність учителів та учнів на кожен день і робочий тиждень шляхом системи уроків.

РОЗПОВІДЬ - метод навчання, який передбачає оповідну, описову форму розкриття навчального матеріалу з метою спонукання учнів до створення в своїй уяві певного образу.

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ - виховання, спрямоване на опанування системою знань про наукові засади розвитку природи і су-спільства; розвиток потенційних інтелектуальних сил особистості; формування культури розумової праці.

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ - формування у людини любові до праці як природної потреби; забезпечення соціально-психологічних умов для розвитку і підтримання фізичного та психічного напруження особистості з метою утримання членів суспільства на достатньому рівні працездатності; формування умінь і навичок у певних видах продуктивної праці; виховувати повагу до людей праці та бережливе ставлення до продуктів праці.

РУШІЙНА СИЛА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ - результат протиріч між соціально-психічними і фізіологічними потребами та наявним рівнем вихованості особистості.

РУШІЙНА СИЛА РОЗВИТКУ - результат протиріч між біологічними, фізичними і психічними потребами та наявним рівнем фізичного, психічного і соціального розвитку особистості.

САМОВИХОВАННЯ - систематизована і цілеспрямована діяльність особистості, що спрямована на формування і удосконалення її позитивних якостей та подолання негативних.

СИНТЕЗ - метод, який передбачає мислене або практичне поєднання виділених аналізом елементів чи властивостей предмета, явища в одне ціле.

СИСТЕМА ОСВІТИ - сукупність навчально-виховних та культурно-освітніх закладів, які здійснюють освіту і виховання громадян.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ - розвиток людини протягом усього її життя у взаємодії з навколишнім середовищем у процесі засвоєння соціальних норм і культурних цінностей; саморозвиток і самореалізація в тім суспільстві, до якого вона належить.

СПАДКОВІСТЬ - здатність біологічних організмів передавати своєму потомству певні задатки.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ - необхідна для суспільства обмежена галузь застосування фізичних і духовних сил людини, що дає їй можливість отримати необхідні засоби для життя; комплекс набутих людиною знань і практичних навичок для заняття певним видом діяльності.

СПІЛКУВАННЯ - взаємодія суб'єктів, у якому відбувається обмін раціональною й емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками й уміннями, а також результатами діяльності.

СПОСТЕРЕЖЕННЯ - метод навчання, що передбачає сприймання певних предметів, явищ, процесів у природному і виробничому середовищі без втручання ззовні у ці явища і процеси.

СТИЛІ СПІЛКУВАННЯ - авторитарний, ліберальний, демократичний.

СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ УЧІННЯ - структура, що містить у собі ряд взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів: сприймання (безпосереднє, опосередковане), розуміння (усвідомлення, осмислення, осяяння), запам'ятання, узагальнення і систематизація, застосування, дієва практика як поштовх до пізнання і критерій істинності здобутих знань.

СТРУКТУРА - сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі.

СТРУКТУРА ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ - логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування особистості: оволодіння правилами і нормами поведінки, формування почуттів та переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

СУСПІЛЬНО КОРИСНА ПРАЦЯ - різноманітна трудова діяльність, спрямована безпосередньо на задоволення певних суспільних потреб без спеціальної матеріальної винагороди.

ТАЛАНТ (гр. *iaianion* — видатні здібності) - сукупність здібностей, що дають змогу отримати результати інтелектуальної діяльності, які вирізняються новизною, високою досконалістю і суспільною значимістю.

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ - діяльність, у якій творчість як домінуючий компонент входить у структуру або її мети, або способів.

ТВОРЧИСТЬ - мислення в його вищій формі, що виходить за межі необхідного для вирішення завдань уже відомими способами.

ТЕХНІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ - сукупність специфічних умінь, методів, прийомів і засобів діяльності, що забезпечує оптимальні умови для її результативності.

ТИМЧАСОВИЙ КОЛЕКТИВ - група вихованців, які є членами постійніш первинних колективів» і водночас об'єднуються тимчасово для **ВИХОВАННЯ** певних дій за межами класу (гуртки, студії, секції тощо).

ТИП НАВЧАННЯ - спосіб і особливості організації мислительної діяльності людини. В історії шкільництва виділились такі типи навчання: догматичний, пояснювально-ілюстративний, проблемний.

УМІННЯ - здатність людини свідомо виконувати певну дію на основі знань, умінь і готовність застосувати знання у практичній діяльності на засадах свідомості.

УПРАВЛІНСЬКІ ЗДІБНОСТІ - здатності, структура яких збагачує організаторські і комунікативні здібності відмінним знанням специфіки феноменів, що є об'єктами керування.

УРОК - форма організації навчання, за якою учитель проводить заняття у класній кімнаті з постійним складом учнів, що мають приблизно однаковий рівень фізичного і розумового розвитку, за усталеним розкладом і регламентом.

ФАКТОРИ ВИХОВАННЯ (лат. factor - той, що робить) - ті об'єктивні й суб'єктивні чинники, які певним чином впливають на визначення змісту, напрямків, засобів, методів, форм виховання.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА - частина культури суспільства, що містить систему фізичного виховання та сукупність спеціальних наукових знань і матеріальних засобів, необхідних для розвитку фізичних здібностей людини, змцнення її здоров'я.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ - виховання, що передбачає створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини, фізіологічні процеси, що протікають у ньому, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок з догляду за власним тілом, підтримання і розвиток його потенціальних можливостей. -

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК - ріст біологічного організму в результаті поділу клітин.

ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ (лат. forma - зовнішність, устрій) - це чітко виражена в часі й просторі організація навчальної діяльності учнів, пов'язана з діяльністю вчителя.

ФОРМИ РОБОРИ КЛАСОВОДА - індивідуальна, групова, фронтальна, словесна, практична, наочна.

ФОРМУВАННЯ (лат. formo — утворюю) - становлення людини як особистості, яке відбувається в результаті розвитку та виховання і має певні ознаки завершеності.

ФУНКЦІЇ НАВЧАННЯ (лат. functio - виконання, звершення) - передбачають виконання освітньої, виховної і розвиваючої дій.

ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІКИ - чітко окреслені напрями і види діяльності, пов'язані з завданнями всебічного гармонійного розвитку особистості.

ФУНКЦІЇ КЛАСОВОДА - забезпечувати умови для всебічного гармонійного розвитку школярів, координувати діяльність усіх вихователів щодо здійснення національного виховання, вивчати індивідуальні особливості учнів класу, організовувати первинний дитячий колектив, турбуватися про зміцнення та збереження здоров'я школярів, формувати навички старанності та дисциплінованості школярів, організовувати позакласну виховну роботу, проводити роботу з батьками, домагатись єдності вимог до вихованців, вести документацію класу.

ФУНКЦІЇ КОЛЕКТИВУ - організаторська, стимулююча, виховна.

ЦІЛЬ - усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована діяльність людини, корисний результат, що визначає цілісність і спрямованість поведіння.

ШКІЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ - має рекомендаційний характер і передбачає перелік навчальних дисциплін, які можуть бути включені до робочого навчального плану за рішенням ради школи (гімназії, ліцею).

ШКОЛОЗНАВСТВО - галузь педагогіки, яка займається дослідженням завдань, змісту і методів управління шкільною справою, системою керівництва та організації діяльності загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Я-КОНЦЕПЦІЯ - відносно стійка, у більшій чи меншій мірі усвідомлена, пережита чи неповторна система смертей індивіда про самого себе, на основі якої він буде свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ - узагальнені властивості особистості, що відрізняються своєю стійкістю, хоча і піддаються формуванню.

VI. РЕКОМЕНДОИЛІЛ ЛІТКРЛТУГ'Л

Лбдуллина О.А., Загрязкина Н.Н. *ИИ<•<)<!чї/ичсскал практика студентов.* - Москва: Просвещенис, 1989. 17Ги-

Алексюк А.М. *Педагогіка вищої освіти України: Історія, теорія. Підручник для студентів, аспірантів.* К.: Либідь, 1998. - 500с.

Алексюк А.М., Аюрзанайн АА., Підкасистий Н.І., Кошюков ВА. та ін. *Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навчальний посібник.* - К.: ІСДО, 1993. - 336с.

Арват Ф.С., Коваленко СІ. та ін. *Культура спілкування: Навчально-методичний посібник.* - К.: ІЗМН. 1997.

Андрущенко В. *Теоретико-методологічні засади реформування вищої освіти в Україні // Педагогічна газета.* - 2000. - №12 (грудень). - СІ - 3.

Андрущенко В., Дорогань С. *Світоглядна культура сучасного вчителя: проблеми формування // Освіта.* - 2002. - №31- 32.

Бех І.Д. *Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах І/ Педагогіка толерантності.* - 2001. - Л£3 - 4. - С. 157-162.

Богданова А., Борисов С. *Психологія організації творчого педагогічного процесу //Завуч.* - 2001. - №*6. - С. 6 - 9.

Болюбаш Я. *Державна програма «Вчитель» - поступ назустріч учителю // Рідна школа.* - 2002. - №10. - С. 3 - 7.

Болюбаш Я.Я. *Організація навчального процесу у вищих закладах освіти.* — К.: ВВП "Компас", 1997. - 64с.

Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие / А.С.Роботова, Т'.В.Леонтьева и др..- М.: Академия, 2000.

Вийт Й.Е. *Педагогическая культура: становление, содержание и сжысльї //Педагогика.* - 2002. - №3. - С. 3 - 6.

Вступ до спеціальності: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних закладів освіти /За ред. НІЛковець. - Ніжин: Вид-во НДПУ, 2003. - 89с.

Галузинський В.М., Євтух М.Б. *Педагогіка: теорія та історія: Навчальний посібник.— Вища школа, 1995.*

Гецав Г. *Работіа над книгой: Рациональньїе приемы.* -М.; Книга, 1984.

Гончаренко СУ. *Український педагогічний словник.* - К.: Либідь, 1997. - 376с.

- Гриньова В. Аксиологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя // Шлях освіти. - 2002. - №6. - С. 2 - 6.
- Декларація прав дитини // Відродження. • 1999. - №1. - С. 18.
- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). — К., 1994.—62с.
- Державна програма «Вчитель» //Директор школи. - 2002. - №23 -24 (червень). - С. 3- 23.
- Євтух М. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / Педагогічна газета. - 2002. - №8 - 9. - С.7.
- Жук Ю. Досконалий навчальний план - основа підготовки висококваліфікованих спеціалістів: Пропозиції щодо виходу з перевантаження студента, викладача і покращення підготовки спеціалістів і магістрів // Освіта. — 2001.- 14-21 листопада. - С.3.
- Закон України «Про вищу освіту» //Освіта. - 2002. -20-27 лютого. - С.5- 12.
- Закон України «Про вищу освіту»: Науково-практичний коментар /За заг. ред. ВТ. Кременя. К.: МОН України, 2002. 328 с.
- Закон України "Про загальну середню освіту" //Відомості Верховної Ради України. - 1999. - №28.
- Закон України «Про освіту». - К., 1996.
- Захарченко Е.Ю. Становление педагогической культуры молодого учителя //Педагогика. - 2002. - №3. - С. 45 - 50.
- Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. - К. 1997.
- Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. -М., 1987.
- Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. - К.: Вища школа, 1997
- Кацинська Л.Л. Виховний процес у сучасній школі. — Рівне, 1997. — 156с.
- Комарова І. Культура педагогічного спілкування вчителя // Шлях освіти. - 2001.- №1. - С.31-34.
- Концептуальні засади демократизації, та реформування освіти в Україні. — К.: школяр, 1997. — 150с.
- Кузнецов О.А., Хромов Л.Н. Техника быстрого чтения. - • М.: Книга, 1977.
- Кукушин В.С. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие. Серия „Педагогическое образование.» - Ростов н/Д.:Изд-

дагпельский центр МарТ, 2002. - 224с.

Лезе.р Ф. Г'ациональное чтение: более бистрос и осииоательное. М.,1980.

Лукьян'ва М.И. Психолого-педагогическая компстентность учителя // Педагогика. - 2001. - №10. — С.56-61.

Макаренко А.С. Твори; В 7-ми т. - Т. - 5. - К.: Рад. школа.1954.

Мижериков В.А., Ермоленко М.Н. Введение в пед. деяпільность; Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений. - М.: Педагогическое общество России, 2002. -268с.

Національна доктрина розвитку освіти. - К., 2002. - 24с.

Неперервна педагогична практика студентів: Методичні рекомендації . - Ніжин, 2000.

Остапчук О. Система роботи учителя - основа, творчої педагогичної діяльності //Рідна школа. - №3. - 2001. -С.21-27

Педагогика: Учебное пособие /В.А. Сластенин и др. - М., 2000. - (•.400 - 409.

Педагогична майстерність: Підручник /За ред. І. А. Зязюна. - Г.: Вища школа, 1997'.-349с.

Педагогична творчість і майстерність: Хрестоматія. - К., 2000.

Положення про загальноосвітній навчальний заклад // Директор школи.-2001.- №29-32.

Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах //Освіта України: Нормативно-правові документи. - К.: Міленіум, 2001. - С.382-399.

Почепцов Г.Г. Коммуникативние технологии XXI века. - К., 2000.

Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогичних факультетів. — К.: Генеза, 1999. — 368с.

Семиченко В.А. Моделювання структури педагогичної діяльності. - КДПГ- Ялта: НМЦ "Надія", 2000. - 76с.

Сидоренко Т. Творчість у діяльності вчителя //Рідна школа. - №5. — С.55-57.

Сметанський М. Соціально педагогичні умови професійного становлення вчителя //Рідна школа. - 1995. - №5. - С.26-28.

Смородинская М.Д. Маркова Ю.П. О культуре чтения: Совершенство, 1998. — 298 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Дмитро Степанович Мазоха

НА ШЛЯХУ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ
Вступ до спеціальності

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів *Б. А. Сладкевич*
Авторська редакція
Верстка *СЖ. Прокопчук, А.Ю. Храмов*
Дизайн обкладинки *Б. В. Борисов*

Підп. до друку 14.03.2005. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 10,5.

Видавництво "Центр навчальної літератури"
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
е-таіі: oШce@иaBook.cot
сайт: \\г\Г\¥.СШ.,СОМ.ПА

Свідоцтво ДК №1014 від 16.08.2002

Віддруковано в ОП "Житомирська облдрукарня"
з готових діапозитивів замовника. Зам. 37.